15

Şiir

Rauf Mutluay

Türk Halk Şiiri Antolojisi

1045

Türk Halk Şiiri Antolojisi

Rauf Mutluay

ŞİİR

Rauf Mutluay

1925 Eskişehir doğumlu. İlk ve ortaokulu annesinin ölümü üzerine yerleştikleri Kütahya'da okudu. 1939 yılında İstanbul'a geldi. 1942'de İstanbul Erkek Lisesi'nden mezun oldu. Yüksek öğrenimini İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu öğrencisi olarak İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde tamamladı. Antalya, Kastamonu, Edirne, İstanbul Fatih Kız ve Atatürk Erkek liselerinde edebiyat öğretmenliği yaptı (1947-74). Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nde (1974-81), İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik Yüksek Okulu'nda (1979-81) Türk Dili ve Edebiyatı okuttu. İstanbul Arkeoloji Müzesi Kitaplığı'nda çalıştı; çeşitli yayınevlerinde ve bazı ansiklopedilerin yayın kurullarında görev aldı.

Mutluay'ın ilk yazıları okur karşısına 1946 yılında *Gün* dergisinde çıktı. Sonraki yıllarda *Cumhuriyet, Dünya, Kim, Yön, Hür Vatan, Varlık, Türk Dili, Dost, Yeni Ufuklar, Yeditepe, Papirüs, Milliyet Sanat, Gösteri* gibi dönemin önemli gazete ve dergilerinde deneme, inceleme, eleştiri ve öyküleri yayımlandı. 1969-1978 arası *Cumhuriyet* gazetesinde "Kitaplar" ve "Edebiyat Sohbetleri" üst başlığıyla kaleme aldığı yazılar geniş okur kitlesinin ilgisine konu oldu. Milliyet Yayınları'nın "100 Şair 1000 Şiir" ve eleştirmen Fethi Naci'nin Gerçek Yayınevi'ndeki ünlü "100 Soruda..." dizisine, Türk edebiyatının tarihsel gelişim ve çeşitli sorunlarını irdelediği ve günümüzde de ilgiyle okunan kaynak niteliğinde kitaplar hazırladı.

Denemelerini *Pas Demiri Yiyor* (1974) ve *Bende Yaşayanlar* (1977) adlı yapıtlarında toplamış olan Mutluay 1995 yılında yaşama veda etti.

Rauf Mutluay'ın yayımlanmış başlıca yapıtları:

Araştırma-İnceleme:

100 Soruda Türk Edebiyatı (1969); *100 Soruda 19. Yüzyıl Türk Edebiyatı* (1970); *100 Soruda Edebiyat Bilgileri* (1972); *100 Soruda Çağdaş Türk Edebiyatı 1908-1972* (1973); *50 Yılın Türk Edebiyatı* (1973).

Deneme:

Pas Demiri Yiyor (1974); *Bende Yaşayanlar* (1977). Ölümünden sonra: *Yaz Dersleri* (1997); *Sebiller Su Vermiyor* (2002).

Derleme:

Türk Halk Şiiri Antolojisi (1972); *Tanzimat'tan Günümüze Kadar Türk Şiiri* (1973).

Rauf Mutluay

Türk Halk Şiiri Antolojisi

Ayrıntı: 1045
Şiir Dizisi: 15

Türk Halk Şiiri Antolojisi
Rauf Mutluay

Kapak Tasarımı
Petek Yılmaz

Yayıma Hazırlık ve Uygulama
Ceren Ataer, Kâni Kumanovalı,
Esin Tapan Yetiş, Hediye Gümen

Baskı
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Merkez Efendi Mah. Fazılpaşa Cad. No: 8/2
Topkapı/İstanbul Tel.: (0212) 612 31 85 - 576 00 66
Sertifika No.: 12156

Birinci Basım: İstanbul, Ocak *2017*
Baskı Adedi *1000*

ISBN 978-605-314-154-9
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş.
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No.:3 Cağaloğlu – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

facebook.com/ayrıntıyayınevi

instagram.com/ayrıntıyayınları

Rauf Mutluay

Türk Halk Şiiri Antolojisi

Sunuş

Eski ve yeni Türk edebiyatının çağdaş kuşaklarca anlaşılması ve izlenmesi için çok önemli dil köprüleri kurmuş olan "edebiyat hocamız" Rauf Mutluay 1995 yılında yaşama veda etti. Cumhuriyet kuşaklarının çağdaş bireyler olarak yetişmesinde önemli rol oynayan "öğretmen yazarlar" ailesinin son üyelerindendi.

Her biri kendi alanında dikkat çekici, özenli hacimler üretmiş "çalışkan" üyelerden oluşan bu ailenin "Hocam" diye andığı öncüleri gibi Rauf Mutluay da yaşamı boyunca şaşkınlık verici, yoğun bir yazınsal devinimin içinde oldu. Türk edebiyatının önemli eleştirmeni Fethi Naci, ölümü ertesinde yakın dostunu "çalışkan, saygılı, vefalı bir insan" olarak anmış ve "hepsinden önemlisi, dürüst bir insan" diye eklemişti.[1]

Mutluay'ın edebiyatımız açısından taşıdığı önemi vurgularken, birbirini tamamlayan bu vasıflara, yaptığı iş ve çabası konusundaki netliğini, kafa açıklığını da eklemek belki yerinde olacaktır: "Hayatta herkesin bir görevi, yükü var, bu önemli değil; önemli olan onu taşıma şeklidir."[2] Hep elinin altında olan not defterine bir sinema salonunda karanlıkta düşmüştü bu notu; izlemekte olduğu filmin kahramanlarından birine aitti.

Mutluay Hoca üstlendiği yükü, yani öğretme eylemini, kesintisiz devam eden bir "birlikte öğrenme" etkinliğinin parçası sayan alçakgönüllü bir anlayışla taşıdı. Bu anlayış

1. Fethi Naci, *Pas Demiri Yiyor*, 2. Basım, arka kapak yazısı, Dünya Kitapları, 2003.
2. Rauf Mutluay, *Bende Yaşayanlar*, 2. Basım, YKY, 2004, s. 16.

çerçevesinde her şeyden önce araştırmayı, incelemeyi, yüzeysel olanla yetinmeyip derinleşmeyi temel almıştı.

Denemelerinde birbiri ardına sıralanan somut örneklendirme öğelerinin zenginliği, edebiyata sadece ciddiye alınması gereken bir uğraş olarak bakmadığının, yaşamın ta kendisi olarak yorumladığının da kanıtıdır.

Edebiyatı çağdaş toplumsal yaşamda gerçek kılmak, gerçekliğin en üstün biçiminin ancak edebiyatın ürettiği bir zenginlik olarak yaşanabileceğini okurlara anlatmak özverili adanmışlık çabasının özüydü: "Yaratıcı bir sanatçı olmadığım halde benim için de çok zaman gerçek; yaşamdan değil kitaplardan, edebiyat eserlerinden geliyor."[3] Edebiyattan, gerçekten yana olmak Mutluay Hoca'nın yaklaşımında genel tanımla toplumdan yana olmakla örtüşmekteydi. Ölümü ertesinde Doğan Hızlan, "... insanla edebiyat arasındaki bağı bütün öğrencilerine, bizlere, sevgiyle anlatırdı; hayatın özsuyunu taşımayan eserlerin yapaylığını benimseyemezdi"[4] derken Mutluay'ın bu özelliğine işaret etmişti. Araştırmacı S. K. Karaalioğlu ise portrelerinde Hoca'nın edebiyat anlayışını "...edebiyat insanı bilinçlendirecek, insanı sorumlu bir toplumsal varlık haline getirecek, insanı daha çok insanlaştıracaktır"[5] biçiminde resmetmektedir.

Yüksek öğrenimini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde tamamlamış olan Mutluay'ın yaşam yapıtı bu özden hareketle genel olarak edebiyat tarihi, özel olarak da Türk edebiyatı tarihi ve sorunlarının irdelenmesi üzerine biçimlenmiştir.

Mutluay'ın ilk yazıları okur karşısına 1946 yılında *Gün* dergisinde çıktı. Sonraki yıllarda dönemin önemli gazete ve dergilerinde deneme, inceleme ve eleştirileri yayımlandı; özellikle 1968-1978 arası *Cumhuriyet* gazetesinde "Kitaplar" ve "Edebiyat Sohbetleri" üst başlığıyla yer bulan yazıları çok

3. A.g.e., s. 23.
4. Doğan Hızlan, *Hürriyet*, 16.5.1995.
5. Seyit Kemal Karaalioğlu, *Resimli Türk Edebiyatçılar Sözlüğü*, İnkılap ve Aka, 2. Basım, s. 372, 1982.

geniş bir okur kitlesinin güncel ilgisine konu oldu. Milliyet Yayınları'nın "100 Şair 1000 Şiir" ve eleştirmen Fethi Naci'nin Gerçek Yayınevi'ndeki ünlü "100 Soruda..." dizisinde yayımlanan çok sayıda kitabı Türk edebiyatının tarihsel gelişim ve sorunlarına merak duyan günümüz okurları için de kaynak kitap niteliğindedir.

Rauf Mutluay'ın *Türk Halk Şiiri Antolojisi* başlıklı inceleme ve derleme çalışması 1972 yılında "100 Şair 1000 Şiir" dizisinin üç kitabından biri[6] olarak yayımlanmıştı. Doğal devamı niteliğindeki *Tanzimat'tan Günümüze Kadar Türk Şiiri* (1973) ile tamamlandığı varsayılabilecek olan bu değerli çalışma, devasa Halk Şiiri hazinemizin en parıltılı örneklerini ve kültürel belleğimize bu unutulmaz hacmi nakşeden Öksüz Dede'den Âşık Kerem'e, Gevherî'den Sümmânî'ye, Karacaoğlan'dan Âşık Veysel'e 20 Âşık'ı, 20 büyük Ozan'ı kapsıyor.

Tüm yapıtlarını önümüzdeki yayın dönemlerinde yeniden yayımlayacağımız Hocamızı hayata veda edişinin 20. yılında *Türk Halk Şiiri Antolojisi*'yle hatırlıyor; sevgiyle, saygıyla anıyoruz.

Şair Refik Durbaş'ın, hemen ölümü ertesinde yazdığı anma yazısında söylediği gibi:

"... Rauf Hoca, masamı(zı)n üzerinde duran kitaplarıyla, eski ve yeni edebiyatımızı irdeleyen, özümleyen yazılarıyla dün olduğu gibi bugün de, yarın da konuştuğum(uz), yararlandığım(ız) bir dost, bir arkadaş olarak kalacak."[7]

Emirhan Oğuz
15 Aralık 2016, İstanbul

---

6. Diğer iki kitap: Abdülbaki Gölpınarlı, *Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi;* Halil Erdoğan Cengiz, *Divan Şiiri Antolojisi.*
7 Refik Durbaş, *Yeni Yüzyıl*, 15 Mayıs 1995.

Giriş

Türkiye'nin tarihi Malazgirt'le (1071) başlar. Çok daha önceleri kuzey yollarından gelip Bizans'ı zorlayan soydaşlarımız, Balkanlar'da dağılıp Bizans hizmetinde kalmışlardır. Bir yurt kurma bilinciyle Hıristiyan imparatorluğunun karşısına dikilen Oğuzlar, Anadolu'ya doğu kapılarından Müslüman olarak girerler. Değişen koşul budur.

Çünkü Orta Asya Türklüğü yüzyıllarca içten içe çatışmış; kabile ve din ayrılışıyla bölünmüş olan çeşitli Türk boyları, soy ortaklığına karşın bitmez tükenmez kavgalarla birbirlerini eritmiştir. İlk birliği sağlayan Göktürklerin yazıtlarında Bilge Kağan'ın ağzından dinliyoruz bunları. Gerçekten 8. yüzyıl başlarında Orhun kıyısına dikilmiş anıt karakterindeki taşlarda (732, 735) hakanın "budununa" öğütleri yer alır. Bilge Kağan, Yiğit Kültigin'in savaş anılarını sayarken Tolis, Tarduş, Tabgaç, Dokuz Oğuz, Kırgız, Otuz Tatar, Kıtan, Tatabı boylarına karşı kazanılmış zaferleri özetler; bu anılanların çoğu Türk'tür.

Anadolu'ya Malazgirt yolundan gelen Oğuzlar ise soy birliğine din inancını katmış, bir kat daha güçlenmişlerdir. Bu kaynaştırıcı ümmet anlayışı içinde savaşçı ve akıncı alplik geleneği eskimeden durmaktadır. Yüzyıllardır bu topraklarda çatışmış olan İslâm-Hıristiyan cepheleri, Orta Asya göçebeliğine cihat amacını eklemiş taze güçlerle değişecek; 1071'de Van Gölü kıyılarında kazanılan zaferden sonraki on yıl içinde üç denizin kıyılarına yerleşen Türkler, Üsküdar'dan İstanbul'a bakabileceklerdir. Yüzyıllarca bozkır koşulları içinde boyuna yer değiştiren bir soy, dinsel inançlarındaki

sıkı bağlılıkla birlikte başka bir uygarlığın topraklarını fethetmekte; vazgeçilmez bir yurt edinme ihtiyacıyla şehir yerleşimine başlamaktadır. Değişmez yön, doğudan batıyadır. Savaşçılık geleneği kutsal bir amaç kazanmış, sağlıklı, örgütlü, dayanıklı bir "ordu-millet", özlediği yurdu bulmuştur. Türkiye'de önce Selçuklu, sonra Osmanlı devletlerinin zincirleme devamı, zamanı gelmiş bir gerçeğin gücünü ispatlar: İşte 900 yıldır buradayız.

Ne var ki Anadolu'ya İran topraklarından, orada oluşmuş İslâm kültür etkileriyle birlikte gelinmiştir. Kuran alfabesiyle Müslümanlık, bir edebiyat dili olarak çok gelişmiş Farsça ile yan yanadır. Malazgirt zaferiyle hemen aynı yıllarda, ulusal bilinçle yazılmış ilk eserlerde (*Kutadgubilik*, 1069-1070; *Dîvân-ı Lugat-it Türk*, 1072-1074) Doğu Türkçesinin canlı yapısını görürüz ama Konya'yı merkez yapan Selçuklu İmparatorluğu'nda devlet dili Farsça olacaktır. Şüphesiz ki Oğuz Türkleri konuşmada kendi dillerini yaşatmış, araya giren yabancı kelimeleri özümseyerek Türkçeleştirmişlerdir. Ama yazılı kaynakların Arapça-Farsça oluşu, din ve bilim dili Arapçanın kutsal sayılan değeri, uzun süre İran topraklarında eğlenen güçlerin hazır bir uygarlığı ümmet kaynaşması içinde kolayca benimsemeleri, Anadolu'da Türkçenin edebiyatını çok geciktirecektir. Konuşmada ve yazmada kullanılacak iki ayrı dilin yüzyıllar süren çatışmasını, çağdaş sanatçılarımızda bile görüyoruz. Sözgelişi Yahya Kemal Beyatlı "Alp Aslan'ın Ruhuna Gazel"de onu şöyle yüceltir:

İklîm-i Rûm'u tuttu cihangîr savleti,
Târih o işde gördü nedir şîr savleti.

Titretti arş ü ferşi Malazgird önündeki
Cûş ü hurûş-i rahş ile şemşîr savleti.

On yılda vardı sâhil-i Konstantiniyye'ye,
Yer yer vatan diyârını teshîr savleti.

Ey şanlı cedd-i ekberimiz, âb-ı tîginin,
Bî-hadd imiş güneş gibi tenvîr savleti.

Tasvîr eder mi böyle şehinşâhı ey Kemal,
Şimşekten olsa şi'rde ta'bîr savleti.

Bu şiirde medrese kültürü etkisiyle dilimize girmiş bütün yabancılıklara çeşitli örnekler görüyoruz: Söyleyiş zorluklarından aruz veznine, uzun seslilerin gerektirdiği düzeltme işaretinden bileşik hecelere, öneklerden türetme kurallarına, yabancı isim ve sıfat tamlamalarından yabancı çoğullara kadar sayısız öğe. Yirminci yüzyılda bir ulus şairinin bilerek kullandığı bu dil, yüzyıllarca sürmüş bir yanılgının, yüksek zümre edebiyatının anlatım aracı olan Osmanlıcanın, dîvan şiir ve inşâsının dilidir. Bir de şu örneğe bakalım. Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın "Malazgirt Ululaması"ndan "Çağrı 1":

Gürledi Alpaslan;
Dileyen gelir.

Türktür ya
Tanrısını sever
Türktür ya
Tanrısı bütün yeryüzü,
Gökyüzüne yeryüzünden gelir.

Ben size
Ölümü öneriyorum
Üç yüz bine kırk bin.
Yaşamayı öneriyorum ben size;
Kim ki değer dağlara omuzları
Kim ki akar yüreğinden ırmaklar
Kim ki ovalar ekmeğidir onun
Kim ki ben, gelir.

İşte Türkçenin zaferi: En az bin yıl sürmüş Arapça, Farsça etkisine, Yunus Emre'den Âşık Veysel'e kadar binlerce halk sanatçısının diliyle karşı çıkan; fiillerinden başka her şeyi

yabancılaştığı halde yaşamakta, kaybolmamakta direnen; canlı ekleri ve işlek kökleriyle ayakta duran; günü geldiği zaman büyük doğurganlığıyla çağdaş edebiyatın anlatım aracı olmaya elverişli güçlülükte, pırıl pırıl, yeniden doğmuşçasına diri ve zengin, şiirleşen Türkçenin zaferi.

TÜRKİYE'DE TÜRKÇE

Din etkisi önce dilde görülür. Tanrı'nın ve peygamberin adından başlayan kelimei tevhid, kelimei şahadet; kutsal kitap Kuran'ı okuyup anlama amacına yönelince Arapçanın öğrenimini gerektirir. Dinsel gerekleri yerine getirmek için de en azından ezberlenmiş metinlere ihtiyaç vardır. Zamanın bilimleri şeriat gereği dine dayandığı için yönetim katlarının eğitimi Arapçaya adanır. İşte bunun için Ziya Gökalp, özlemini çektiği ülküsel "Vatan"ı nitelerken önce Türkçe bir din hayatı ister (1918):

Bir ülke ki camiinde Türkçe ezan okunur,
Köylü anlar manasını namazdaki duanın;

Bir ülke ki mektebinde Türkçe Kur'an okunur,
Büyük küçük herkes bilir buyruğunu Hûda'nın;
Ey Türkoğlu, işte senin orasıdır vatanın.

Oysa Arapçanın Farsçaya etkisi sınırlı kalmış; yerli İran kültürü, Şiiliğin kümelenişiyle merkezden uzak ortamlarda bağımsızlığını kolayca korumuştur. Türklerin de yeni Farsçanın oluşumunda hizmetleri geçer. Hem Arapça hem Farsça yazan sanatçılar kuşağından sonra Farsça, gittikçe çoğalan emekçilerinin zengin birikimiyle yeniden canlanır. Türk hükümdar sarayları da Farsçayı korur. Büyük Selçuklu Devleti'nde, Harzemşahlarda, Atabey yönetimlerinde, nihayet Anadolu Selçuklu Devleti'nde de devlet-edebiyat dili Farsça olur. Bunun için sadece birkaç gün yürürlükte kalmış olan Karamanoğlu Mehmet Bey'in ünlü fermanını, Türkiye Türkçesinin resmî başlangıcı sayıyoruz:

"Bugünden sonra dîvanda, dergâhta, bârgâhta, mecliste ve meydanda Türkçe'den başka dil kullanılmayacaktır." (13 Mayıs 1277).

Gerçekten Türkiye tarihinin başlangıcı olan Malazgirt zaferi, Anadolu'nun bütün yollarını açmaya yetmez. Sözgelişi Alparslan'ın akınlar, göçler, savaşlar sırasında başında bulunduğu Oğuzlarla Türkçe konuşup anlaştığı kesindir. Ama Selçuklu sarayının kuruluşu ile İran kültürüne düşkünlüğün artışı, halkla yüksek zümrenin hayat ve kültürce ayrılışını hazırlar. Tek örnekle yetinebiliriz bu konuda: 1207'de Belh'de doğan Celâleddin, Harzem sarayından ve Moğol akınlarından kaçarak Konya'ya yerleşen babasının yerini alır. 26.000 beyte yakın Mesnevî'sini, 2000'den fazla gazel ve 2000'e yakın rubaisini, mektuplarını, sözlerini (Fihi Mâ-Fih), vaazlarını (Mecâlis-i Seb'a) Farsça yazarak, Anadolu'daki yüksek zümre kültürüyle tasavvuf felsefesinin ardında yüzyıllarca sürecek izleyicilere bırakarak öncü Mevlânâ'sı olur. Bazı şiirlerinde tek tük Türkçe kelimelere, "mülemmâ" denilen birkaç gazelinde Türkçe dizelere yer verirken aslında Türk olduğunu belirtmeyi ihmal etmez. Ümmet kaynaşması içinde ulusal bilinç doğmayacağı için onun da izleyicilerinin de tutturdukları yol yanlış sayılmaz. Gerçekten 16. yüzyıl başlarında İran'a karşı kesin bir savaş kazanacak olan Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim'in dîvânı Farsçadır. Çarpışıp yendiği İran hükümdarı Şah İsmail Safevî ise şimdi Türk edebiyatında yeri olan şair Hatâyî'dir.[1]

1077-1308 yılları arasında yaşayan Selçuklu gücü Anadolu'yu yurt edinince karşıt cephelerle karşılaşır. 1080'de İznik'i başkent yapacak kadar Bizans'a sokulan Selçuklular, Müslümanlığa karşı birleşen Haçlı Seferleri'nin (1095-1270) ilk hedefidir. Bu arada doğudan gelen yeni bir akın, Moğol istilası, Anadolu içlerinde zafer kazanır (1243, Selçukluların Kösedağ yenilgisi). Böylece 11. yüzyılla 12. ve 13. yüzyıllar; sürekli savaşlar, çatışmalar, istilalar, bozulup yıkılışlar arasında geçer. Bu dönemin Türkçesini yazık ki bulamıyoruz.

1. Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, *Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi*, Milliyet Yayınları, 1972, s. 196-217

Bütün 13. yüzyıldan kala kala elde 2152 beyit tutarında Türkçe şiir vardır. (Mevlânâ, Sultan Veled, Ahmet Fakih, Şeyyat Hamza, Hoca Dehhânî'nin eserleri arasında.)

Asya-Avrupa geçit yolunda yerleşmiş Selçuklular; büyük bir ticaret düzeni sağlamış, kervan yollarını korumuş, savaş yıkımlarına karşın alışveriş zenginliğine kavuşmuş, Anadolu'nun ortasında Türk-İslâm mimarlık eserlerini kurmuş, göçebe yaşantısından yerleşik şehir uygarlığına geçmiş, ama bütün bunları gerçekleştirirken birer İslâm gönüllüsü olarak ümmet görüşüne göre hareket etmişlerdir. İran kültür etkileriyle Bizans Anatolia'sının hazır şehir merkezlerine yerleşen göçebe Türkmenler, yeni coğrafyanın içinde yeni bir uygarlık bileşiminin ürünlerine kavuşacaklardır. Türk tarihiyle Türkiye ikliminin, eski uygarlık kalıntılarıyla dolu Anadolu toprağıyla İslâmî inançlar toplamının yeni bir bileşimidir bu. Yüzyıllar sonra Yahya Kemal Beyatlı "Bir Tepeden" şiirinde, bu karışımın öğelerinden nasıl bir sonuç çıktığını şöyle özetleyecektir:

Rü'ya gibi bir akşamı seyretmeye geldin,
Çok benzediğin memleketin her tepesinde.
Baktım konuşurken daha bir kerre güzeldin,
İstanbul'u duydum daha bir kerre sesinde.

Irkın seni iklimine benzer yaratırken,
Kaç fethe koşan tuğlar ufuklarla yarışmış.
Târihini aksettirebilsin diye çehren
Kaç fâtihin altın kanı mermerle karışmış.

Ama daha çok vardır İstanbul'un fethine: Pasinler zaferinden (1049) İstanbul'un fethine (1453) dek geçen zaman tam dört yüzyıldır. Çin sınırlarından aynı sürede Orta Asya'yı ve İran'ı geçip gelen Oğuzlar, din ve uygarlık bakımından karşıt gördükleri Bizans karşısında dört yüzyıl boyunca Anadolu'da ve Rumeli kıyılarında beklerler. Yerleşik güçlerin son savunusu, şehir surları karşısında ateşli silahların kazanacağı zafere kadar Selçuk-Osmanlı Türkmenlerinin son sabır

süresidir bu. Ondan sonra, daha yeni bir uygarlık bileşimi gerçekleşir. Hititlerden İyonya'ya, Roma'dan Bizans'a uzanan bir birikim, Türk-İslâm kültürünün öğeleriyle karışır. Irklar, dinler, soylar, diller birbiri içine girer. Aynı coğrafya üzerinde bütün bunlardan yararlanan, ama bunların teker teker hepsinden farklı olan bir toplam bileşke doğar.

Böylece devlet dili Farsça olan Selçuklular yerine, beyliklerin bölünüşü, Moğol akını, Haçlı yıkımı, Selçuk çöküntüsü, Asya göçü sonunda yeni bir merkezî devlet yerleşir. 1299'da kurulduğu kabul edilen Osmanlı uçbeyliği, herhalde Derviş Yunus'un topraklarını dolaşmış olduğu bir küçük ülkeydi. Haçlı Seferleri'yle yorgun, Selçuk yıkılışıyla dağınık, beylikler bölünüşüyle karışık, Moğol istilasıyla bezgin, Bizans direnişiyle umutsuz bu sınır boylarında hiçbir değer güvenilir, sağlam, sürekli, inandırıcı olamaz. O yüzden bütün 13. yüzyıl ve ardından gelen zaman, mutasavvıf (mistik) öncülerin halkı Tanrı yolunda dünya değerlerini umursamazlığa çeken çağrılarıyla dolacaktır. Bir yanda Ahî örgütünün, bir yanda çeşitli tarikatların doğup yayıldığı Anadolu, halka kendi diliyle yönelen coşkulu dervişlerin, Horasan erenlerinin, Türkçeyi anlatım aracı olarak kullanan din ve tasavvuf şairlerinin seslerini duyar. Anadolu'da Türkçe, önce bu yolla halka döner.[2]

HALK EDEBİYATI

İslâmlık öncesi Orta Asya Türk hayatının yaratması gereken, büyük çoğunluğu ele geçmemiş ilk dönem edebiyatı bir yana; İslâm uygarlığı etkisinde gelişen orta dönem Türk edebiyatının kültür merkezleri dışında doğup gelişen bütün ürünlerini "halk edebiyatı" adı altında toplamak genel bir kabul olmuştur. Aydınlar azınlığının Arap-İran dil ve edebiyatı etkisinde geliştirdikleri yüksek zümre eserleri dışında kalan her şey, bu kavramın kapsamına girer. Halkbilim (Folklor) bütünlüğü içinde yer alan bütün sözlü ürünler, yazıya

2. Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, *Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi*, *Yunus Emre Divânı*, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, *Alevî Bektaşî Nefesleri*...

geçirilmiş eserler, anonim yaratışlarla kişisel katkılar "halk edebiyatı" içinde görülebilir. Bu arada çağının kültürlü birer kişisi oldukları halde halkın benimsediği ve koruduğu değerler de. Sözgelişi Yunus Emre'nin (1240-1321) eseri, bu antolojide göreceğimiz saz şairlerinin, âşıkların yaratıları gibi olmadığı halde halk edebiyatı alanında incelenecektir. Çünkü "halkın şairi" olan kişi halkın gerçeğini söyleyen sanatçıdır: "Yunus Emre derlemelerinden sayısız seçme yapılabilir. Kimi onu bir iman kahramanı, kimi derviş ahlâkçısı, kimi tekke propagandacısı, kimi melâmet sözcüsü, kimi Bâtınî gizlicisi, kimi halk ve hayat adamı, kimi âhiret elçisi görebilir. Herkesin birleşeceği nokta, onun Türkçenin şairi, Türk ve insan gibi yaşamış ve söylemiş oluşudur. Gerçek hayat sorunlarının en önemlisi, Yunus'un Türkçe düşünmüş, Türkçe yaşamış bir 13.-14. yüzyıl insanı ve ozanı oluşudur. Yüzyıllarca sürmüş unutkan ve küçümser, yasaklayıcı ve horgörücü ihmallere karşın bir halkın kendi sanatçısını bağrına basması ve onu dinsel töreler dışında dilinde yaşatması ise, rastlanabilecek en güzel sonuç olur. Anadolu'da dokuz yüzyıl yerleşen Türklük, Selçuk dağılışı ile Osmanlı kuruluşu arasında, medrese-tekke çekişmesi için, Alevî-Sünnî çatışmasında bir Yunus'u hiçbir desteğe, hiçbir devlet gücüne yaslanmadan kendi içinde yaşatmışsa bu; Yunus'un Anadolu insanının gerçek hayat sorunlarını gereğince işlemiş ve duyurmuş olmasından ileri gelmelidir. Başka hiçbir şey, bir sanatçıyı bu kadar yaşatmaya yetmez."[3]

11. yüzyıl ortalarında başlayan fetih savaşlarıyla İstanbul dışındaki bütün Bizans topraklarını ele geçiren Orta Asya Oğuzları, belli şehirlere yerleşerek kültür merkezciliğine yönelir; amacı savaş ve akın zaferleri olan eski alplik geleneği, asıl cihâd-ı ekberi insan nefsinin yenilişinde gören tekke dervişliğine dönüşür. Bir yandan da bey konaklarında başlayan sanat-kültür birikimi, padişah saraylarına doğru akacak; hele İstanbul'un alınışından sonra bütün Doğu, burada birikmeyi amaç edinecektir. Her çeşit sanat, bilim, din bü-

3. R. Mutluay, "Yunus Emre'de Gerçek Hayat Sorunları", Uluslararası Yunus Emre Semineri Bildirileri, s. 188-200.

yüklerinin emeklerini değerlendiren zenginlikler, belli ellerdedir. Medrese-saray-konak çevreleri; kendi beğeni ve zenginlik düzeyine uygun bir edebiyatı kollar ve esirgerken, kültür ve dil ayrılığı yüzünden köy, kasaba, oba çevrelerinde kalan halk yığınları, kendi dilleriyle kendi sanat ürünlerini yaratmaya girişecektir. Kültür ayrımı bulunan bütün toplumlardaki sonuç aynıdır: Yönetici sınıflar halktan koptukça folklor ürünleri çoğalır, zenginleşir. Onun için "halk edebiyatı" kavramı içine hem dinî-tasavvufî temalarda eserler veren mistiklerin (mutasavvıflar) kişisel yaratılarını; hem türkü, mani, destan, masal, tekerleme, ağıt, ninni, bilmece gibi anonim katkılarla zenginleşen kolektif ürünleri, hem belli bir zamandan sonra ortaya çıkan âşıkları, saz şairlerini katıyoruz. Hepsi "halk edebiyatı" kapsamına giren bu üçüzlü yaratışlar, ulusal bilince yer vermeyen imparatorluk ümmeti içinde Türk halkının Türk diliyle yarattığı ürünler olarak temelde birleşirler.

HALKBİLİM (FOLKLOR)

İngilizce folklor (halkbilim), 19. yüzyıl ortalarında ortaya çıkan yeni bir bilim dalıdır. Bizde ise ilkin imparatorluk yıkıntısı üzerine ulusal öğelere dayalı yeni bir devletin kurulmasına çalışılan yıllarda, "Milli Edebiyat Akımı" sırasında ortaya çıkmıştır. Halkiyyat, halkbilgisi, budun bilgisi, folklor gibi çeşitli kullanımlardan sonra özleşen Türkçenin yeni sözüne, "halkbilim" adına gelinir. Birçok bilimin (dilbilim, toplumbilim, arkeoloji, etnoloji, tarih, din, edebiyat, sanat tarihi) bazı konularını paylaştığı halkbilim, belli bir ülkede yaşayan halka özgü kültür ürünlerini, gelenek ve alışkanlıkları, kolektif sanat ve dil verimlerini derleyip inceleyen bir bilgi dalı olur.

Özellikle kültür anlaşmazlığı ve ayrımı olan ülkelerde halk yığınları, kendi dili ile kendi sanat ve kültür öğelerini yaşatmakta direnir. Bu, toplumun yaşama savaşı, içgüdüsel zafer ihtiyacıdır. Yerel özellikler zamanla bölgeselleşir; en yerli kültür kalıntıları yeni eklenen ürünlerle kaynaşarak taze

bileşimlere gider. Sözgelişi destan çağında başlayan sözlü edebiyat geleneği toplumların geçirdiği evrime paralel olarak masallar, halk hikâyeleri, efsane ve menkıbeler biçiminde süregelir. Başlangıçta hepsi birer kişisel yaratı olduğu halde nice söz (atasözleri, deyimler) ve şiir ürünü (destan, türkü, mani, ağıt, ninni) sahipleri belirsiz bir ortaklığa kavuşur. Toplum içinde kişisel yaratıcı olarak ortaya çıkan belli sanatçılar, bu sözlü geleneğin eğitiminden geçtikleri için onu yaşatmaya devam ederler. Ortak alışkanlıkların rahatlığı onları da bunları tekrarlamaya götürür. Yüksek kültür katlarının bazı etkilerini de taşıyan halk sanatçıları, bir yandan bu folklor ürünlerinin taşıyıcısı ve yayıcısı olurlar; bir yandan bu öğelerle beslenirler; bir yandan bu hazineye katkılarda bulunurlar. Yazıya geçirildiği zaman belli kişilere ait olan nice eser, zamanla ulusal belleğe emanet edilen kolektif bir değer olarak sahibi bilinmeden yaşar durur.

Halkbilim alanına giren her şey ya yazılı kaynaklardan ya da sözlü kaynaklardan derlenir. Konumuzla ilgili olduğu için öncelik verdiğimiz halk şairlerinin eserleri de aynı yollarla bulunmaktadır. Belli kişilerin, mahlasları belirtilerek tespit edilmiş şiirlerini toplayan yazma mecmualar, cönkler, bazı yazma halk hikâye kitapları, onlardan yararlanılarak taşbasmasıyla çoğaltılmış kitaplar, masal derlemeleri, menakıbnameler, didaktik dinî eserler ve seyahatnameler halkbilim konularının aydınlığa çıkarılması için başvurulan kaynaklardır. Halkın yaşadığı yerlerde yapılacak toplu gözlemlerle belli kişilerin ağzından derlenip tespit edilerek uygun karşılaştırmalarla değerlendirilen malzeme de, sözlü kaynaktan elde edilmiştir. Yakın günlere kadar yazıya geçirilmekte gecikilmiş saz şiirlerinin çoğu, böylece hep ağızdan derlenmektedir. Eski yazmalarla sığır dili, dana dili, cönk gibi adların verildiği uzunlamasına açılan şiir defterleri, güvenmek zorunda olduğumuz yazılı kaynaklardır. Kendilerinden önceki âşıkların eserlerini ezberinde tutan yaşayan halk şairlerinin bellekleri de, güvenmek zorunda olduğumuz sözlü kaynaklardır. Bu yüzden çeşitli cönklerden alınan şiirler birbirinden değişik olabilmekte, her kişi kendi anılarının gücü oranında

doğru metinler verebilmektedir. Burada bir kısım halk şiirleriyle birlikte bütün halkbilim konularının ortak bir karakterine dokunmak gerekir. Nasıl, nerede, kimin tarafından yaratıldığı bilinemeyen nice eser halkın ortak malı olmuş, halkça benimsenmiştir. İkinci özellik, dilden dile geçiş sırasında, uygun ve elverişli eklemelerle bilinmez sanatçıların emeği oranında değişmeleri ve tamamlanmalarıdır. Yani sözlü gelenekte yaşayan her şey bir yandan bellek gücünün zayıflığı ve unutma durumları etkisiyle; bir yandan o eseri yere ve zamana göre ayarlama ihtiyacıyla hep yeni katkılarla az çok değişmektedir. Böylece halk şiirlerinin ortak kusuru da öne çıkar. Sanat eserinin, sanatçı emeğiyle tamamlanmış, bütünleşmiş, değiştirilmez bir son şekle kavuşması ilk koşuldur. Oysaki nice halk şiiri doğaçtan (irticali) söylenmesi yüzünden en olgun biçimini almadan doğup yayıldığı gibi; vaktinde tespit edilmeme yüzünden kaybolma tehlikesi de her zaman vardır. Ayrıca belleklerinde bu şiirleri saklayan kişiler o eserleri ya kendilerine mal ederek ya da değiştirerek yayarlar. Böylece de hemen hiçbir halk şiiri, en olgun ve dokunulmaz şeklini almamış gibidir.

ÜÇ EDEBİYAT KOLU

Yunus Emre'nin ağzından yayılan Türkçe, Türkiye'nin 13. yüzyıl sonu ile 14. yüzyıl başlarında hem hümanist bir ülküye hem iyice özümsenmiş elverişli bir ulusal dile sahip olduğunu göstermektedir. Bu yüzden Yunus Emre gibi, sözgelişi Pîr Sultan Abdal da, sadece bir tarikatın dar çevresinde kalmayacak, bütün halkça benimsenecektir. Ne var ki Ankara Savaşı (1402) ve İstanbul'un fethiyle (1453) yeniden bir Arap-İran etki dalgası gelir. Tasavvuf felsefesini şeriata aykırı yorum yollarında gören medrese uleması, tekke bölünüşüne karşı çıkmaya çalışır. Büyük şehir merkezlerinde biriken kültürlü sanatçılar da seçkin bir edebiyat yaratma eğilimini amaç edinirler. Böylece 13. yüzyılla 15. yüzyıl arasında tekke çevrelerinde halka yaklaşmayı amaç edinen, ilk dönem Türk edebiyatının ulusal öğelerini (sade Türkçe, hece

vezni, yarım kafiye, dörtlük birimi, ilâhî, nefes gibi şekilleri) kullanan dinî-tasavvufî edebiyat öncelik kazanır. Tam birliği sağlanmamış Türkiye topraklarında beylikler bölünüşüyle birlikte kavimler karışıklığı da vardır. Merkezî devlet otoritesi tam güçlenmemiş, göçebe Türkmen yaşantısı daralmamış, mezhep kavgaları çok kesin siyasal savaşlara dönüşmemiştir. Tek nüshasına rastladığımız Dede Korkut kitabının, belli bir sanatçı tarafından bu dönemde derlenip düzenlendiği, anlatılıp bütünlendiği kabul edilir. İlerideki halk hikâyeciliği bu izden gidecek, manzum-mensur bölümlerin zincirleme anlatımını ilke edinecektir. Dinî-tasavvufî edebiyat 16.-17. yüzyıllarda Bektâşî tipini oluşturacak, Alevî-Bektâşî halk edebiyatının yanı sıra Melâmî-Hamzavî halk edebiyatıyla birlikte zümrevî karakterde dinî eserler doğmaya devam edecektir.[4]

Selçuklu sarayında Farsça yazan Türk sanatçıları 14. yüzyıldan başlayarak Türkçe bir yüksek zümre edebiyatı yaratacaklardır. Dîvan edebiyatı adı altında toplanan bu yazılı edebiyat, şiirde ve nesirde tespit edilmiş metinlere dayandığı için değişmeden elimize geçmiştir. Yazma kitap hazırlama tekniğinin zor ve pahalı olmasına karşılık, bu işin meraklılarının ödeyebileceği yüksek ücretler de vardır. Kitaplıklarımızı dolduran binlerce seçkin yazma eserin titizlikle saklanmış olması dîvan edebiyatının hemen hiçbir metninin kaybolmadan ve değişmeden bugünlere iletimini sağlamıştır. Ne var ki Fars edebiyatının etkisinde gelişen dîvan edebiyatı, ümmet çağının bütün özellikleriyle birlikte dil bakımından büyük bir sakıncayı, Osmanlıca dediğimiz yüksek kültür dilinin zorluğunu taşımaktadır. Toplumumuzdaki kültür ve yaşama düzeyi ayrımının kesinlik kazanması yüzünden halktan gittikçe uzaklaşan bu aydınlar azınlığı, ulusal temellerini de yitirir. Ama geleneğin sıkı disiplini ve yerleşmiş kuralların zorlayıcı baskısı sanatçıyı gittikçe daha ince ve özenli eserler vermeye götürür. Saf şiir güzellikleriyle yoğunluklarını ancak dîvan şiirinde bulabiliriz.

4. Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, *Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi.*

Sahipleri bilinmeyen anonim halkbilim ürünlerini bir yana bıraktığımız zaman bile bu ürünlerin hemen sınırında duran sözlü-sazlı bir edebiyat birikimiyle karşılaşırız. Genellikle folklor verimlerinin etkisinde başlayıp yüksek zümre edebiyatının ilkelerine doğru yaklaşmaya çalışan, adlarına âşık-saz şairi dediğimiz belli kişilerin eserleri, ancak 16. yüzyılda başlayabilmektedir. Bu antolojinin sınırları, ilk temsilcilerine 16. yüzyılda rastladığımız Türk saz şairlerinin, âşık adını alan eski ozanların, gezici bir ömür süren halk sanatçılarının sözlü olarak yarattığı nazım ürünlerini içine alacaktır. Buraya kadar gelen genel girişten sonra saz şairlerinin gelenekleri, kimlikleri, nitelikleri, gelişimleri, verimleri ve ortak özellikleri üzerinde durulacaktır. Ama asıl konuya girmeden önce bu alandaki yazılı kaynakları tarayarak ortaya bilinmez ürünleri çıkaran M. Fuat Köprülü, Sadettin Nüzhet Ergun, Abdülbaki Gölpınarlı, Pertev Naili Boratav gibi araştırıcılara; ağızdan derlemelerle konuyu zenginleştiren Eflâtun Cem Güney, Pertev Naili Boratav, Cahit Öztelli, Haşim Nezihi Okay, M. H. Bayrı, Hikmet Dizdaroğlu, Tahir Alangu, Hasan Eren, Şükrü Elçin gibi halkbilim emekçilerine ulusça teşekkür borçlanıldığını anmanın gereği vardır. Bu alana göz nuru dökmüş binlerce kişinin merak ve emeklerini tek tek hatırlamanın imkânı bulunamaz. Ama Türk halkbilimini üniversitemizde de canlı ve verimli bir disiplin haline getiren Pertev Naili Boratav'ın eserinin önemi ayrıca düşünülmelidir. Binlerce şiirin içinden en iyilerini ayırmaya çalışmakla geçirdiğim zaman boyunca, adını andığım kişilerin nice zahmete mal olmuş eserlerini kullandım. Bir çalışkanlar kuşağının zahmetsizce önüme koyuverdiği zengin malzemeden yararlandım. Herhalde benim duyduğum teşekkür yükümlülüğü, bundan sonraki kuşakların da paylaştığı bir dilek olacaktır.

İLKELER

"100 Şair, 1000 Şiir" dizisinin ana ilkesi, belli sayıda sanatçının belli bir toplamda eserle temsil edilmesidir.

Kitabın genel adının getirdiği bir zorunlulukla, aynı kişi iki antolojide yer alamazdı. Bu yüzden kendisine öncelik tanınan büyük bir yetkenin, Abdülbaki Gölpınarlı Hoca'nın seçtiği yirmi kişiden hiçbiri bu kitapta bulunmayacaktı. Âşık da sayılabilecek olan Dertli gibi, Seyrânî gibi bir iki kişinin eserlerini bu antolojide onun için aramamak gerekir.

Yazılı ve sözlü kaynaklardan derlenen şiirler, çeşitli araştırıcıların kitaplarında değişik biçimlerde yer alabilir. Onun için yazılı metinlere öncelik tanımakla birlikte sözlü söylentilerin tespitlerine de bakıldı. Bazen şairin kendisinin değişik yerlerde değişik dizeler kurabileceği, bazen aynı kafiye ve redif düzeniyle çeşitli şiirler söyleyebileceği göz önüne alındı. Yazılı kaynaklardan derlenenler böylece sözlü toplamaların metinleriyle tamamlandı. Sadece birkaç yerde, hemen aynı şiirin değişik söyleyişleriyle yazıya geçirilen farklı şekilleri, A ve B metinleri şeklinde işaretlenerek tek eser sayıldı.

Görüleceği gibi halk şairlerimizin en yenileri üzerinde bile yeterince kesin bilgi sahibi değiliz. Eserlerinde rastlanan bir iki tarih olayının çağrışımlarıyla yakıştırmalar yapıyor, sanılarımızı bilgi kırıntıları biçimine sokuyoruz. Aynı mahlası taşıyan birkaç kişinin eserlerinin de birbirine karışmış olması büyük bir olasılık içindedir. Bu düşüncelerle yüzyıllardan beri hikâyeleştirilmiş serüvenleri araya eklenen manzum parçalarla birlikte anlatılan iki büyük adın, Köroğlu ile Âşık Kerem'in birer halk şairi, âşık gibi kabul edilmesi gereğine inanıldı.

En azından 20. yüzyıl başından bu yana, hele Cumhuriyet'ten sonra edebiyatımızın ulusallaşarak çağdaşlaştığı, eğitim kurumları ve basın-yayın yoluyla toplumda tek bir kültürün geçerli olduğu ortadadır. Bu dönemde eski âşıkların niteliklerini yitirecekleri, taklit tekrarlar ve geleneksel alışkanlıklarla sadece kapalı ve dar bölgelerde sıkışıp kalacakları da bellidir. Gerçi günümüzde adları sayılan kalabalık bir saz şairleri topluluğu var gibi görünmektedir. Ama bunların eski âşıklarla aynı şartlarda bulunmadıkları da apaçıktır. Çoğu radyolarda çalıp söyleyen, plak dolduran, gazino

ve eğlence yerlerinde özgün bir öğe sayıldıkları için para kazanan, okuma yazma bilen, belli eğitim kurumlarından geçen, kitap bastıran, salt bir geleneğin şimdi ilgi gören dalı olduğu için o işi sürdüren son temsilcilerini, en az dört yüz yıl geride ilk sözcülerini bulduğumuz küme içinde görmemek gerekirdi. O yüzden kapalı bölgelerde yerel birer ün olarak geçinen son örnekler yeğ tutuldu; Sümmânî, Şenlik, Huzûrî, Veysel alınarak konuya son verildi.

Son yüzyıllarda kültür çevrelerine sokularak az çok bilgi edinen, bazı hükümet görevlerinde bulunan okuryazar kişilerin bir yandan aruzla şiirler yazarken bir yandan hece vezniyle saz şiirini devam ettirir gibi görünmelerine çok önem verilmedi. Gittikçe yüksek zümre diline ve edebiyatına yaklaşarak kendi değerlerini onaylatmak dileğinde yaşayan bu kalem şuarası yerine kendi bölgelerinde kendi özelliklerini koruyarak geleneklerinin izinden gidenlerin eserlerine öncelik tanındı. Aruzla yazılmış şiirlerden en az örnekle yetinildi.

Şiirlerin altına konuyu aydınlatması ihtimali olan küçük açıklamalarla, bilinmemesi mümkün olan kelimelerin daha çok o şiirdeki anlamları, karşılıkları eklendi. O kişilerin toplu eserlerinin hangi kitaplarda bulunabileceğini işaretleyen bibliyografya notları biyografik bilgilerin arasına konuldu. Halk şairleriyle şiirleri konusunda bilinmesi gerekli ve yararlı olan her şey, giriş önsözünün bundan sonraki bölümlerinde aranabilir.

ÂŞIK, SAZ ŞAİRİ, OZAN KİMDİR?

İslâm uygarlığının etkisine girmemiş Orta Asya Türklerinin dil ve edebiyat ürünlerini bize ileten bazı kaynaklara sahibiz. 8. yüzyılda dikilmiş olan Göktürk yazıtları, Turfan kazılarında ele geçirilmiş bazı eser parçaları, 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut'un düzenlediği sözlükte örnek diye anılan şiirlerle savlar (atasözleri), Türk dünyası üzerine bilgi veren yazılı Çin, Moğol eserleri; Oğuz Kağan destanının mensur özeti (Oğuzname), bugünkü Asya Türk-

lerinin yaşamalarını, folklorunu, kültür ve dil ürünlerini derlemeye çalışan etnografya çalışmaları bu konuya bazı aydınlıklar getirmektedir. Bu belgelere dayanarak ve genellikle karşılaştırma, yakıştırma, değerlendirme yoluyla ulaştığımız sonuçlar –şiir konusunda– şöyledir: İslâmlıktan önce ve Orta Asya dünyasında sığır denilen av törenleri, şölen adı verilen egemenlik ziyafetleri, yuğ diye anılan yas ve cenaze toplantılarında (çeşitli Türk boylarında değişik adlar alabilen) ozan denilen söz sanatçıları kopuz çalarak şiirler söylemekte, toplumun istek ve özlemlerine tercüman olmaktadırlar. Koşuk, yır, sagu gibi kelimelerle anılan bu şiirler hece ölçüsüne uymakta, dörtlük birimini korumakta, kafiye düzeni a/a/a/b şeklinde koşma dörtlüklerinin biçimine örnek olmaktadır. Yazık ki yeter sayıda ele geçmemiş olan bu şiir toplamı, sözlü edebiyatların doğal sakıncasıyla zamanla unutulmuş; yaratılmış olması gereken destanlar da korunamamıştır. Yazıya geç kavuşmanın, site uygarlığına neden sonra katılmanın, göçebe akıncılığının bu zorunlu sonuçlarıyla yetinmek durumundayız. İlkçağ edebiyatının ortak niteliği sözün ezgi eşliğinde oluşu, müzikle şiirin birlikte sunuluşudur. Bazı toplumlarda bu özellik ortaçağ boyunca da korunacak; uygarlık buluşlarına geç ulaşan yerlerde daha da sürecektir. Bugün bile saz çalıp şiir dinleten sanatçıların varlığı, okuma yazma eğitiminin toplumun bütün katlarına indirilmemiş olmasındandır. Sadece kulakla dinleyen kişiler, kitap okuyucusu olamazlar.

Ozan kelimesinin Dede Korkut kitabında korunduğunu; tutsaklıktan dönen Bamsı Beyrek'in hep sazla konuştuğunu, bir ozan kılığında düğün evine gelince Han Bayındır'ın izniyle özel yetki, saygı ve ilgi bulduğunu görüyoruz. Herhalde bu gelenek sürdürülmüş; ama Anadolu topraklarında can güvenliğinin bulunmadığı çağlarda gezici ozanlar daracık çevrelerde kapanıp kalmış olmalıdırlar.

Bugün yeniden yaşatmaya çalıştığımız ozan sözünün, bazı etkilerle anlam değiştirerek değerini yitirdiği, yerine âşık kelimesinin gelişinden bellidir. Gerçekten 13. yüzyıldan başlayarak her tarafa yayılan tasavvuf tarikatları, tekkelerde

toplanan kişileri aşk yoluyla eğitmek, nefsi öldürüp Tanrı yolunda gönül temizlemek isterler. Dünyaya ait her şeyi küçümseyen, Tanrı dışındaki bütün öğeleri mâsivâ adıyla anıp onu terk etmeyi tavsiye eden tekke disiplini; bu dünyanın gerçeklerini, keyif ve zevklerini anlatan kişilere şair diyerek kendisinden ayırmış, âşık kelimesini bu yolla yüceltmiştir. Eski ozan geleneğinin yerine geçen, zaman bakımından Anadolu'daki ilk yüzyılları dolduran tasavvufî tekke edebiyatı, mezhepler bölünüşünde halkı kazanmak yolunda eski geleneğin öğelerini kullanmaya özen gösterecektir. Böylece eski ozanların halk diliyle, hece vezniyle, yarım kafiyelerle, dörtlüklerle çalıp söyledikleri şiirlerin yerine sekizli ölçüyle söylenen ilâhî ve nefeslerle, hece veznine uyan aruz kalıplarının ortadan bölünebilir örnekleri geçecektir. İşte bu yüzden 16. yüzyılda adı Ozan olan bir kişinin tek şiirini; Köprülü'nün işaret ettiği gibi Uygurlar ve Moğollar arasında kâtip, yazıcı anlamında yaşayan Bahşı mahlasını kullanmış yalnızca bir kişinin tek manzumesini ele geçirebiliyoruz. Onlarda bile âşık sözü değerli ve yüce anlamıyla geçmektedir:

Bir devletlü yoksul olsa
Usluyisen gülme ana
Yazıda kaba ağaca
Ulu kuşlar konar olur

Ozan âşıklar sözünü
Söyle âşıklar dinlesün
Er var içinde od yanar
Er var ana çü nâr olur

Sultan Selim cülûsunda
Salâ dedi de yürüdü
Gidelim Mısır'a doğru
Yola dedi de yürüdü

Bahşı eydür Mehdî budur
Yücemize irgör Kadir
Kılavuzsa İlyas Hızır
Yola dedi de yürüdü

Böylece ozan kelimesi, aşağılanması mümkün bir değersizliğe düşerken âşık sözü onun yerine geçmiş; l6. yüzyıldan sonra köy, oba, kasaba, şehir çevrelerinde belli bir mesleğin adamları olarak yetişip yaşayan halk sanatçıları bu adla anılmışlardır. Ezgi eşliğinde şiir söyledikleri için çaldıkları sazın adıyla çöğür şairleri diye de bilinen bu gezgin söz sanatçılarına, genel olarak saz şairi diyoruz. İşte onun için 17. yüzyılın ün kazanmış şehirli saz şairlerinden Âşık Ömer, "Karacaoğlan ise eski meseldir / Biz şair saymayız öyle ozanı" diyerek yüksek zümreyle paylaştığı bir yargıya varacaktır.

ÂŞIKLAR ÜZERİNE İNANIŞ VE DEĞER YARGILARI

Yüzyıllarca ulusumuzun adı olan Türk kelimesini ters anlamlarda aşağılayarak kullanan dîvan şairleri, Türkçeyi de aynı ölçüde küçümsemişler; hece veznini ahenk sağlayan bir ölçü saymamışlar, saz şairlerini sanatçı, eserlerini şiir kabul etmemekte birleşmişlerdir. Türkçe ile, hece vezniyle, saz eşliğinde sözlü bir edebiyat yaratma yolunda emek harcayan kişilerin de aynı ölçülerle horgörüleceği, önem verilmeyeceği bellidir. Rastlanan bütün yazılı kayıtlar bu konuda hiç değişmeden 20. yüzyıl başına kadar süren yargı birliğini özetlemektedir. Aktarmaya gerek görmediğimiz bu belgelerde, halkın has değerlerini hiçe sayan yüksek zümre azınlığının bütün yanlışları yatar. Daha yüzyıl önceki bir anısını nakleden Namık Kemal, Beyazıt Camii avlusunda on paraya eline sıkıştırılan bir şiiri "Derviş Yunus ilâhîsi" sanarak atacakken Şinasi'nin bir şiiri olduğunu görünce ilgilendiğini anlatır. İmparatorluk tutumu içinde payitaht dışındaki her yeri "taşra" sayan, Dersaâdet İstanbul'dan başka yer tanıma-

yan kültürlü çevrelerin bu sakat görüşü, yüzyılımızın başına kadar sürecek; Tanzimat ve Servet-i Fünun dönemi sanatçıları da halk şiirinden haberli olmayacaklardır.

Tekke çevrelerinde yetişen tasavvuf şairlerinin bir kısmı gibi yeniçerilik yoluyla kendilerini Bektâşî sayan saz şairleri de âşık adını bu yolla hak ederler. Köy, oba ve kasaba dolaylarında yetişip saz şairliği yoluna koşulan sanatçılar da, usta edindikleri büyüklerden saz ve söz eğitimini kazandıktan sonra ustalarının uygun gördüğü birer mahlası takınır, takma adlarının başına âşık sıfatını ekler olmuşlardır. Aslında eski toplumda hemen herkes uzaktan yakından herhangi bir tarikatla ilgili bulunmaktadır. Bu yüzden saz şairlerinin birçoğu üzerine halk inanışlarının desteklediği çeşitli menkıbeler doğmuş, çoğunluğu halk içinde büyük bir saygı ve tapkı görmüşlerdir. Yakın günlere kadar inanılan bir görüşe göre saz şairlerinin âşıklığı; bir ermişin, pîrin, Hızır'ın elinden içilen kader kadehiyle gerçekleşir; maddî aşktan ilâhî aşka doğru yücelen kişiler, kendilerini bütünüyle işlerine ve sevgilerine adayarak ululaşırlar. Şiir sanatına karşı duyulan ezelî hayranlığın yeni zamanlarda oluşmuş bir yorumudur bu. Halk, kendisinden daha iyi konuşan, hele şiir söyleyen, bunu doğaçtan yaparken hiçbir kitaba başvurmayan kişilerde, sıradan insanları aşan bir yeteneğin özünü görmüş; bunu yüceltmiş ve kutsamıştır. İlkçağ söz sanatçılarının birer rahip ve din adamı gibi saygı bulmalarına karşılık ortaçağda da, yeni günlerde de bu emeğin, sanat düşkünlüğünün, eser sahipliğinin değerlendirildiğini görürüz. Halkımız yüzyıllarca saz şairlerini gerçek birer hak âşığı saymış, onlara hayranlık duymuş, onları beklemiş, ağırlamış, dinlemiş, emeklerinde de onları uygun inanışların menkıbeleriyle süsleyip yüceltmiştir. Kişisel hayatlarında dünya zevklerine düşkünlükte aşırı eğilimler gösterenler bile hoşgörüyle karşılanmış, kusurları sanatları uğruna bağışlanmış, hareketleri sırlı sebeplere bağlanarak en azından görmezlikten gelinmiştir. Böylece saz şairleri, gittikleri her yerde sanatlarının halk sevgisiyle ödenen karşılığını bulmuş; eserlerini çok zaman dinleyicilerinin dikkatli belleklerine, meraklıla-

rının özel cönklerine emanet etmişlerdir. Ve yine böylece yüzyıllarca gizli kalmış, aşağılanmış, unutulması muhakkak gibi görünen eserler, bir toplumun ortak gücüyle saklanmış, esirgenmiş, yitirilmemiş olarak yeniden ortaya çıkmaktadır. Burada halkın, kendi sözcülerine karşı beslediği güven ve sevginin koruyuculuğu rol oynar. Aslında saz şairleri, taşıdıkları bazı yeteneklerle övünmekte, kendilerine inanmakta da haklıdırlar. Çünkü eski toplumda gördükleri çeşitli görevlerin yanı sıra, doğaçtan (irticali) şiir söylemede, teklif edilen bir ölçü ve kafiye-redif örneğine göre hemen cevap verme yatkınlığında güçlüdürler. İyi saz çalar ve dinletirler; hikâyeler anlatır ve belletirler. Belleklerinin korkunç yetisi, yazılı esere kapalı kalan işlenmemiş bir zihin gücünün desteğine dayanır. Köklerinden kopmamış alçakgönüllülükleriyle halkın içinde yaşayan bu "meydan şairleri", iki sanatın (müzik, şiir) ustalığıyla yüzyıllarca ayakta kalır; kendi çevrelerinin içten ve özgün sözcüsü olurlar. Günümüzün yaşayan bir örneği, iki gözü kör Âşık Veysel'in kişiliğinde, yüzyıllarca sürmüş bu geleneğin en yetkili temsilcilerinden birini görebiliriz. İhmal edilmiş bir toplum, kendi sesini taşıyan bireyleri ne kadar yüceltse haklıdır.

YÜZYILLAR BOYUNCA SAZ ŞAİRLERİ

Orta Asya geleneğini Anadolu'da sürdüren ozanların adına ve niteliklerine yalnızca Dede Korkut kitabında rastlıyoruz. Yazıya geçirilişi 15. yüzyıl sonlarıyla 16. yüzyıl başları kabul edilen bu eser, eski destan geleneğinin Anadolu'daki Helenistik kültürle kaynaşmasından doğan açık benzerlikleri taşır. Kökü çok eskilere dayalı efsane ve hikâyeler, belli bir sanatçının kişisel gücüyle derlenmiş; yeniden anlatılmış, düzenlenmiş, özel bir üslûba bağlanmış olmalıdır. Bu yüzyıl Anadolu birliğinin bütünüyle sağlandığı, Osmanlı devlet yapısının en geniş sınırlarda en güçlü yapıya ulaştığı zamandır. Diyâr-ı Rûm'un fethinden sonra geçen dört-beş yüzyıl içinde toplum yerleşmiş, devlet güçlenmiş, içte dirlik ve güvenlik sağlanmış, toplumsal katlar

belli bir düzen içinde kendi önemlerini kazanmışlardır. İlk temsilcilerine rastladığımız âşıklar bu yüzyılda ya sınır boylarında yeniçeri-levent askeri, ya celâlî eşkıyası, ya ordu merkezlerinde yer tutan görevlilerdi. Bu arada iki önemli halk hikâyesinin, destan geleneğini sürdüren birer anlatı türü olarak halka yayıldığını düşünebiliriz.

Sürekli büyümekte olan imparatorluk, merkezden uzak uçlarda yaşanan coşkulu sefer hayatını dile getiren özel sanatçıların yetişmesine yol açan koşulları hazırlamıştır. Yerinde durmayan bir akıncı ruhu sınırları zorlamakta, karada ve denizde devamlı bir yayılmayla yeni ülkelere doğru uzanılmaktadır. Tamamen uydurma olarak bu zamanda Osmanlı tarihçilerince Osman Gazi'nin adına bağlanan şu dörtlük, zamana egemen olan anlayışı belirlemeye yarayabilir:

Osman, Ertuğrul oğlusun
Hakk'ın bir kemter kulusun
Oğuz Kara Han neslisin
İstanbul'u aç, gülzar yap.

Hemen aynı gurur ve güven edasını Seydî Ali Reis'in Seyahatname'sinde[5] andığı bir başka dörtlükte buluyoruz:

Deniz üstünde yürürüz
Öcümüz komaz alırız
Düşmanı arar buluruz
Bize Hayreddinli derler.

Bu parçaların sekizli hece kalıbıyla söylenmiş oluşu, ilâhî-nefes geleneğinin etkisiyledir. Aslında 16. yüzyılda ilk sözcülerini gördüğümüz saz şairleri de aynı fetih ve savaş rüzgârının havasında bulunan asker sanatçılardır. Bu antolojiye eserleri alınmış kişiler dışında anılması gerekenlerin bir kısmı da, "Garp Ocakları" denen Cezayir-Tunus toprak-

5. *Mir'atü'l-Memâlik* (Memleketlerin Aynası): Kaptan-ı derya Seydî Ali Reis'in Çağatayca mensur ve manzum şekilde yazdığı eseri. İlk seyahatname olma niteliği taşıyan *Mir'atü'l Memâlik*, 1554 civarında yazılmıştır. (y.h.n.)

larında yetişmişlerdir: Geda Muslu, Çırpanlı, Armudlu. Ötekiler Kul Çulha, Oğuz Ali, Hayalî, Usulî, Hüseynî. Çoğundan sadece birer ikişer eser kalmış olan bu kişiler –yeni eserlerinin bulunması umuduna kadar– sadece hatırlanabilirler.

"100 Şair, 1000 Şiir" dizisinin ilkesi, çok sayıda sanatçıdan çok sayıda eser seçmeyi sınırladığı için kendiliğinden bir yoğunluk doğmaktadır. Onun için bu önsözün tanıtıcı sınırları içinde antolojiye alınmamış bazı seçkin şiirlerin özü duyurulabilir. Ayrı bir kitaba konu olan tasavvuf-tekke şairleri bir yana, bu bölümde adı anılan ama eseri kitabın içinde yer almayan pek çok kişiye rastlayacağız.

Başlangıç ve kuruluş dönemlerinden sonra dîvan şiiri gibi halk şiirinin de asıl gelişimi 17. yüzyılda olur. Önce asker ocaklarında, sınır kalelerinde, levent toplantılarında başlamış olan saz şiiri; bu yüzyılda yayılır, güçlenir, temsilcilerini artırır, hatta yön değiştirmeye başlar. Bu antolojide de ağırlık, bu yüzyıldadır: Yirmi kişiden sekizi. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde adları anıldığı halde eserleri henüz ele geçmemiş kişiler gibi, bulunan yazmalarda şiirlerine rastlanan bazı yeni adlar da vardır: Kuroğlu (Koroğlu), Demiroğlu, Şahinoğlu, Derviş Ali, Kerim Dede, Berberoğlu, Bektaş Abdal... Ayrıca eski yazmalarda tek tük eserlerine rastlanan, şiirlerindeki anışlarla eserlerini toplayan cönklerin zamanlarından yüzyıllarını kestirdiğimiz başka sanatçılar: Üsküdarî, Keşfî, Âşık Mustafa, Âşık Halil, Kul Deveci, İbrahim, Kâmil, Benli Ali... Ne var ki bu yüzyıldan başlayarak saz şiiri-âşık edebiyatı, yüksek zümre dîvan edebiyatının etkisine girmeye başlayacaktır. Çevreden merkeze doğru dönen âşıkların büyük şehirlerde yerleşme özeni gösterdikleri bellidir. Sınır kalelerinden kültür merkezlerine dönüş, iddialı sanatçıları, yerleşmiş kültür öğeleriyle eserler vermeye zorlayacaktır. Sözgelişi bir Karacaoğlan'da rastladığımız tabiat sevgisi, göçebe yaşantıları, pınarlar, yaylalar, obalar, bu yüzyılın öteki şairlerinde hiç göze çarpmaz. Dîvan estetiği, onun Arap-Fars mitologyasından gelen kalıp konuları ve mazmunları, kafiye bulma kolaylığı sağlayan üç dilin kaynakları, belli söz oyunları yapmaya yarayan alışılmış ilişkiler, sevilen kişiyi nitele-

yen belli sıfatlar, bütün âşıkların diline yerleşmiş gibidir. Dil deyince biraz daha durmak gerekir: Halk diliyle tekke topluluklarına yanaşmak isteyen mutasavvıf sanatçıların yalınlık ve arılık dikkati de kalmamıştır artık. Şehir sanatçısı gösteriş özeninde, kültürünü sunma dikkatinde, bilgisini ispatlama niyetindedir. Elindeki saz ve belleğindeki şiir toplamıyla kalabalığın karşısına çıkan şehir âşıkları, kendilerine inanılmaz kolaylıklar sağlayan bir ezber yükü ve hazır kalıplarla işlerinin esnafı olmuşlardır. Dinleyicilerinin anlayamayacağı incelikler döktürmeyi sanatının gereği sayarak halktan yavaş yavaş uzaklaşmaya başlarlar.

Belki de bu yüzden 18. yüzyılda sayıları pek çoğalan, profesyonel oldukları oranda yeteneklerini zayıflıkla kullanan âşıklardan güçlü izler kalmamıştır. 17. yüzyılın Karacaoğlan, Gevherî, Âşık Ömer gibi kendi çevrelerinde ünlü sanatçıları, sanki her şeyi bitirmiş gibidirler. Şehir esnaflığında eğleşen, göçebelikten ve köyler dolaşımından vazgeçen, daha iyi ücretlerle daha güçlü esirgenmelere kolayca kavuşulan zenginlik merkezlerine doluşan saz şairleri, kulaktan kapma öğelerle gittikçe daha çok oranda dîvan şiir disiplinini heceli şiirlerine aktarmaya koyulurlar. Arap-İran edebiyatlarının Leylâ-Mecnun, Ferhad-Şirin gibi belli kıssalarını, mazmunlar sistemini, telmih ve iktibaslarını kullanırlar. Adları bile değişmektedir. "Dîvan şiirinde İran geleneğine uyularak yâ-yı nisbefl'le biten Şeyhî, Necâtî, Fuzûlî gibi mahlaslar alma alışkanlığı yaygındı. Halk şairleri de bu yola ayak uydurmuşlardır. M. F. Köprülü'nün *Türk Saz Şairleri*'nde tanıttığı sanatçıların (122 kişidir) öz adlarından ayrılan mahlaslarının incelenmesi gösteriyor ki, 16. yüzyılda halk şairlerinin yalnız %9'u, 17. yüzyılda %26'sı, 18. yüzyılda %50'si, 19. yüzyılda ise %79'u Gevherî, Seyrânî, Meslekî... gibi dîvan geleneğine uygun adları benimsemişlerdir. Bu arada 16. yüzyıl saz şairleri Ozan, Bahşı gibi eski halk edebiyatına dayanan mahlaslar alırken sonraki yüzyıllarda Neşâtî, Figanî... gibi dîvan şairlerine özgü mahlasların kullanılması da ilginçtir."[6]

---

6. Konur Ertop, "Dîvan Edebiyatının Halk Edebiyatına Etkisi", *Türk Dili*, Sayı 207, Aralık 1968.

Çeşitli derlemelerde 18. yüzyıl sanatçısı olarak gösterilen kişilerden bu antolojide yalnız bir ada rastlayacaksınız. Oysa sayıları iyice kabarıktır: Ravzî, Ali, Hocaoğlu, Hükmî, Kâtibî, Derviş Musa, Kabasakal Mehmet, Ahmet, Levnî, Kıymetî, Şermî, Mahtumî, Neşâtî, Vartan, Civan, Nuri, Kara Hamza, Nakdî, Abdi, Sâdık, Kâmil, Âşık Said, Derûnî, Nigârî, Küşadî, Âşık Süleyman, Bağdadî, Âşık Halil, Kütahyalı Sırrı, Şem'î, Seferlioğlu, Mağrıplıoğlu. Oysa bu yüzyılın başlarında dîvan şairi Nedim, İstanbul'da çoğalan saz şairlerinin etkisiyle mi, onların yaptığı işin önemsizliğini kolay bir manzume ile ispatlamak için mi, "mahallileşme" adı verilmiş yerlilik akımının özentisiyle mi bilinmez, dîvânına bir de hece ile yazılmış koşma eklemektedir:

Sevdiğim cemâlin çünkü göremem,
Çıkmasın hayâlin dil-i şeydâdan;
Hâk-i pâye çünkü yüzler süremem,
Alayım peyâmın bâd-ı sabâdan.

Sevdiğim bedene düşerse hizmet,
Kapında kul olmak canıma minnet;
Göre idim sende bûy-i muhabbet,
İstediğim budur sen bîvefâdan.

Nedima hüsnüne olmuştur âşık,
Öyle bir âşık ki kavline sâdık;
Kereme ne kadar değilse lâyık,
Ar etmez efendim şehler gedâdan.

Bütün klasik mazmunları ve değişmez sevgili-âşık nitelemelerini kolayca kullanan bu kalıp, sözgelişi, hece ölçüsünü denemek isteyen bir sanatçı hevesinden fazla önemli olmamalıdır. Yıllar sonra Yahya Kemal Beyatlı da alıştığı aruz dışında hece ile tek örnek olan "Ok" şiirini yazıp bir daha o alana dönmeyecektir.

19. yüzyıl saz şairleri de, 17. yüzyılda başlangıç örneklerini gördüğümüz Gevherî, Âşık Ömer izinde; şehir kültürü

ile yüksek zümre edebiyatının beğeni ölçüsündedirler. Bu arada belli örgütlenmelerle İstanbul ve kültür merkezlerinde toplaşmakta, destek görmekte, kollanmaktadırlar. Aslında dîvan şiirinin son zayıf seslerini duyduğumuz bu yüzyıl, Batılılaşma hareketinin küçük sızıntılarla toplumumuza girmeye başladığı dönemdir. Vakti gelmiş olan bir uygarlık değişimi, duruk Osmanlı toplumunda çeşitli sarsıntılar yaratmakta, yüksek zümre ile halkın arası bu sefer başka türlü açılmaya başlamaktadır. Meydan şairleri artık kalem şairleriyle rekabet edebilecek düzeye gelmenin övüncü içinde dillerini gittikçe karıştırmakta, yabancı tamlamaları çoğaltmakta, aruz veznine gittikçe daha çok ısınmaktadırlar. Bu dönemdeki özgün saz şairleri onun için büyük şehir merkezlerinde yetişmez. Oralara birikenler, sanatlarının yüksek fiyatını arayan profesyonel taklitçilerin kalabalığıdır.

Halkın temel yaşayışında olumlu etkiler yaratmayan Batılılaşma, bütün bir Tanzimat çağını, Gülhane ve Islahat fermanlarını, payitahtta başlayan Batılı yaşayış züppeliklerini, yeni gelişen konak hayatının yarattığı yüksek bürokrasi rahatlığını, tek bir cümlede, halkın "gâvura gâvur denmeyecekmiş" yargısında özetleyecek kadar umutsuzdur. Toplumsal dengesizliğin arttığı oranda ilgi çevresi genişleyen tasavvuf düşüncesi yeni sesler yaratırken tek tük eleştiriler de başlayacaktır. Ne var ki köklü bir kültürden yoksun bu halk sözcülerinin toplumsal olayları tartıp değerlendirmeye çalışan yergileri bir noktada, İslâmî felsefenin şükür ve kanaat yakasında kırılır. Tanzimat çağı başlarında ölmüş olan Emrah'ın izinde Tokatlı Nuri'yi, Ceyhunî'yi, Gayretî'yi görürüz.

Sözgelişi, Ruhsâtî'nin şiirlerinde son dönem köylü yaşantısının bütün izlenimlerini, kısmet ve kadere kuşkuyla bakan uyanık bir zekânın ince eleştirilerini görüyoruz. Hepsi bir noktada, ahiret hesabı çizgisinde duraklayan kısık sesli, cesaretsiz yergilerdir bunlar. Everekli Seyrânî, Ispartalı Seyrânî, Âşık Hüseyin, Gedayî, Dertli, Lütfî, Sürurî, Zülâlî, Kemalî, Nâzî, Tıflî, Bayburtlu Zihnî, Devamî, Figanî, Zehrî, Nigârî,

Bezmî, Micmerî, Bezlî, Sabri, Celâlî, Muhibbî, Remzi, Meydanî, Tanburî Mustafa, Hengâmî, Mehmet Ali, Bedrî, Bahrî, Ferdî gibi yarı saz şairi yarı kalem şuarası niteliklerini kendilerinde toplayan çoğu sıradan sanat heveslilerinin karşısında, şehir hayatına uzak kalmış bölgelerin gerçek âşıkları yer alır: Deli Boran, Gündeşlioğlu, Beyoğlu, Dadaloğlu...

Bu dönemde halk şiiri birçok bakımdan yön değiştirmiştir. Önce merkezdeki sözcüler sakıncasız birer eğlence öğesi olarak semaî kahvelerinde zararsız sözcü kimliğine dönüşmüş; ramazan gecelerinin ihtiyacına cevap vermeye girişmişlerdir. Bu eğilim bugün de sürer. Büyük şehirlerdeki herhangi bir gece kulübü ve eğlence salonu; hafif Batı müziği, dans müziği, akrobasi ve hokkabazlık numaraları arasına saz çalıp türkü söyleyen bir iki kişinin gösterisini ekler. II. Meşrutiyet'e kadarki sekiz yıllık 20. yüzyıl başlangıcı, İstanbul semaî kahvelerinin çoğalışını görür.[7] II. Meşrutiyet sonrasında ilk adımlarını atan "Milli Edebiyat Akımı", şiirin bütün öğelerinde "halka doğru" gitmeye uğraşırken saz şairlerinin öneminin pek farkına varmaz. Kitaplardan gelen gerçekler, onlar için yeterli birer ilke başlangıcıdır. Ardından sürekli savaşlar ve değişimler gelir. Cumhuriyet'ten sonra dil ve konu sorunlarını çözümleyerek gelişecek olan Türk şiiri, halk edebiyatının belli bir çerçevede sıkışıp kalmış darlığını görecektir. Bu arada kültür merkezlerinden uzak kalan kapalı bölgelerde geleneksel saz şiiri alışkanlığı sürmekte; basın-yayın olanaklarının bozmadığı yerel suskunluğu kendi sesleriyle doldurmaya çalışmaktadır. Cumhuriyet'ten sonra "Halkevleri" folklor çalışmalarına önem vermeye çalışır. Bu arada yerel ünler, eserleri derlenerek, kitapları bastırılarak, daha çok hemşerilik gayretiyle kamuoyuna tanıtılır. Her şehir kendi yetiştirdiği değerleri arayıp bulmaya uğraşmaktadır; yalnız sanat alanında değil yemiş, yemek, turistik eşya, gezilecek köşe ve efsane konusu olarak. Bu bir modadır; sanıldığı kadar yararlı da olmamıştır. Yalnız, Anadolu'nun ihmal edilmiş zenginliklerini ortaya çıkarma yarışı, ulusal devletin ilke edindiği bir amaç olduğu için karışık çalışmalar

[7] Bkz. M. Halit Bayrı, *Halk Şiiri XX. Yüzyıl*, 1957

yapılır. İstanbul'da rastlanan 20. yüzyıl saz şairleri, kahve müşterilerine dil döken basit maniciler, söz düzenler, zayıf taklitçilerken; devletin eğitim ve yayın yoluyla iyi ulaşamadığı yerlerdeki sözcüler, eski geleneği yeni zamanların ihtiyacına cevap verecek şekilde sürdürmüşlerdir. Antolojide yer alan iki değer dışındaki 20. yüzyıl saz şairi adları şunlardır: Âşık Ahmet, Âşık Ali İzzet, Baba Salim, Âşık Bilâl, Âşık Cevlânî, Âşık Dizarî, Âşık Emirî, Âşık Fahri, Âşık Gufranî, Âşık Halil, Âşık Haydar, Hasan Nebioğlu, Âşık Hizbî, Âşık Hüznî, Âşık İhsanî, Âşık İlhamî, Âşık Kâşif, Âşık Mazlumî, Âşık Mazhar, Konyalı Âşık Mehmet, Kul Ahmet, Kul Hasan, Âşık Mahzunî, Âşık Meslekî, Mustafa İrşat, Âşık Nailî, Âşık Nesimî, Âşık Nihanî, Âşık Ramî, Âşık Remzi, Âşık Reyhanî, Gürünlü Rıza, Sefil Ali, Âşık Selamî, Âşık Süleyman, Âşık Şerif, Âşık Talibî, Âşık Ummanî, Âşık Vahit, Âşık Vahdetî, Âşık Zülâlî.[8]

Özellikle Halkevleri yayınları ve *Ülkü* dergisinin yol göstericiliğiyle, Hececiler gibi 1930 sonrasında da âşık tarzında şiir vermeye çalışan kültürlü sanatçılar epeycedir. Koşma, destan, semaî biçiminde, hece vezniyle yurt güzelliklerini anlatma yarışı, bir dönemde o kadar çabuk yozlaşacak, o kadar kalabalık bir hevesliler yığınını toplayacaktır ki her taklit gibi çabucak ölecektir. Bu arada sözgelişi Behçet Kemal Çağlar'ın "Ankaralı Âşık Ömer" imzasıyla yazdıklarıyla, Zeki Ömer Defne'nin dil ve deyiş ustalığını yerel özellikleri ifadede kullanan ürünleri göze çarpar. Ama bütün bunları artık saz şiiri, âşık edebiyatı ürünü sayamayız.

GÜNÜMÜZDE SAZ ŞAİRLERİ

Cumhuriyet'in 50. yıldönümüne yaklaştığımız günlerde[9], saz şiirine, âşıkların görev ve etkilerine çağdaş bir ölçüyle bakmanın gereği vardır. Artık ne tekke çevresi ve tasavvuf şairleri, ne klasik dîvan edebiyatı kalmıştır. Edebiyatımızın

8. Bkz. a.g.e., s. 3-15.
9. Rauf Mutluay'ın *Türk Halk Şiiri Antolojisi*'ni yayıma hazırladığı dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 50. yılına yaklaşılmıştı. (y.h.n.)

üç kolundan ikisinin ortadan kalktığı, kesinlikle kaybolduğu dönemlerde saz şiiri devam edebilir mi?

Halk edebiyatı, gerek anonim, gerek kişisel ürünleriyle; toplumun anlaşmaz kutuplarda birbirinden ayrıldığı, kültürel yoğunluğun bulunmadığı, ulaşım-basın-yayın olanaklarının yayılmadığı ortaçağ ortamında yığınların ihtiyacından doğmuş; gerçek bir sanat eseri olamamanın doğal kusurlarını taşıyarak çoğunlukla sözle, bazı hallerde yazı yoluyla dinleyicisini ve okuyucusunu bulmuştur. Onu yaratan koşulların kalktığı ortamlarda, halk edebiyatının da yeni zamanların isterlerine göre yön değiştireceği bellidir. Gerçekten bugün toplumumuzda kesin bir kültür ayrımı kalmamış gibidir. Gerçi köyle şehir, büyük şehirlerle küçük kasabalar arasında birçok yaşantı ve görgü değişikliği varsa da, teknik olanaklarla bütün toplum en azından bazı gerçeklerde buluşabilmektedir. Sözgelişi gazeteler yurdun her yanında basılabilmekte, radyo her köşeye seslenmekte, tiyatrolar en ücra bölgelere turneler düzenlemekte, ulaşım araçları çoğaldıkça gidilmez yerlere de gidilebilmektedir. İç ve dış turizmin gittikçe geliştiği, kitap yayımıyla televizyon hevesinin arttığı, köyden şehre göçün hızlandığı, köy çocuklarının okuma yollarına kavuşabildiği, gecekondularla çevrili sanayi bölgelerinin çabucak kurulduğu, eğitim ve öğretim seferberliğinin küçük zaferlere ulaştığı, plak sanayiinin çeşitli beğeniler düzeyinde kolaylaştığı, sinemanın hemen her gizli köşeye sokulabildiği uluslaşma döneminde, saz şairi, artık sadece bir gelenek öğesi, bir yerel turistik değer, bir alışkanlık özentisi, bir merak düşkünlüğüdür. Büyükçe bir saz şairinin çıktığı anlarda da (sözgelişi Âşık Veysel adının yayılışı) artık yerel bir bölgede sözle kalarak değil kitap yayımı ve radyo seslenişiyle kamuoyunun bütününe ulaşma genişliği vardır. Böylece artık söz konusu olan halk şairi değil, sadece şairdir. Kaldı ki olanak bulanların hepsi eğitim kurumlarından geçerek aydın olmanın yollarına çıkmaktadır. Aydın olmanın sorumluluğu ise bambaşkadır.

Saz şairleri artık radyolarda, eğitim kurumlarında, televizyonda görev almakta; onlardan derlenen ürünler basılarak

yayılmakta; sadece geleneksel nitelikleriyle yetinenler belli programlarda anılırken yeni bir değer getirenler çağdaş ilgiyle çevrilmektedir. Bu bakımdan ancak güncel sanatlar düzeyinde eser verebilenler var olacak, eski izde yürüyenler kısa bir süre sonra unutulacaklardır. Sözgelişi bazı şehirlerde turistik amaçlarla düzenlenen halk şairleri toplantıları ve yarışmaları da onlara bir üstünlük kazandırmaz. Yerel birer özellik olarak ileri sürülen bu gibi değerlendirmeler kısa sürede yozlaşmaya mahkûmdur. 1931'de Ahmet Kutsi Tecer'in Sivas'ta düzenlediği Halk Şairleri Bayramı, Halkevleri hareketinin bir yeniliği, tek parti döneminin kültür politikasına uygun bir kıpırdanıştı. O yarışmaya katılanlar arasında (Revanî, Suzanî, Âşık Süleyman, Karslı Mehmet, Ağa Dayı, Âşık Müştak, Yarım Ali, Âşık Yusuf, Sanatî, Âşık Ali...) sadece iki ad (Âşık Veysel, Âşık Talibî Coşkun) dikkati çekmiş; bunlar da güncel gereklerin dikkatinde hükümet politikasını övüp desteklemek yolunda şiirler yaratmayı görev edinmişlerdir. 1966'dan bu yana Konya'da düzenlenen Âşıklar Bayramı özellikle Doğu Anadolu'dan katılan halk sanatçılarının ilgisini çekmektedir (Âşık Efkârî, Âşık Müdâmî, Abdülvahap Kocaman, Ali Gürbüz, Alyansoğlu, Çobanoğlu, Ferrahî, Habip Karaaslan, Salihî Halil Yılmaz, Hasan Yıldırım, Haydar Arslan, Hüdayî, Hüseyin Çırakman, İhsanî, İlhamî, Mihmanî, Pervanî, Sadî, Selimî, Selmanî.) Buna benzer piyasa kazancına yönelmiş, turistik amaçlı toplantılar başka yerlerde de düzenlenebilir, kalabalığı da çekebilir, ama ölü bir geleneği yaşatmaya yetmez.

Birer gösteri öğesi değeriyle şurada burada saz çalıp şiir söyleyen kişilere daha bir süre rastlayabiliriz. Ama geleneksel biçimler ve alışkanlıklarla çağdaş bir ihtiyaca cevap verilemeyeceği de ortadadır.[10]

Şu var ki artık köy-şehir, halk-yüksek zümre, klasik edebiyat-halk edebiyatı gibi düzeyler ayrılığı kesin olmadığı için

10. Bkz. Muzaffer Uyguner, "Günümüz Halk Şiirine Bakış", *Türk Dili,* sayı 207; Refik Ahmet Sevengil, *Çağımızın Halk Şairleri*, 1967; Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, 1969, s. 35-36; İlhan Başgöz, *İzahlı Türk Halk Edebiyatı Antolojisi*, 1968, s. 20-21.

toplumun en uzak ve alt katlarından bile sanatın doruklarına ulaşmakta başarı gösteren sanatçılara rastlayacağız. Bu, gerçekten başarıyla yürütülecek bir eğitim seferberliğine, bütün halk çocuklarının okutulmasına, yeteneklerin harcanmamasına, toplumsal yarar uğruna toplum güçlerinin özenle yetiştirilmesine bağlıdır. Nitekim Köy Enstitüleri hareketinin, çağdaş özle yüklü hangi değerli sanatçıları ortaya çıkardığı açık bir gerçektir. Bunu dileyelim. Gelip geçici olaylarla ilgili olarak bazı saz şairlerinin politik amaçlara koşularak öne çıkar gibi görünmesi de kısa sürelidir. Günlük basın bu gibi olayları yansıtsa da, sanatın değeri ancak zaman sınavından geçtikçe büyür. Bu bakımdan eski saz şairlerinin, halk âşıklarının, toplumun her katına seslenebilen, eserleri basılı, sesleri ve sanatları güçlü birer çağdaş aydın olmalarına çalışmak, milli eğitim amaçlarının içinde bulunmalıdır.

Aslında Türk halk şairlerinin hem biçim, hem dil ve deyiş, hem konu ve edaları, yüzyılımızın başından bu yana "halklaşma" yolundaki aydın sanatçılarca alınıp kullanılmış, bir anlamda aşılarak onlara bir özgünlük bırakılmamıştır. Faruk Nafiz Çamlıbel'in "Han Duvarları" şiirinde yer alan şu koşma, halk şiirinin bütün öğelerini kullandığı halde daha yeni ve etkilidir. Çünkü şiirde bir kompozisyon tamamlığı sağlanmış; yazılı edebiyatın erdemlerinden olan dikkat, özen, vezin-kafiye-redif inceliği eklenmiştir. Şiir, Kurtuluş Savaşı'nın gerçeklerine bağlı, dil ve deyişi tam bir saz şiiri havasındadır. Köy ve kasabalardan doğacak geleneksel esintiyle bu gibi yazılı edebiyat ürünleri kolay kolay aşılamaz:

On yıl var ayrıyım Kınadağı'ndan,
Baba ocağından, yâr kucağından;
Bir çiçek dermeden sevgi bağından
Huduttan hududa atılmışım ben.

Gönlümü çekse de yârin hayâli,
Aşmaya kudretim yetmez cibâli;
Yolcuyum, bir kuru yaprak misâli
Rüzgârın önüne katılmışım ben.

Garibim, namıma Kerem diyorlar,
Aslı'mı el almış, harem diyorlar;
Hastayım, derdime verem diyorlar,
Maraşlı Şeyhoğlu Satılmış'ım ben.

İşte "Ankaralı Âşık Ömer" adıyla Behçet Kemal Çağlar'ın bir koşması, "Yâr Sesi":

Hepsi gider, bu kubbede kalacak
Âşık sesi, şair sesi, er sesi;
Bizi bundan sonra çekip alacak
Tanrı sesi, sanat sesi, yâr sesi.

Ey yâr, mermer heykel gibi dik başın,
Öyle sessiz içindeki savaşın;
Çıtırdıyor göğsündeki kumaşın,
Duyuluyor bir çatlayan nar sesi.

El sanır ki sere serpe yazıyor,
Sağ omzumu bir gizli yük eziyor;
Sol göğsümde çıtır çıtır geziyor,
Saçlarıma yavaş yağan kar sesi.

Biz aşk için baş koyacak canlarız,
Dokun dinle, fağfur gibi çınlarız;
Biz Saygun'dan Itrî'ye dek anlarız,
Halay sesi, horon sesi, bar sesi.

Sıra sıra dağlar yola koyulsun,
Ayrılıklar varsın engel sayılsın;
Varsın bize sade sesi duyulsun,
Âşık Ömer sen gör sesi, sar sesi.

Böylece geleneksel biçimler, daha disiplinli "yazıcılar"ın elinde öncekilerin hepsinden daha olgun yapılara ulaşır.

İşte saz şiirinin bütün özel terimlerini yerli yerinde kullanarak, halk dilinin tutumu izinde bir sağlam koşma örneği daha; Zeki Ömer Defne'nin "Teslim"i:

Türlü hücumların savdım âlemin,
Bin bir zarbın kırdım azlım ölümün,
Bir tek taşı düşmemişti kalemin,
Sen bir gamzeyinen zaptettin beni.

Gelmiş geçmiş sazlar bana verildi,
Baş âşıklar geldi meydan kuruldu;
Bir saz doldurmamla teller kırıldı,
Sen bir ayağınan matettin beni.

"Karanfil düzeni", "Sümbül düzeni",
Türlü kokulara boğdun sazını,
Bir gaflet vaktimde sabah ezanı,
Bir kaş tekbiriyle fethettin beni.

Defne der, ziynettim yedi iklimde,
Eleğimsağmaydı sesler elimde,
Bir elvan koşmaydım kendi telimde,
İyiydim, ıslahtım... köt'ettin beni.

Bu yolun bize neler kazandırdığını, "Son Yüzyıl Türk Şiiri Antolojisi"nin sayfalarında izleyebiliriz.

ÂŞIKLARIN ORTAK ÖZELLİKLERİ

• 16. yüzyıldan bu yana çeşitli temsilcilerine rastladığımız saz şairleri; bir yandan sözlü olarak şiir yaratıp söyleyen, bir yandan manzum-mensur halk hikâyelerinin anlatımında etkin olarak görev alan halk sanatçılarıdır.

• Yerine göre "saz şairi", "âşık", "halk şairi", "halk ozanı" diye adlandırılan bu aynı kişiler, Osmanlı İmparatorluğu topraklarıyla Azerbaycan'da, Ermeni azınlığı arasında, İran Azerbaycan'ında bugüne kadar yaşamış, ama Türkçe konuşulan bazı başka ülkelerde başka adlarla tanınmışlardır (Kazaklarda "akın çırav", Kırgızlarda "akın", Türkmenlerde "bağşı").

• Âşıkların geçerli olarak ilgi gördükleri başlıca yerler; kültür merkezlerinin uzağındaki köyler, obalar, halk insan-

larının kaynaştığı asker kışlaları, küçük kasabalar ve yüksek zümre etkilerine kapalı kalmakta devam eden uzak kentlerdir. Bugün sayıca kalabalık âşık temsilciler daha çok Orta ve Doğu Anadolu'dan çıkmaktadır.

- Şehirlere yaklaşan, oralarda yerleşen, eğitimden geçen, hükümet kapısında görev alan bazı temsilciler, kısa sürede yüksek zümre edebiyatına özenerek dil ve deyişlerini değiştirmişler; saz çalma geleneğini sürdürürken aruz vezniyle gazeller, murabbalar yazmaya özenerek melez bir karakter kazanmışlardır.

- "Âşık hem yaratıcı bir sanatçı hem de icracıdır: Düzdüğü şiiri, türküyü okur ama gerek çağdaşı olan, gerek kendisinden önce yaşamış âşıklardan edindiği edebiyat kalıtını bir kuşaktan öbür kuşağa ulaştırmak görevini de üzerine alır. Yönteminin özelliği şudur ki, kuşaktan kuşağa ulaştırma işi sözlü yoldan yapılır; ister kendinin ister başkasının olsun, hikâyelerini, şiirlerini, bir dinleyici kalabalığı karşısında anlatır, okur. Kendi yapıtlarını dinlettiği zaman da, ya hazır birtakım parçalar içerisinden seçtiklerini okur ya da birtakım durumlarda doğaçtan söyler. Elbette bu sanatın tamamıyla karşılıksız olarak gösterildiği durumlar vardır: Âşık herhangi bir kazanç beklemeden, kendi zevki için, dinleyicilerini eğlendirmek için sanatını ortaya koyar. Ancak bu, sanatının aynı zamanda bir uğraş, bir geçim yolu olmasına engel değildir. Kahveler, düğünler sırasında başka birtakım şenlikler gibi halkın toplu olarak bulunduğu yerlerde, durumlarda türkü okur, hikâye anlatır; yaptığı iş, gösterdiği ustalık da karşılığını görür. Kimi zaman belli bir süre boyunca kendisini, ailesini, konuklarını eğlendirmesi, kendisine arkadaşlık etmesi için, ileri gelenlerden birinin, yanına bir âşık aldığı görülür. Bu durumda da kendisine işinin karşılığı olarak para ya da armağanlar verilir. Bu yüzden âşık, sanatını hangi toplumsal ortamın buyruğuna koşuyorsa, yaratılarında o ortamın izlerini buluruz. Bunun sonucu olarak âşık, gezici bir sanatçıdır. Bildiği parçalar tükenince, dinleyicilerinin ilgisinin azalmaya başladığını sezince kalkıp gidecek; yerini

"duyulmadık" şeyler getirecek olan başka bir âşığa bırakacaktır. O da başka yerlerde şiirlerini, hikâyelerini duyuracak, yepyeni bir dinleyici kalabalığı, değişik bir hava içerisinde yeni esin kaynakları arayacaktır. Yaratışta doğaçtan söylemeyi, icrada bellek gücünü gerektiren bir sanatın temel gereklerinden biridir bu."[11]

• Basılı yayın organlarıyla kitapların halka ulaşmadığı dönemlerde müzikle birlikte şiir ve hikâye yayan âşıklar, birçok durumda bir besteci gibi görev yapar, müzikli olarak da eski eserleri yayar. Bu arada anonim folklor ürünlerinin de (türkü, destan, mani, ağıt) okunuşunda görev alabilir. Bazıları okuryazar oldukları için eserlerini tespit etmişlerse de genellikle âşıkların deyişleri, meraklı dinleyiciler tarafından özel defterlere (cönk) karışık olarak yazılır, günümüzde de oralardan derlenir.

• Bu yüzden "pîr elinden aşk dolusunu (bâde) içerek" "uyanan" (!), ülküsel bir sevgiye adanan âşıklar, içlerindeki söz yeteneği ne olursa olsun en azından saz çalmayı öğrenmek üzere uzun bir çıraklık dönemi geçirirler. Usta edindiği bir saz şairinin yanında gezer, sırasında ona hizmet eder, ondan eğitim görür, yararlanır, onun ezberindeki hazineyi kendi belleğine aktarır, ustasının doğaçtan söylediklerini zihnine zapteder, şiir ve saz tekniğiyle beste yapma yollarını, "atışma" ve "muamma" çözme hünerlerini öğrenir.

• Dar çevrelere sığmayan âşıklar, bir yandan yerel folklor ürünlerinin geniş alanlara taşıyıcısı; bir yandan gözlem sınırına giren olay ve durumların habercisi gibi görev de yüklenirler. Kapalı bölgelerde sıkışıp kalmış toplumlara başka dünyalardan ışık ve ses getirirler.

• Yetiştikleri ortamlar, bu sanatçıların konularını, dünya görüşlerini, dil ve tekniklerini, işledikleri başlıca sorunları, çatışma ve çekişme alanlarını belirler. Böylece, tarikat ve zümre şairlerini konumuz dışı bırakırsak öteki âşıkları şu kümelerde toplamak alışılmış bir ölçüye dayanır:

11. Prof. Pertev Naili Boratav, *Philologiae Turcicae Fundomenta*, II. Cilt, Çev. Bilge Karasu, *Türk Dili*, Sayı 207, Aralık 1968.

a) Şehir âşıkları (Gevherî, Âşık Ömer...)
b) Köy şairleri (Ruhsâtî...)
c) Göçebe şairler (Dadaloğlu...).

Bu özetlenmiş bir ayrımdır; her kümenin özelliklerine eserlerinde rastladığımız kişiler olabildiği gibi, hiçbir kümeye hapsedilemeyecek büyük sanatçılar da vardır. Ama Pertev Naili Boratav'ın işaret ettiği gibi, "Öküzün damını alçacık yapın / Yaş koman altına kuruluk serpin / Koşumdan koşuma gözlerin öpün / İreçberler hoşça görün öküzü..." diye şiir söyleyebilmek için muhakkak çift sürmüş olmalı, tarıma saban ardından bakmış bulunmalıdır. Bu içten ve büyük hayvan sevgisi, köy hayatının zorluklarından başka yerde kazanılamaz. Aynı şekilde konup göçen obalarla, belli bölgelerdeki derebeylere bağlı Türkmen aşiretlerinin içinde yetişen bir sanatçının tam bir tabiat adamı olması, hatta merkezî hükümet gücüne yabancılaşması yaşanan hayatın zoruyladır.

• Birer söz sanatçısı olan âşıkların eserleri üzerinde uzun süre durup düşünemeyecekleri, düzeltip olgunlaştıramayacakları, kusursuz bir tamlığa eriştiremeyecekleri; doğaçtan ve hızlı yaratmanın yanlışlarını ortadan kaldıramayacakları bellidir. Bu yüzden vezin zoruyla kelimeleri kısaltıp uzatır, araya gereksiz ekler katar, kafiye için en kolay akla gelen yarım ses benzeşmeleriyle yetinirler. Eserlerinde anlamsız tekerlemeler, yararsız tekrarlar, doldurma dizeler bol bulunur. Bütün bu kusurları hoş gören bir dinleyici kalabalığının hayranlığını kazanmakta yine de güçlük çekmezler. Yazıya geçirilirken bu metinlerin meraklılarca onarılması, tamamlanması, hatta yer yer güzelleştirilerek arıtılması mümkündür. Ama ne de olsa yazılı bir sanatın müsveddelerine dayanmak imkânı olmadığı için, hemen her halk şiiri, olabileceği en üstün duruma gelmeden, ham ve işlenmemiş olarak kalmıştır.

• Âşıkların bir kısmı hiç okuyup yazma bilmeyen kişilerdir; kulaktan eğitim görmüş, taklit ve özenti, sezgi ve yetenekle aruzla bile şiir söylemişlerdir. Bir kısmı belli bir eğitim

görmekle birlikte üst düzeye erişememiş, yüksek zümre sanatçılarının arasına katılmak için gerekli fırsatları bulamamışlardır. Çoğunlukla bağlı kalınan vezin, hece veznidir; bunu hiçbiri küçümsemememekle birlikte bir çeşni ve gösteri gücü olarak aruzla da şiir yaratanlara son dönemde çok rastlanır. Hece ölçüsünün en çok kullanılan kalıpları, halk beğenisini yaratan ve ona uygun düşen 7'li, 8'li, 11'li örnekleridir. Bunun dışındaki denemelere rastlanmaz.

HALK ŞİİRİNDE TÜRLER

Âşık edebiyatı adı altında toplanan kişisel ürünler, anlatım yollarının kullanılışına göre önce iki türe ayrılabilir: şiir, anlatı (tahkiye).

Gerçekten ayrı bir konu olan halk hikâyeciliği işi de âşıkların tekelindedir. Hem hikâyenin konusunu yaratıp düzenlemekte, hem araya konmuş manzum parçaları ezgisine göre okumak üzere belleğinde tutmakta, hem kalabalığı meraklı bir dinleyici haline getirip ustalıkla sunmakta görev alan âşıklar; destanlardan modern hikâye ve romana giden yolun üstündeki anlatı türlerinin sözlü taşıyıcısı, yayıcısı olurlar. Bazı âşıkların (Âşık Kerem, Âşık Garip, Ercişli Emrah...) hayatlarını eksen yapan hikâyeler arasına o sanatçıların şiirleri bozulmadan yerleştirilir; "musannif" olarak yeni bir hikâye hazırlayan âşık ise, sözlü metni istediği gerekli şiirlerle besleyebilir.

Bu yarı manzum yarı mensur halk hikâyelerinin dışında saz şairlerinin bütün yaratıları manzumdur. Nazım yapısının dışında şiirsel öğe aramayı düşünmemiş olan saz şairleri, saz ezgisine, besteye eşlik eden "vezinli" söz söylemekten hiçbir zaman vazgeçmemişlerdir. Üstelik vezin esas olduğu için dili zorlayan, bozan, eksiltip fazlalaştıran tutumlara da çok rastlanır. Genellikle çabuk ve ortama uygun eklentilerle şiir söylemek zorunda kalan âşıklar gerçi büsbütün hazırlıksız da değillerdir. Ezberlerindeki binlerce şiir, sazlarından çıkarabilecekleri yüzlerce ezgi, müsvedde ve yazıp bozma olanağı bulunmayan bu söz sanatçıları için yeterli bir esin ve

çağrışım kaynağıdır. Yine de sözün hızına yetişmek kolay değildir. Onun için halk şiirlerindeki dörtlük biriminin yapısı yardıma yetişir. İlk iki satırın rastgele söylenip tekrarlanması bir sakınca sayılmaz. Bu arada sanatçı, ortaya atmakta yarar gördüğü kafiye ve redife uygun en güçlü dizeleri kurmak için vakit kazanmıştır. Bu yüzden halk şiiri dörtlüklerinin ilk iki dizesi genellikle zayıf tekrarlar ve doldurma sözlerdir; asıl anlam, şiire bütünlük sağlayacak redif birliği, yoğun nükte ve buluş özgünlüğü, dörtlüklerin son iki satırında görülür. Dahası da var: Dörtlüklerin son dizesi, şiirin güzellik değerini yüklenen bir anahtar değer de taşır. Hânelerin hep aynı dizeye ya da aynı kafiye ve redife bağlanması zorunluluğu, anlamın da hep son dizeye doğru toplanıp güçlenmesini sağlamış olur. Bu yüzden şiirler birçok kitapta, tekrarlanan son dizelerin kafiye harfine göre dizilmiştir. Biz geniş bir derleme yapmadığımız için, uygun mısraları ad gibi başlık koymak yolunu yararlı bulduk, bunu denedik.

Eski Yunan'dan bu yana epik, lirik, pastoral, didaktik, dramatik, satirik gibi sıfatlarla nitelenen şiir türleri saz şiirinde özel adlar almıştır. Ezgi ve nazım biçimine göre değil yalnızca işlenen duygu ve düşünce, konu edinilen durum ve olay açısından bu şiirler ayrılmak istenirse, şu özel adları kullanma alışkanlığına başvurulabilir:

a) Dîvan şiirinin en lirik biçimi sayılan "gazel"e karşılık, halk şiirinde –vezin, kafiye özelliklerini aşağıda göstereceğimiz– "koşma" vardır. Asıl konusu hemen her zaman aşktır ya da bu ruhsal tutkunun yan öğeleri olan (sevgili güzelliğinin özellikleri, onu övme ve onunla övünme eğilimi, ondan ayrı kalmanın verdiği özel acı, o erişilmez güzelliğe duyulan özlem, kavuşma dileği vb) sevilen kişinin ilgisizliğinden ve kırıcı ihmallerinden yakınış, başka âşıkların varlığından duyulan tedirginlik, yaşanmış güzel günlerin unutulmaz anıları, sevilen kişiyle birlikte gezilmiş, görülmüş doğa görüntülerinin tasviri... Bunun yanı sıra sadece bir insan orga-

nının (sözgelişi göz) övgüsü, şairin yurt edindiği topraklara duyduğu sevginin özel ifadesi koşmalara konu olursa, bu gibi şiirler "güzelleme" diye bilinir.

b) Toplumu ilgilendiren etkili olayları (savaş, yengi, yenilgi, kıtlık, göç, önemli bir kaza, bir cinayetin yankıları, belli bir kahramanın yaptıkları, salgın, yıkım, deprem) konu edinen şiirler destan biçiminde ve uzunca söylenir; bazı destanlar yergi ve taşlama niteliğinde mizahî ölçüde düzenlenir. Destanların yiğitlik, cesaret, önemli bir başarıyı konu edinen çeşidi, "koçaklama" diye anılır.

c) "Taşlama" diye anılan yergi ve eleştiri şiirleri, toplumsal bir olayın nedenlerini pek nadir olarak araştırır. Genellikle üstünkörü bir dikkatle işin saçmalığına dokunup geçilir. Halk şiirinde sınıfsal karakterde eleştiri ve yergilere rastlanmaz. Ya bir insancıl özelliğin yanlışlığı ya da toplumdaki bir dengesizliğin gözlemiyle yetinilir.[12]

d) Doğal ölümler karşısında takınılan Müslüman tavrı, sakin bir kabullenme biçimindedir; ama genç bir kişinin vakitsiz ve beklenmez ölümüyle, çok sevilen kişilerin yitirilişi karşısında yürekten duyulan acılar "ağıt" adıyla anılan şiirlerin yaratılmasına vesile olur.

e) Önceden hazırlanmış manzum ve anlamca kapalı bir bilmeceyi yine manzum ve açıklayıcı bir yorumla cevaplamak "muamma" adını alır.

f) Halk şairlerinin ürünlerinden pek çoğu da öğretici, yol gösterici, öğüt verici, doğru yolu gösterici bir görev yüklenmişlerdir; istenirse bunlara da uygun bir ad takılabilir (öğretici, didaktik, öğüt şiirleri gibi) ama saz şairlerince böyle bir ayrım yapılmamıştır.

Bunların dışında, halk şairlerinin kendi aralarındaki ustalık gösterilerinde ortaya attıkları "atışma", "deyişme" şiirleri vardır. Konu özelliği olmayan bu gibi şiirlerde, aynı kafiye ve vezin kalıbına uyma koşuluyla öncekine az çok cevap olan bir anlam tutarlılığı aranır.

---

12. Bkz. Huzûri'nin destanları, Ruhsâti'nin "Kör Mıstık" şiiri...

SAZ ŞİİRİNDE BİÇİMLER

Dîvan edebiyatı nazım şekilleri, yüzyıllarca sürmüş yazılı bir edebiyatın disiplin geleneğiyle iyice belirgindir. Bütün sanatçılar bunlara titizlikle uymuş, en son güne kadar en küçük değişiklik yapmamışlardır. Elbette ki sözlü bir edebiyatta; doğaçtan şiir yaratan, ezber repertuara dayanan, bulundukları zaman ve ortama göre gerekli buluşları ortaya atan sanatçılarda bu kadar sıkı bir disiplin aranamaz. Ama halk şiirinin de büyük çoğunlukla değişmeden süregelmiş sarsılmaz ilkeleri vardır:

a) Hece veznini kullanma beğenisi (aruzla yazılmış eserler hem azınlıktadır hem herkesçe yaratılmamıştır hem de yazılmış oldukları için asıl saz şiiri sayılmayabilir);

b) Ana nazım biriminin "hâne" denen dörtlükler oluşu;

c) Hânelerin "katar" denilen kümeleniş tarzında değişmez kafiye dağılımı;

d) Şiire eşlik eden ezgi özelliği.

Halk şiirlerini toplayan cönklerde çeşitli biçim adlarına rastlanır: koşma, semaî, destan, türkü, türkmani, varsağı, mani... Ama aralarında kesin ve uzlaşmaz ayrım yoktur. Asıl değişiklik, ezgi (beste) ve okunma edası ile şiire katılan konu değerindedir. Türkü, mani, türkmani gibi ad alan biçimler başlangıçta kişisel bile olsa zamanla anonimleşen ürünlere aittir. Bunları bir yana bırakıyoruz. Ama bütün biçimlerle ilgili olarak hece vezninin kullanılmış olan kalıpları da belirlidir: 7'li, 8'li, 11'li (3/4, 4/3 duraklı, 4/4 duraklı, 4/4/3 ya da 6/5 duraklı).

Bu antolojide büyük çoğunluk tabii ki koşmalardadır: 3, 5, 7 dörtlük uzunluğunda olabilen, ya a/b/a/b, c/c/c/b, d/d/d/b gibi ya da a/a/b/b, c/c/c/b, d/d/d/b gibi kafiyelenen, 11'li hece vezninin halk beğenisinin en çok tuttuğu durakları ile okunabilen aşk ve duygu şiirleri. Görüldüğü gibi her dörtlükte kafiye ve eklenen rediflerle, bir anahtar kelimeye bağlanan, "ana kafiyeli" bir nazım biçimi söz konusudur.

Koşmak kelimesinin Türkçede; birlikte iş görmesi için bir şeyi başka birinin yanına katmak, eşleştirmek, güfteye beste ekleyerek iki öğeyi aynı değerde birleştirmek, en eski dilde bile nazmetmek, şiir düzmek, eklemek anlamlarına geldiğini biliyoruz. Ayrıca koşmanın, din ve tasavvuf dışı konuları işlediğine de dikkat edilmiştir. Son dörtlükte şairin takma adı (mahlası) geçer; binlerce halk şiirini belirlemek, kime ait olduğunu bilmek için çoğu zaman bundan başka bir işarete sahip olamayız... ve elbette, bu yüzden çok yanılınır.

Ölçü ve uyak (vezin ve kafiye) disiplininden çok ezgilerinin edasına göre adlandırılabilen koşmalar (Acem koşması, Kerem, Kesik Kerem, Gevherî koşması, Ankara koşması, Elpük-Yelpük koşması, Bayındır koşması, Sivrihisar koşması, Sümmânî koşması, Cem koşması, Bülbül koşması, Topal koşma) hâneleri arasına eklenen başka şiir parçalarına göre de anılabilir (yedekli koşma, musammat koşma, ayaklı koşma, zincirleme koşma).

Koşma tipindeki dörtlüklerin, konunun gerektirdiği ölçüde artarak belli bir olayı anlattığı durumlarda şiir, destan adını alacaktır. Ya 8'li, ya 11'li vezin kullanılabilir.

Her zaman 8'li hece vezninin 4/4 durağıyla söylenen semaî ve varsağılar arasında çok kesin bir ayrım yoktur. Her zaman olduğu gibi konunun gerektirdiği eda ve şiire eşlik eden ezgi, adı belirler. Semaîlerin bir kısmı, muttarit aruz kalıplarına uyan uzun dizelerin ikiye bölünüşüyle ortaya çıkan dörtlüklere dayanır.[13] Aradaki küçük sınır, semaîlerin daha çok sevgi ve güzellik; varsağıların yiğitlik, meydan okuma, güven duygusuyla söylenmiş şiirler oluşudur.

Dîvan edebiyatına özenerek aruz vezniyle gazeller, müstezatlar, musammatlar yazma özenine kapılan şehir âşıklarının bu ürünleri, kullandıkları vezin kalıbına göre adlandırılarak anılmıştır: selis, dîvan, semaî, kalenderî, ayakları kalenderî.[14]

13. Bkz. Yunus Emre'nin şiirlerinin basılı şekli.

14. Bu antolojinin sınırları içinde ayrıntılar gerekli değildir; verilen bibliyografya listesindeki eserlerin çoğu bu konuda bilgi taşımaktadır. Ayrıca bkz. Hikmet İlaydın, *Türk Edebiyatında Nazım*; Rauf Mutluay, *100 Soruda Edebiyat Bilgileri.*

Kültür merkezlerinde yerleşmiş şehir âşıklarının, sözgelimi, oba ve köy sanatçılarına göre anlatımda kullandıkları dil çeşitli kalıplarla dolsa bile, yanılmayan bir genellemeyle halk şairlerinin dili yalın ve arıdır diyebiliriz. Bu yargı, bir toplumun içinden yetiştiği halde o topluma bütünüyle yabancılaşan dîvan sanatçılarının üslûp özelliklerine göre özlenen bir gerçeği ifade eder. Bazı saz şairlerinin merkezden çevreye doğru şehir uygarlığını taşımış olduklarını, halkı yüksek zümre sanatına imrendirdiklerini biliyoruz. Ama bu, onların kendilerine ayrıcalık sağlamak uğruna giriştikleri bir denemedir. Aslında Yunus Emre'nin şiirinde bile daha 13. yüzyılda Türkçeye girmesi önlenememiş olan dinî, felsefî sayısız yabancı öğeye rastlarız. Ne var ki bütün bu sözler, halkın özümsediği biçimde daha o zamandan "Türkçeleştirilerek" uygulanmıştır. Eğer bu eğilim sürseydi, bugün Türkçenin özleşmesi için bu kadar emek harcamayacaktık. Medresenin karşı durduğu bu özümseme; Arapça kelimeleri Kuran telaffuzuyla söyleme zorunluluğu, Farsça sözleri de kendi dillerinin gereklerine göre kullanma alışkanlığı yaratarak kurallaşacak; 20. yüzyıl başında dilimizin arıtılması, yalınlaştırılması, üstelik yabancı dil kurallarından kurtulması teklifleri bu yüzden yadırganacaktır. Halk şiirinin dili, en bozulmuş temsilcisinde bile, halkın dilini buldurur bize. Kaldı ki yazılı ünlere karşın Anadolu insanı, en çok sözlü gelenekte yaşayan sanatçılara sarılmış, onları sevmiştir: Karacaoğlan, Dadaloğlu gibi.

Dîvan şiirinden aktarılan Arapça-Farsça isim-sıfat tamlamalarına ne kadar imrenmiş olsalar da, saz şairlerinin hemen hepsinde herkesin bildiği kelimeler çoğunluktadır; fazla olarak, –onlar kullanmamış olsalardı şimdi unutulacak olan– pek çok yerel söze, deyime, cinas ve mecaz kalıplarına rastlarız. Dilimizin özleşmesi için başvurulan yollardan ikisinin derleme ve tarama olduğunu hatırlatırsak, sayısı binleri bulan âşıkların bize kalan söylentilerinin bile bir edebî

halk dilinin bazı öğelerini kazandırabileceğini düşünmemiz gerekir.[15]

HALK ŞİİRİNDE ALIŞILMIŞ KALIPLAR

Ülkücü bir dünya görüşüyle (idealizm) dîvan sanatçılarının her şeyin en üstün, en olgun, en kusursuz (kemal derecesi) düzeyini düşünme eğiliminde olduğunu; bu tutumla "mazmun" denilen klişe sıfatlar kullandıklarını çeşitli fırsatlarla görmüş olmalıyız. Boy her zaman servi; ağız hokka, mim, gonca, nokta; bel, kıl; saç, siyah, perişan, misk ü anber kokulu, kement biçiminde olur. Bu konuda dîvan şiirinin bize gösterdiği zenginlik, soyut bir şiir dünyasını altı yüz yıl sürdüren kişilerin emekleriyle, sonsuz gibidir.

Bu antolojideki şiirlerin birçoğunda da insan özelliklerinden doğa niteliklerine, aşk coşkusundan ayrılık acısına, kavuşma dileğinden sıla özlemine, rakip korkusundan mutsuzluk tasvirine; sevgilinin boyu bosu, gözü, yanağı, ağzı, kokusu gibi özel ayrıcalıklarından âşığın mutluluk arayışına kadar her alanda hemen hep aynı kavramların tekrarlandığını göreceğiz. Öyle ki şehir çevrelerine hiç uğramamış bir oba şairi bile en somut nesneleri soyutlaştırarak, ülküselleştirerek kullanmaktadır. Bu, bütün topluma yansımış olan genel beğeninin ölçüsüdür. Gerçekten aynı sıfatların genellemesine folklor ürünü olan anonim eserlerde de rastlıyoruz. Bir iki hatırlatıcı örnek gerekirse halk şairinin sevgilisi muhakkak "usul boylu", "suna", "ala gözlü", "al yanaklı", "gözleri sürmeli", "ince belli", "turna sesli", "kara belikli"dir. Bu tasvir; kaçgöçün geçerli olduğu eski Osmanlı toplumu için kaçınılmaz bir soyutlama, ortak nitelemelerle ortak tasavvuru ileten zorunlu bir yoldur. Bir ümmet çağı ürünü olan halk şiiri, toplum düzeninin sıkı yasaklarından ancak bu kadar sıyrı-

---

15. Fuat Köprülü, *Türk Saz Şairleri Antolojisi*, s. 122. Pertev Naili Boratav'ın düzenlediği iki listede 156 âşık adı vardır. İki listenin toplamında tekrarsız olmak üzere 246 kişi ortaya çıkar. Yarım kalmış olan başka tarama ve derleme çalışmalarının tamamlanması halinde bu sayının daha pek çok artacağı şüphesizdir.

labilir. Aynı şekilde aşk ve uzaklık acısı Ferhad ve Mecnun'la; ulaşılmaz ayrılıklar Ferhad'ın dağları delişiyle özetlenir. Klasik edebiyatın önüne geçilmez katkılarıdır bunlar. Edebiyatın bir üst yapı kurumu olduğunu, ne olursa olsun halkın yüksek zümreden etkilendiğini hatırlamak gerekir burada.

HALK ŞİİRİNİN ÖNEMİ VE DEĞERİ

Bir antolojideki en seçkin örnekleri bile art arda okuyan kişi, en az dört yüzyıl sürdürülmüş olan bir geleneğin istenenden ve beklenenden daha az iyi şeyler getirmiş olduğunu görecektir. Bu gözlemi daha kuvvetle duyan insan, buna benzer bir antoloji düzenleme emeğiyle kitaba aldığı şiirlerin en az on katını okumak, aramak zorunda kalan kişidir. Geleneğe bağlı kalan bir sözlü edebiyatın daha üstün ürünler yaratamamış olmasına duyulan esefte birleşirken âşık edebiyatının geçmişte kalan uzun zaman diliminde gösterdiği direnci de görmezlikten gelmemek gerekir.

• Toplumunu kültürel yabancılaşma ile bırakıp unutan bir yüksek zümre sanatına karşı halk şiiri; içinden yetiştiği insan yığınlarının ihtiyaçlarını karşılamış, onların içinde yaşamış, tutunmuş, onların sevgisiyle var olmuştur.

• Saz şairleri özendikleri kültür dilinin düzeyi ne olursa olsun, Türk halkının diliyle söylemiş, çağırmış; günlük konuşma dilini edebiyat sanatına bir aracı yaparak Türkçeyi yaşatmışlardır.

• Kültür çevrelerince hiçe sayılan, umursanmayan, önemsenmeyen halk kütleleri; saz şairlerinin emek ve dikkatleriyle edebiyata yaklaşmış, bir halkın içinde yaşatması gereken şiir beğenisi yalnızca onların yaratıları ve onların yaratılarının ortaklaşa benimsenen anonim verimleriyle canlı tutulmuştur.

• Saz şairleri hangi çevrelerden yetişirlerse yetişsinler, halk hayatını yansıtan gerçekçi bir bakışla yaşamışlar; kendilerini dinleyen topluluklara onların kendi hayatlarını ileterek namuslu bir sözcülük görevi yüklenmişlerdir.

• Âşık edebiyatı, kökü Orta Asya verimlerine dayalı ulusal edebiyat öğelerini kullanarak ümmet çağı içinde de sezgisel bir bilinci yaşatmış, yüzyılımızın başında "Milli Edebiyat Akımı"nın doğmasına yol açan bir tutumla yarın da sürebilecek olan doğruluğu göstermiştir.

• Halk şiirinin varlığı, sadece var olması bile, yüksek zümre dîvan edebiyatının ölü yalnızlığını, onun yanlış köksüzlüğünü göstererek hizmet eder. Önümüzdeki zamanlarda da yabancı köklere kapılacak akımlar eğer evrensel bir özü işleyemiyorsa, dîvan şiirinin hatasına düşecekler, dönüp gelip kalabalıkların sanatından yardım umacaklardır.

• Halk şiirinin alışılmış, kolay gelen, bir yerde geleneğe bağlı ortaklaşmış kalıpları, bugünkü ve yarınki sanatçıların yenilik yalnızlıklarına da uygun bir cevap getirir. Sanatçılar ince ve üstün olsalar da, yaşayan ve yaşatılanlar halkın sevip koruduklarıdır. Bugünün sanatçıları bir saz şairinin dinleyicileriyle kurduğu sıcak ilişkiyi daha uzun süre arayacaktır. Oysa biçimler, konular, sesler, gelenekler değişse bile yöntem değişmemelidir. Şiirin taşıması gereken toplumsal ve evrensel özün gücü, biçimi ortak alışkanlıkların kabulüne uyan durumlarda büsbütün büyümektedir.

• Evet, eski saz şairinin, "pîr elinden dolu içen hak âşıklarının" çağı geçmiştir. Başka deyişle saz şairlerinin geleceği zengin ve umutlu değildir. Ama halk şiirinin çok verimli yarınları olabilir. İlkçağda şiirin neden, nasıl, ne koşullarda doğduğunu unutmayan; toplumlara şiir silahıyla seslenme görevini yüklenecek, söz gücünün dünya durdukça duracak olan eskimez varlığını yaşatacak kuşakların yapacağı şeyler, daha değişik değil: sözcülük, tanıklık, öncülük, yaşantı ve eylem ortaklığında ülkü ve sanat arkadaşlığı. Saz şairlerinin, çaldıkları saz ve söyledikleri sözle karın doyuran, geçim, düzen, ev külfetini doyuran kişilerin –kendi yaşadıkları ortamda– bulabildikleri en doğru yol, hiç olmazsa kalabalıktan, halktan yana olmak; doğrudan, yarından yana olmak.

• Burada bir yanılgıya dokunmak gerekir. 20. yüzyıl başlarında Ömer Seyfettin'in "Yeni Lisan" makalesi, Ziya

Gökalp'ın "Turan" şiiriyle yola çıkan "Turancılık-Oğuzculuk-Türkçülük" akımı; birçok alanda olduğu gibi halk şiirini değerlendirmede de yanılmış, ters yollar göstermiştir. Hece vezniyle yazılmış herhangi bir manzumeye bir Osmanlı altını ödeyen Ziya Gökalp dernekleri, yeni yetişen sanatçıları biçimsel taklitlere itmiş; sorunu sadece vezin, nazım birimi, konu tercihi gibi çıkmazlara sokmuştur. İşte hemen son elli yıl içinde halk şiirini eskiten davranış birliği buradan doğmuştur. Şimdi hece vezni de, koşma ve mani biçimi de türkü ve destan yatkınlığı da kullanılmış ve yıpratılmış gibidir; sanki bir daha dönülmezmiş gibi: Yeni özlerin yatkın sesleriyle, aşılanması istenen doğruların kolay ulaşan yollarıyla. Sorun elbette ki bir biçim alışkanlığı da, bir şekil düşkünlüğü de değil. Ama halk şiirinin asıl cevherinin yaşatılmadan eskitilmesi, ortak bir esefe değer.

• Ne hece vezninin günahı var, ne dörtlük biriminin, ne koşmanın, ne destanın, ne maninin. Gerçekten yüzeysel taklitlerle yetinmeyen usta sanatçıların (sözgelişi, Dağlarca) elinde hiç duyulmamışçasına yeni sesler getiriyor bu biçimler. Toplumsal bir görevle kendilerini yükümlü görmeyen kişiler, sanatın en uç yenilikleriyle avunup kişisel kaprislerini doyurma yolunda duyulmamış yöntemlerden yararlanma yollarına gidebilirler. O zaman uluslarının halk sanatlarından, hatta onların yanlışlarından, eksiklerinden, zayıflıklarından bile yararlanmamışlar demektir. Bir halk şiiri antolojisinin, yüzyıllar sonunda bazı gerçekleri buldurması istenirse –ki istenir– bu, okuyanlarca o şiirlerdeki eksiklerin, yapılmamış görevlerin, yerine getirilmemiş sorumlulukların ve bunların nedenlerinin aranması, bulunması, bilinmesidir diyebiliriz. Bu kitabın böyle bir hizmet göreceğini düşünmek bile karşılar bu emeği.

Öksüz Dede

Zamanını belirleyen tarihsel olaylara birinci ve ikinci şiirleriyle dokunan Öksüz Dede'nin, Osmanlı-İran savaşlarına katılmış bir yeniçeri şairi olduğunu kabulde bütün yetkeler birleşmektedir. Bir yanıyla asker, bir yanıyla halk adamı, bir yanıyla Bektâşî-Alevî olmanın içten ve gerçekçi ifadesiyle dikkati çeken bu iki şiir, canlı ve insancıl anlatımlarıyla özellik göstermektedir. Halk şiirinde çok rastlanan bir durum, önemli bir kişinin mahlasının devam ettirilmesi, ardından gelenlerin onun ününe sığınmalarıdır. Bu bakımdan Öksüz Âşık ve Öksüz Ali gibi imzalı şiirlerin, aynı kişiye ait olmayabileceği düşünülürse de ne inkâr ne kabul için kesin işaret yoktur. Yüksek zümrenin önem vermediği, bu yüzden kayıtlara geçirmediği bu ordu ve halk adamları, ancak meraklıların özel defterlere (cönk, sığır dili, dana dili) yazdıkları derlemelerle meydana çıkabilmektedir. Bazı eski mecmualarda (derleme dergileri) adlarına ve eserlerine rastlanan bu ilk âşıklar, iyi ki hiç olmazsa bu kadarcık ürünleriyle korunabilmişlerdir. Daha fazlasını dileyebilmek için fazla umut yok; ama nice zaman sonra onların eserlerine eğilen merakların emeğine teşekkür edilmelidir.

"İMİRZA'MI HOŞÇA TUTUN AĞALAR"!

Be bu söyleyen dil kudret dilidir,
Cümle yaradılmış Hakk'ın kuludur;
Beylere armağan Şâh'ın gülüdür,
İmirza'mı hoşça tutun ağalar!

İmirza'mı anan Şâh'ı sevendir,
Meydanda oynanan toptur çöğendir,
Üsküfü alnında yavru doğandır,
İmirza'mı hoşça tutun ağalar!

Alnıma yazılan kara yazıdır,
İmirza'm babanın iki gözüdür,
Sarayda beslenmiş körpe kuzudur,
İmirza'mı hoşça tutun ağalar!

Değme baba kıyar m'ola oğluna,
Saldı garipliğe bakar yoluna,
Bizden selâm olsun Osmanoğlu'na,
İmirza'mı hoşça tutun ağalar!

Ferhad Paşa elimize geldi hay,
Yenemedim yavrucağım aldı hay,
Hasretimiz kıyamete kaldı hay,
İmirza'mı hoşça tutun ağalar!

Hani benim çerilerim, nökerim,
Yedi yıldır ben bu derdi çekerim,
Zebun oldum dört yanıma bakarım,
İmirza'mı hoşça tutun ağalar.

Akar gözlerimden kan ile yaşım,
Dün ü gün hasretlik çekmedir işim,
Hem ehlim, ayâlim, oğlum, yoldaşım,
Şunları da hoşça tutun ağalar.

Öksüz Dede durmaz söyler sözünü,
Hakk'a doğru tutup gider özünü,
Bizim için öpün iki gözünü,
İmirza'mı hoşça tutun ağalar.

Not: Öksüz Dede'nin yaşadığı çağı belirleyen iki şiirinden biri olan bu manzume, Osmanlı serdarı Ferhad Paşa'nın barış görüşmeleri sırasında İran şehzadelerinden Haydar Mirza'yı İstanbul'a rehin getirmesi olayına dayanmaktadır. III. Murad'm (1546-1595) padişahlığındaki (1574-1595) İran Savaşları (1577, 1590), Şah I. Abbas'ın (1557-1628) 1582'de ölen kardeşi Hamza Mirza'nın oğlu Haydar Mirza'nın İstanbul'a götürülüşü, bir yeniçeri şairi olduğu anlaşılan Öksüz Dede'yi bazı bakımlardan etkilemiştir. Şiirde çocuğunu merak eden, onu özleyen şefkatli bir baba yüreğinin sızlanışının yanı sıra Safevî hanedanından olan İran hükümdarına karşı bir sevgi yakınlığı duyulmaktadır. Genellikle Bektâşî olan yeniçerilerin, Osmanlılık gayretine karşılık, Şii İranlılara da fazla düşmanca davranmadıkları açıkça bellidir.

İmirza: Mirza, beyzade, ad sonuna eklenince soyluluk bildiren, hanlılara özgü bir unvan. Çöğen: Bir çeşit top oyunu. Üsküf: Tepesi devrik ve ucu püsküllü takke, bir cins yeniçeri serpuşu. Nöker: (Nöger) Moğolcadan, hizmetçi, köle, kul. Çeri: Asker, Dün: (Eski) gece. Zebun: Düşkün. Dün ü gün: Gece ve gündüz. Ehl: a-Sahip, malik, mutasarrıf olan, b-Usta, yetenekli, becerikli, c-Karı kocadan her biri. Ayâl: İyâl, bir kimsenin geçindirmek zorunda olduğu kişiler, eş, zevce.

"ALLAH'TAN KORKTUN MU GELDİN?"

Sultan Murad'ın aslanı,
Acem(i) seyrettin mi geldin?
Kestin dâvanın arasın,
Ahd aman ettin mi geldin?

Sana olmuş Hakk'tan nazar,
Bahriler deryada yüzer,
Şah evinde inler gezer,
Yavrusun kaptın mı geldin?

Dün (ü) gün çağıram Pîrler'e.
Sığındım gerçek erlere;
Adı bilinmez yerlere,
Kaleler yapdın mı geldin?

Be Hakk'ın sevgili kulu,
Yardımcın Muhammed, Ali;
Kalelerin içi dolu,
Leşkeri dökdün mü geldin?

Ferhad Paşa da bir erdir,
Onda Hak nazarı vardır,
Acem'in erleri kördür,
Gülbangın çekdin mi geldin?

Be görün serdarın hasın,
Acem'e saçmış ağusun;
Be Şah' Oğlunun yavrusun,
Yuvadan kapdın mı geldin?

Çekilip gelir kervanı,
Padişahsın, sür devranı:
Sultan Murad'm evranı,
Acem'i yuttun mu geldin?

Acem'i yutmakta kasdı,
Abdalların giyer postu;
Öksüz Dede der, Hak dostu,
Allah'tan korktun mu geldin?

Not: 16. yüzyıl yeniçeri şairlerinden Öksüz Dede'nin eseri olduğu kesinlikle bilinen ikinci şiir. Burada da "Sultan Murad'm aslanı" diye anılan kişi İran seferinin serdarı Ferhad Paşa'dır. Uzun savaş yılları arasındaki barış görüşmeleri sırasında söylenildiği bellidir. Şair, bir yandan Osmanlı üstünlüğünü överken İran tarafına da yakınlığını sezdirmekten kaçınmamaktadır.

Bahri: Balık. Leşker: Ordu, asker. Gülbank: Bir topluluğun (ve yeniçerilerin) bir ağızdan ve makamla söyledikleri dua veya tekbir. Serdar: Başkomutan. Ağu: Zehir, Abdal: Ebdâl, İran ve Anadolu'da örgütlenmiş olan gezici dervişler, tasavvuf tarikatlarının bir koluna bağlı olanlar.

"ELÂ GÖZLERİNE KURBAN OLDUĞUM"

Elâ gözlerine kurban olduğum,
Ecelim gelmeden öldürme beni;
Gizlice uğrunda severim seni,
Sırrımı kimseye bildirme beni.

Seni bana veren ol yüce Ganî,
Alırlar elimden korkarım seni;
Kaddimi büküp de öldürsen beni,
Üstüme düşmanım güldürme beni.

Ölüm dedikleri gelmez aynıma,
Sığa ak kolların dola boynuma;
Soyunum eğnimi, girsem koynuna,
Sabah oldu diye kaldırma beni.

Öksüz Âşık bunu böyle söyledi,
İndi aşkın deryâsını boyladı;
Senin aşkın beni mecnun eyledi,
Dağlara düşürüp gezdirme beni.

Ganî: Tanrı'nın adlarından biri (zengin, varlıklı). Kadd: Boy. Ayn: Göz. Eg'n, Eg'in: Arka; Eg'nine: arkasına. Mecnun: Deli, çılgın (Kökü bir Arap hikâyesine dayanan klasik mesnevî konusu "Leylâ ve Mecnun"un erkek kahramanı; asıl adı Kays iken aşk yüzünden çöllere düşünce bu adla anılmıştır. Kelime hem ad hem sıfat olarak kullanılabilir.).

“N’EYLİYEYİM, NİC’EDEYİM ALLAHIM?”

N’eyliyeyim, nic’edeyim Allahım?
Yârim iller ala diye korkarım;
Varıp bir güzele gönül vereli,
Bana cefa ede diye korkarım.

Varıp bir güzele gönül vereli,
El kavşurup karşısında duralı,
Kaşı gözü turnalayın sürmeli,
Yâd illere kona diye korkarım.

Göğsünde düğmesi akdır, gümüşten,
Tatlıdır dudağı türlü yemişten;
Sakınırım seni günden, güneşten,
Al yanağın sola diye korkarım.

Seyreyle dilberin bugün nazına,
Sürmeler çekinmiş elâ gözüne,
Öksüz Âşık eydür, engel sözüne,
Vara yârim uya diye korkarım.

Yâr: Dost, arkadaş, sevgili. **İl**: El, başkaları. **Yâd**: Yabancı. **Engel**: (Burada) başkaları, yabancılar, kıskananlar.

“SEVDİĞİM BU BENLER BAŞA BELÂDIR”

Her sabah, her sabah çıkar salınır,
Doğan aylar gibi doğar, dolunur;
Siyah zülfün mâh yüzüne bölünür,
Sevdiğim bu benler başa belâdır

Cennetin kokusu vardır özünde,
Lâl ü mercan gelir tatlı sözünde;
Kimi gerdanında, kimi yüzünde,
Sevdiğim bu benler başa belâdır.

Güzelliğin söylenir ilden ile,
Âşıklar içinde düşmüşsün dile;
Beyazdır gerdanın gümüşten bile,
Sevdiğim bu benler başa belâdır.

Tavus kuşu gibi türlü düzenir,
Nice âşıklar var, sana özenir;
Bu dilberlik sana çok mal kazanır,
Sevdiğim bu benler başa belâdır.

Öksüz Âşık eydür, gelin varalım,
Varalım da dost cemâlin görelim;
Leblerin zekâtın kime verelim.
Sevdiğim bu benler başa belâdır.

Not: 16. yüzyılın son yıllarında yaşadığı tarihi belli olayları konu edinen iki şiirinden anlaşılan Öksüz Dede'nin; eserlerinde Öksüz Âşık (ve Öksüz Ali) mahlasını kullanan kişi olduğu kesinlikle belli değildir. En eski yazma mecmualarda (derleme dergileri) rastlanan bu şiirlerin tek bir kişiye ait olduğu şüpheli bulunmakla birlikte bugüne kadar aynı ad altında toplanmışlardır.

Dolunmak: (Ay için) bütünlenmek (dolunay). Zülf: Zülüf, başın örtü dışında iki yana sarkan saç kısmı, perçem. Mâh: Ay. Lâl: Yakut gibi değerli ve kırmızı bir taş (en iyisinin Bedehşâh'da çıktığına inanılır); (mecazen) çok kırmızı ve değerli. Cemâl: Güzellik. Leb: Dudak, ağız. Zekât: Şeriat kurallarına göre her malın sadaka olarak dağıtılması gereken belli orandaki payı.

"BÜLBÜLÜM, BAŞLADIM FERYÂD Ü ZÂRA"

Bülbülüm, başladım feryâd ü zâra,
Aç hüsnün bağım, naz eyle bâri;
Kalmadı tâkâtim çevrin çekmeye,
İltifat yok, çevrin az eyle bâri.

Güzeller içinde bir nam komuşsun,
Canlar yakıcı bir âfet imişsin,
Ben kulunu "öldürürüm" demişsin,
Bana bu ihsânı tez eyle bâri.

Can arzular cemâlini görmeye,
Ermesin rakipler beni sürmeye,
Çün hicab edersin selâm vermeye,
Her gelip geçtikçe göz eyle bâri.

Öksüz Âşık merttir, söyler sözünü,
Ben kuluna nasip eyle özünü,
Kimseler duymasın gizli râzını,
Bana bir tenhâda söz eyle bâri.

Zâr: Ağlama, ağlayan. Hüsn: Güzellik. Tâkat: Güç, kuvvet. Cevr: Eziyet, işkence, sıkıntı. Hicap: Utanç. Çün: (Burada) Mademki, çünkü, Râz: Sır.

"ESER BÂD-I SABÂ YELİ TUNA'NIN"

Misâl-i cennettir evvelbaharı,
Açılır kırmızı gülü Tuna'nın;
Öter bülbülleri leyl ü nehârı,
Eser bâd-ı sabâ yeli Tuna'nın.

Hiç kimseler bilmez kandedir başı,
Tazelenip akar yeğindir cûşu,
Eksik değil yalısının savaşı,
Leş ile doludur gölü Tuna'nın.

Alaman dağından beri geçmiştir,
Engürüs elinden yollar açmıştır,
Analar ağlatmış, kanlar içmiştir;
Söylemeye yoktur dili Tuna'nın.

Türâba gark olmuş yerdedir yüzü,
Arzulayıp akar Karadeniz'i;
Cemreler düşünce sökülür buzu,
Ovalara çıkar seli Tuna'nın.

Öksüz Âşık bunu böyle dedi mi,
İndi ovalara bastı kademi;
Selâmlamış Estergon'la Budin'i,
Belgırad'a uğrar yolu Tuna'nın.

Bâd: Rüzgâr. Bâd-ı sabâ: Seher yeli. Leyl: Gece. Leyl ü nehar: Gece ve gündüz. Misâl-i Cennet: Cennet örneği, cennet gibi. Kande: Nerede. Yeğin: Bereketli, feyizli, hızlı. Cûş: Coşma, kabarma. Engürüs: Macaristan. Türâb: Toprak. Kadem: Ayak, adım. Serhad: Sınır boyu.

"HANİ DOSTLARIMIZ, YÂRENLERİMİZ?"

Terk eyleyip vatanını, ilini,
Hani bizim şunda gelenlerimiz?
Arayalım biz onları bulalım,
Hani dostlarımız, yârenlerimiz?

Bırakıp illeri dağlar aşanlar,
Padişah uğruna sefer' eşenler,
Allah'ın yolunda şehit düşenler,
Gelmedi yâd ilde kalanlarımız.

Gaazi'ler bir yere komuşlar işin,
Hepsi Hak yoluna vermişler başın,
Kimi eşin sorar, kimi kardaşın,
Hani yalı kapısında duranlarımız?

Öksüz Âşık eydür niçin gülemez,
Kasd eyleyip hain yanın alamaz;
Sılasını arz'edenler duramaz,
Akşam sabah selâm verenlerimiz.

Yâren: Yârân'dan bozma; dost, arkadaş, ahbap. İl: (El) ülke, memleket.
Sıla: (Gurbette olan için) memleketi, yurdu, köyü.

"SAÇI SÜMBÜL, ZÜLFÜ SİYÂHIM BENİM"

Hakk'ın kudret bahçesine girelim,
Deste deste güllerini derelim,
A sevdiğim, aç göğsünü görelim,
Saçı sümbül, zülfü siyâhım benim.

Altınım, gümüşüm, ömrüm vârısın,
Seni kimler sever, kimin yârisin?
Emreyle âleme, hükmün yürüsün,
Saçı sümbül, zülfü siyâhım benim.

Hûri, melek karışmıştır soyuna,
Bir söz yoktur cemâline, boyuna;
Hizmet etsem, yüzüm sürsem pâyına,
Saçı sümbül, zülfü siyâhım benim.

Dün ü gün çektiğim âh ile zârdır,
Senin siyah zülfün âşıka dârdır,
Öğretirler seni, rakibler vardır,
Saçı sümbül, zülfü siyâhım benim.

Sığa ak kolların, kana değmesin,
Gamzen oku ciğerciğim delmesin,
Sarılalım, kıyâmete kalmasın,
Saçı sümbül, zülfü siyâhım benim.

Öksüz Âşık senin dertli kulundur,
Âşıka ettiğin cevr ü zulümdür,
Bu dünyanın önü, sonu ölümdür,
Saçı sümbül, zülfü siyâhım benim.

Not: Halk şairleri de dîvan sanatçıları gibi birçok alanda klişeleşmiş, ortak mazmunlar kullanmış ve tekrarlamaktan kaçınmamışlardır. Yüzün ay (mâh), boyun selvi-servi, saçın sümbül kokulu siyah (kara) oluşu gibi. Her varlığın en üstün, en güzel, en olgun halini belirttiğine inanılan (kemal derecesi) bu kalıp sözler yüzyıllarca aynen tekrarlanmıştır.

Pây: Ayak. Dâr: (Burada) darağacı; ev, yer. Gamze: Yan bakış.

“NAZLIM NE KAÇARSIN BENDEN?”

Nazlım ne kaçarsın benden,
Bildiğim yâr değil misin?
Dün gece seyrim içinde,
Gördüğüm yâr değil misin?

Gör aşkın n'eyledi beni,
Odlar(a) yandırdı teni;
Arayı arayı seni,
Bulduğum yâr değil misin?

Yolda rasgeldim yârime,
Merhem eyledi canıma;
Ak göğsün kara bağrıma,
Sardığım yâr değil misin?

Öksüz Âşık derler bize,
Hak güzellik vermiş size;
Şeftaliler kaza kaza,
Aldığım yâr değil misin?

Seyretmek: a) Bakmak, temâşa etmek, b) Gezmek, dolaşmak. Od: Ateş. Ten: (Burada) vücut.

TÜRKÜ

Gül budanmış dal dal olmuş,
Menekşesi yol yol olmuş,
Siyah zülfün tel tel olmuş;

Biz şu yerlerden gideli,
Gurbet illere düşeli.

Gül menekşeye karışmış,
Küskün olanlar barışmış,
Taze fidanlar erişmiş;

Biz bu yerlerden gideli,
Gurbet illere düşeli.

Öksüz Âşık der bu sözü,
Hakk'a çevirmiştir yüzü,
Öldü zannettiler bizi;

Biz bu yerlerden gideli.
Gurbet illere düşeli.

"MECNUN'U ÇOK GÜZEL DAĞLAR"

Dağlar yârimi gördün mü?
Pâyine yüzler sürdün mü?
Güzel hatırın sordun mu?
Mecnun'u çok güzel dağlar.

Şu dağlardan geldim geçtim,
Boz bulanık suyun içtim,
Ben yârimden ayrı düştüm,
Mecnun'u çok güzel dağlar.

Dağ başında yurdun mu var?
Şikâr alan kurdun mu var?
Bencileyin derdin mi var?
Mecnun'u çok güzel dağlar.

Dağlar başı yolun olsun,
Öksüz Âşık kulun olsun,
Yaz kış açar gülün olsun,
Mecnun'u çok güzel dağlar.

Şikâr: Av. Bencileyin: Benim gibi.

"BU GARİP GÖNLÜMÜN NESİN SORARSIN?"

Bu garip gönlümün nesin sorarsın?
Her dem yâr elinden yaralı sîne;
Yâr merhem etmezse onulmaz yârem,
Ölür de giderim yaralı sine.

Sînem şerha şerha yaraladığın,
Yâr kendi bilmez mi yaraladığın,
Sarmayınca kendi yaraladığın,
Kim karışır anın yaralısına?

Sînem sâd-pâredir, yâre var söyle,
Tabibe yalvarıp yara var, söyle;
Seversen Mevlâ'yı yâre var söyle,
Görsün ne olmuştur yaralı sîne.

Bu kadar âşıklar gelür yâreli,
Anlar da hep yâr elinden yâreli;
Değmeyince onulamaz yâr eli,
Tatlı merhem sürsün yârelisine.

Öksüz'ü kayd ü bend olmuş bendine,
Bend olmuşum ben de senin bendine;
N'ola sual etse bir de kendime,
Yaran nerde dise yâr Ali'sine.

Sîne: Göğüs, yürek. Dem: (Burada) Zaman, an. Onulmaz: Tedavi edilmez, iyileştirilemez. Yâre: Yara. Sin: Mezar. Şerha: Yarık, çıban, yara. Sâd-pâre: Yüz parça. Tabip: Hekim. Mevlâ: Tanrı, Allah, Efendi. Kayd: Sınır.

Kul Mehmet

16. yüzyıl Osmanlı devlet adamlarından Üveys Paşa'nın oğlu Aydın Muhassılı Mehmet Paşa'nın, I. Ahmed'in hükümdarlığı sırasında Celâlî isyanlarını bastırmakla görevlendirilerek vezirlikle (paşalık) değerlendirildiği biliniyor. Çeşitli belgeler, bu göreve kethüdasının gönderilmesini, aynı yıl içinde (1605) onun ölmüş olmasına bağlamaktadırlar. Aydın Güzelhisar'da yaşayan, eski mecmualarda adına kayıtlı bulunan manzumesinden anlaşıldığı gibi saz şiiri geleneğinde şiirler söylediği sanılan Mehmet Paşa –ondan söz açan tarihlerde, sözgelişi Naîmâ'da bu konuda herhangi bir bilgi bulunmamıştır– hakkında daha fazla bilgi yoktur. Bu yüzyılın ve 17. yüzyılın birçok halk şairi, tasavvuf felsefesinin etkisinde kalarak "Kul" sıfatını kullanmaya önem vermektedirler. Kul Mehmet adına bağlanan şiirlerin de tek bir kişiye değil, bu sözlü geleneği sürdüren ve birbirinden ayırt edilmesi imkânsız olan birkaç şaire ait olabileceği tahmin edilmektedir. Ne var ki saz şiiri-âşık edebiyatı, aslında hem folklor öğelerinden hem daha önce yaşamış ve yaratmış kişilerden anonim derlemeleri geçerli saydığı için herhangi bir ayrıma da imkân yoktur. Tahminler, yakıştırmalar, sanılar, karşılaştırmalar bir yana, şimdilik Kul Mehmet adına bağlanan şiirleri aynı kişinin eseriymiş gibi saymaktan başka çare yoktur. Halk şiirinin karanlık başlangıcını aydınlatan başka ışıklara sahip değiliz.

"BE YÂRENLER YİNE EVVELBAHARDIR"

Be yârenler yine evvelbahardır,
Bülbül intizarlık kılar durmayıp;
Kuşlar âheng edüp çığrışup öter,
Kalbin kasâvetin siler durmayıp.

Kadir Mevlâ'm kudretini bildirir,
Dâim ağlar kullarını güldürür;
Menekşeler külâhını kaldırır,
Yeşil çemenler de yeler durmayıp.

Her ağaçlar sücü dolmuş içilmiş,
Yeryüzüne âb-ı hayat saçılmış,
Gök sümbül, kırmızı lâle açılmış,
Güller ağzın açmış güler durmayıp.

Misâl-i ravzadır Cennet-i Rıdvan,
Firdevs bahçesine benzemiş cihan;
Kırmızı hulleler giymiş erguvan,
Servi dalı başın sallar durmayıp.

Bizim illerimiz Aydın illeri,
Çifte çifte bülbüllüdür dalları,
Kul Mehemmet eydür seher yelleri,
Yârin siyah zülfün böler durmayıp.

Not: 1605'de Aydın Muhassılı (vergi toplayıcı) iken vezirlik rütbesi verilen Üveys Paşazade Mehmet Paşa adına kayıtlı olan, kesinlikle ona ait olduğu bilinen tek şiir. Saz şiiri geleneği, her sanatçının bir mahlas edinmesi i gerektirdiği için Kul Mehmet adıyla şiirler yazdığı tahmin edilir, içlerinde tarihsel bir olayın tanıklığı geçmediği için ne zaman yaratıldıklarını bilmediğimiz Kul Mehmet mahlaslı öteki şiirlerin bir bölüğünün, 17. yüzyılda aynı adı kullanan bir başka sanatçıya ait olduğunu belli eden işaretler vardır. Ne var ki kesinlikle ayırmak mümkün olamadığı için hepsi aynı ad altında toplanmıştır.

İntizarlık: İntizardan bozularak, bekleme. Kasâvet: Sıkıntı. Sücü: Şarap.
Âb-ı hayat: Bengisu, ölmezlik pınarının suyu. Ravza: Bahçe.
Rıdvan: (Burada) cennet. Firdevs: Cennet. Hulle: Halk inanışına göre cennette giyilecek elbise.

"BENİM GÖZÜM NÛRU, GÖNLÜM SÜRURU"

Siyah ebrûların duruben çatma,
Gamzen oklarını âşıka atma,
Sana gönül verdim, beni ağlatma,
Benim gözüm nûru, gönlüm süruru.

Bir od düşmüş dağlar gibi yanarım,
Mâ'zûl olmuş beyler gibi dönerim,
Ay efendim senin yolun önlerim,
Benim gözüm nûru, gönlüm süruru.

Yemeden içmeden küllî berîyim,
Senden ayrılalı cansız diriyim,
Sînem üstünde bir kuru deriyim,
Benim gözüm nûru, gönlüm süruru.

Öğüttür verdiğim, tut benim sözüm,
Severim demeye tutmadı yüzüm,
Ay efendim benim ay iki gözüm,
Benim gözüm nûru, gönlüm süruru.

Sürur: Sevinç. Ebrû: Kaş. Ma'zûl: Azledilmiş, işinden çıkarılmış. Küllî: Umumî, genel, bütün, çok, (burada) tamamıyle. Berî: Salim, kurtulmuş, temiz, (burada) uzak, ilgisiz. Sîne: Göğüs, bağır, yürek.

“TÂKÂTİM TAK OLDU BÎ-CAN OLMUŞUM”

Tâkâtim tak oldu bî-can olmuşum,
Gece gündüz dövünmeden seng ile;
Bakup mâh yüzüne hayran olmuşum,
Yiyüp aşkın esrarından beng ile.

Behane yok bir yerinde ey güzel,
Soyunup libasın bir hoşça düzel,
Alnına güzellik yazılmış ezel,
Boyanmış kaşların siyah seng ile.

Rakiplerle işin olsun bir yana,
Bâdehû halini arzeyle bana,
Hûda verüp sarılaydım ben sana,
Cevahir bulmadan yeğdir deng ile.

İyilikle anılsın âlemde adım,
Rûzigâr elvermez esmedi bâdım,
Der Mehemmet abdal olmak murâdım
Eğnime post belime pâlheng ile.

Tâkat: Güç, kuvvet. Tak oldu: (burada) kalmadı, yok oldu. Bî-can: Cansız. Seng: Taş. Mâh: Ay. Beng: Afyon, uyuşturucu ve keyif verici bir tohum, esrar. Libas: Elbise, giysi. Ezel: (Burada) en eski zamanda, sonsuz başlangıçta. Bâdehû: Ondan sonra. Rûzigâr: Zaman, devir, rüzgâr, yel. Deng: Denk, eş, uygun. Bâd: Rüzgâr. Pâlheng: Pâlâheng'den, dizgin, yular, kement, kemer.

"GEL SEVDİĞİM GELD'AYRILIK GÜNLERİ"

Bunca demdir hasretliğin çekerim,
Gel sevdiğim geld(i) ayrılık günleri;
Gözlerimden kanlı yaşlar dökerim,
Gel sevdiğim geld'ayrılık günleri.

Neler gelir koç yiğidin serine,
Gece gündüz yanar aşkın nârına,
Gün bugündür Hak kefildir yarına,
Bil sevdiğim geld'ayrılık günleri.

Kapında kulundur bay ile gedâ,
Can ile ser gayrı yoluna fedâ,
Şimden sonra sana gayrı elveda,
Kal sevdiğim geld'ayrılık günleri.

Bülbülünüm feryâdım var zârım var,
İnci cevher madenidir şarım var,
Lâle sümbül al çiçekli yârim var,
Gül sevdiğim geld'ayrılık günleri.

Deli gönül karlı dağları aştı,
Hicr oduyla dertli sînemiz pişti,
Kul Mehemmet yine gurbete düştü,
Yol sevdiğim geld'ayrılık günleri.

Not: Saz eşliğinde şiir okuyan âşıklar hece vezninin gereklerine uymak için pekçok kelime ve eklerin birer hecesini atar ya da kaynaştırarak söylerler: Geldi ayrılık-geld'ayrılık.

Ser: Baş. Nâr: Ateş. Bay: Zengin, efendi. Gedâ: Dilenci, yoksul. Şar: Şehir. Hicr: Hicran, ayrılık.

“KUZUM KUZUM DER DE MELER BİR KOYUN”

Yavrum kuzum seni aldırdım elden,
Kuzum kuzum der de meler bir koyun,
Usandım da bezdim bu tatlı candan,
Kuzum kuzum der de meler bir koyun.

Yine çiçeklendi dağların başı,
Koyun ben n’ideyim Mevlâ’nın işi,
Dâim durmaz akar gözümün yaşı,
Kuzum kuzum der de meler bir koyun.

Koyun senin derdin çoktur n’ideyim,
Yanına da başka kuzu katayım,
Varıp seni koyaklarda güdeyim,
Kuzum kuzum der de meler bir koyun.

Kuzum senin budur alnında yazı,
Hiç elin kuzusu olur mu kuzu,
Yüreğimde vardır bir ince sızı,
Kuzum kuzum der de meler bir koyun.

Seni güden çoban gayrı gütmesin,
Yaydığı yerlerde otlar bitmesin,
Kuzunu yiyenler onup yetmesin,
Kuzum kuzum der de meler bir koyun.

Bugün koyun tuz taşına gelmedi,
Elin kuzusu da kuzu olmadı,
Arayıp da kuzusunu bulmadı,
Kuzum kuzum der de meler bir koyun.

N'olaydı sen koyun olmaya idin,
Elin kuzuların görmeye idin,
Ölüp de şu yere gelmeye idin,
Kuzum kuzum der de meler bir koyun.

Kul Mehemmet bunu böyle söyledi,
Söyledi de yaşın yaşın ağladı,
Koyun yolum sana nerden uğradı,
Kuzum kuzum der de meler bir koyun.

"KUL OLMAYA GELDİM SANA"

Behey elâ gözlü canım,
Kul olmaya geldim sana,
Gönül tahtında sultanım,
Kul olmaya geldim sana.

Ne yerdeyiz ne gökteyiz,
Dün ü günü firkatteyiz,
Elim vermez, hasretteyiz,
Kul olmaya geldim sana.

Evlerinin önü yoldur,
Kerem kıl âşıkın güldür;
Gerek ağlat gerek öldür,
Kul olmaya geldim sana.

Koynunda turuncu gizli,
Tatlı dilli şirin sözlü,
Şahin gibi kara gözlü,
Kul olmaya geldim sana.

Kerem eyle benden kaçma,
Sakın yâdlar ile yatma,
Gamzen okun bana atma,
Kul olmaya geldim sana.

Mehemmet der ki kulunum,
Başı açık bir delinim,
Ta ezelden muhibbinim,
Kul olmaya geldim sana.

"GÜLEN DİLBERİN KULUYUM"

Her dem yüzüme gül gibi,
Gülen dilberin kuluyum,
Ben ağladıkça yaşımı,
Silen dilberin kuluyum.

Naz ile salan başını,
Oynatıp göz ü kaşını,
Rahmedip ben yoldaşını,
Anan dilberin kuluyum.

Mağrur tutmayıp kendünü,
Alçak tutuben gönlünü,
Arayıp derdmendünü,
Bulan dilberin kuluyum.

Soyunup giren koynuma,
Rahimsiz gelmez aynuma,
Siyah zülfünü boynuma,
Salan dilberin kuluyum.

Kul Mehemmet eydür ferman,
Hastasına eder derman,
Benimle her gece mihman,
Olan dilberin kuluyum.

Salan: Sallayan, eğen. Rahmetmek: Acımak, merhamet göstermek. Tutuben: Tutarak. Derdmend: Dert sahibi, tasalı, kaygılı. Ayn: Göz, çeşme, kaynak. Eydür: Söyler, der. Mihman: Misafir, konuk.

"HER DEMİMİZ BİLE DEMDİR BİZE GEL"

Hakiki âşıkı bulmak istersen,
Murâdımız gonca femdir bize gel;
İçip aşk meyinden kanmak istersen,
Her demimiz bile demdir bize gel.

Nazlı yâr, geçmeden hûbluğun çağı,
Niçin dolaşırsın taş ile dağı?
Seyretmek istersen bahçeyi bağı,
Varma rakiplere, kemdir, bize gel.

Bin doğursun seni doğuran ana,
Yusuf-i sânisin şimdi zamana;
Serinden geçenler gelsin meydana,
Söyle seni seven kimdir, bize gel.

A yavrum açılmış yanağın alı,
Yüzünü görenin kalır mı aklı,
Tûti dillim, lebin şeker misâli,
Aziz başın için emdir bize gel.

Lûtfedip sevdiğim kaşların çatma,
Kasâvete düşüp kaygıya batma,
Mehmet garibindir, gayrı ağlatma,
Gözlerimden akan nemdir bize gel.

Fem: Ağız. Gonca-fem: Gonca ağızlı. Murad: İstek, dilek, kasıt. Mey: Şarap, içki. Dem: a) Zaman, an. b) Şarap, içki, c) Nefes. Hûb: Güzel.
Hûbluk: Güzellik. Kem: Kötü, fena. Yusuf: Güzelliği ile ünlü, adı güzellik kavramına mazmun olan, Yakub'un küçük oğlu, İsrail büyüğü. Sâni: İkinci.
Tûti: Papağan, konuşkan. Em: İlaç, deva.

"MUHABBET BİR GİZLİ SIR DEĞİL MİDİR?"

Bülbül konmayınca ötmez güllere,
Âşık olan elbet düşer dillere,
Muhabbeti fâş eyledin ellere,
Muhabbet bir gizli sır değil midir?

Kanı senin ahdin, kavl-i sâdığın?
Ben senünüm şimden gerü dediğin?
Gasp edip bu bendeyi koduğun,
Zindan dedikleri dar değil midir?

Dost ağlayıp düşmanların güldüğü,
Sırrımızı cümle halkın bildiği,
Bendeler derdinden deli olduğu,
Sultanım yanında âr değil midir?

Aşkındır âşıkı dâim yandıran,
Ol cellât gözündür adam öldüren,
Benzini sarartıp gülün solduran,
Âşıkın kıldığı zâr değil midir?

Seni sevdiğime olmadın kail,
Bu meydana gelsin bendene mail,
Kul Mehemmet eder yavru İsmail,
Yoluna koduğum ser değil midir?

Muhabbet: Sevgi, ilişki. Fâş eylemek: Açıklamak, söylemek, herkese bildirmek. Ahd: Söz, yemin. Kavl: Sözleşme. Sâdık: Bağlı. Bende: Kul, köle, Gasp etmek: Ele geçirmek, zorla tutmak. Kail: İnanmış. Mail: İsteyen, eğilim gösteren.

"GERÇEK OLUR DÜŞÜN DAĞLAR"

Karlar yağdı boran oldu,
Şimdi garip başın dağlar;
Yaradan Mevlâ'ya kaldı,
Senin cümle işin dağlar.

Felek hatırın yıkmada,
Çeşminin yaşı akmada,
Rûzigâr kahrın çekmede,
Yok akranın, eşin dağlar.

Dört yanın duman olalı,
Oluptur başın belâlı;
Sümbülün bitmez olalı,
Gam oldu yoldaşın dağlar.

Avcılar şikâre çıkar,
Sığını kemende çeker;
Yaz bahar olıcak akar,
Gözlerinden yaşın dağlar.

Yaylağında biter lâle,
İcazet olur sümbüle;
Mehemmet der sabır eyle,
Gerçek olur düşün dağlar.

Boran: Kar ve yağmur fırtınası, şiddetli rüzgâr. Çeşm: Göz. Akran: Eş ve benzer olanlar, eşitler, yoldaşlar. Sığın: Bir cins geyik. Olıcak: Olunca, İcazet: izin, müsaade.

"GİYME CANIM GİYME SEN BU KARAYI"

Sen de bencileyin gam mı çekersin?
Giyme canım, giyme sen bu karayı;
Hasretin mi var yola bakarsın,
Giyme canım, giyme sen bu karayı.

Dosta doğru gider bizim yolumuz,
Tûti gibi tatlı söyler dilimiz,
Bektâşîyiz aklar giyer pîrimiz,
Giyme canım, giyme sen bu karayı.

İntizarın mı var, yola bakarsın,
Gülistanda bülbül gibi ötersin,
Yârinden mi ayrıldın, yas mı tutarsın,
Giyme canım, giyme sen bu karayı.

Sarılalım demeye dilim dolaşır,
Sen bir gonca gülsün yaprağın yeşil,
Siyahlar yerine allar yaraşır,
Giyme canım, giyme sen bu karayı.

Gökyüzünde gezen mâhı seversen,
Yeryüzünde kıblegâhı seversen,
Kırmızılar giy Allahı seversen,
Giyme canım, giyme sen bu karayı.

"GÖNÜL KONDU GÖÇER DEĞİL"

Bin can ile sözünü,
Bir ser için geçer değil;
Altunum ağlatma beni,
Gönül kondu göçer değil.

Gitti elimden ihtiyar,
Kâmil olur ehl-i gubar,
Miskale vursa gayrı yâr,
Aynımızı açar değil.

Lebin lâl kaşın hilal,
Güler yüzün komaz melâl,
Gayrı sunsa âb-ı zülâl,
Teşne gönül içer değil.

Merdüm isen vefa yolun,
Cefaya sunma, çek elin;
Aşkına sâdıktır kulun,
Öldürürsen kaçar değil.

Alma Mehemmet âhını,
Bekler hakikat râhını;
İner güzellik şahini,
Dâim yüksek uçar değil.

İhtiyar: İrade, Kâmil. Olgun, ergin, yetişkin kişi. [Rah: Zan, sanma, kaygı, keder (y.h.n.).]

“HÛDA BİLİR BAŞA GELEN HALLERİ”

Yavrum turnam bizim ele varırsan,
Söyle yâre gözlemesin yolları;
Atım düştü, yayan kaldım, yıkıldım,
Hûda bilir başa gelen halleri.

Elim bağlı kalem alıp yazamam,
Çıkıp yüce dağlarını gezemem,
Ben vatana varacağım sezemem,
Gözüme perde oldu Acem elleri.

Bende demir bentler vardır sökülmez,
Burda koç yiğidin kadri bilinmez,
Çıkarım bakarım zahman görünmez,
Kal imdi vatanım Sivas illeri.

Ey Mehemmet götürdüğün baz olsun,
Bizim eller bahar olsun yaz olsun,
Dostumuz dost, düşmanımız kör olsun,
Ağam takınalım turna telleri.

Bend: Bağ, zincir, engel. Kadir: Değer, kıymet. Zahman: Pekçok halk şairinin kullandığı anlamı unutulmuş bir kelime. Baz: Doğan, avda kullanılan yırtıcı kuş.

“KANI GAYRET, KANI NAMUS, KANI AR?”

Şehr-i İslâmbol’un bay ü gedâsı,
Kanı gayret, kanı namus, kanı ar?
Sizden imdad ister Girit Adası,
Kanı gayret, kanı namus, kanı ar?

İslâm askerine nazır olanlar,
Dîvân-ı Hümayûnda hazır olanlar,
(Yolunu) geçüp de vezir olanlar,
Kanı gayret, kanı namus, kanı ar?

Ne gelürse gelür bu garip başa,
Tarihe okuyalım, yazalım daşa,
Derya padişahı Kapudan Paşa,
Kanı gayret, kanı namus, kanı ar?

Kul Mehemmet eder Girit dağları,
Viran oldu bahçeleri bağları,
Zebun oldu kaldı derya beğleri,
Kanı gayret, kanı namus, kanı ar?

Not: 1645’de başlayan Girit savaşlarını konu alan bu şiirin, ancak 17. yüzyılda yazılabileceği, başka bir “Kul Mehmet”e ait olabileceği bellidir. Ne yapalım ki sözlü tekrarlarda kaybolan birkaç dil ve deyiş özelliğiyle mahlaslardan başka, ayırt edici kesin işaretlere sahip değiliz.

İslâmbol: İstanbul. Kanı: Hani, nerede. Daş: Taş. Zebun: Düşkün.

Köroğlu

16. yüzyılın eserleri arasında 1577-1590 yıllarındaki İran seferlerine katılmış bir yeniçeri şairi olan Köroğlu'nun, tarih olaylarıyla belli kişileri konu edinen şiirlerine rastlıyoruz. Sonraları sadrazamı da olan Özdemiroğlu Osman Paşa'dan söz açan bu şiirlerde İran savaşlarının gerçek olaylarıyla başlıca şehirleri anılmakta, Padişah III. Murad'ın adı geçmektedir. Bu şiirlerden biri, Osman Paşa'nın Tebriz'de ölümü üzerine (1585) bir çeşit sözlü vasiyet edasını taşıdığı için iyice belirgindir. Celâlî isyanları sırasında adı çevresinde menkıbeler doğan, yaşantısı ve yiğitlikleri üzerine çeşitli halk hikâyeleri yaratılan Köroğlu'na bağlanan birçok şiirin, bu yeniçeri şairine ait olması ihtimali vardır.

Araştırıcıların tespit ettikleri gibi, ünlü eseri Seyahatnâme'nin 1. cildinde (638-639) iyi çöğür çalanları, 5. cildinde (sayfa 283) kendi döneminin önemli saz şairlerini sayan Evliya Çelebi (1611-1682), birçok isim arasında Kuroğlu ya da Koroğlu'dan söz etmekte; ama yanı sıra Köroğlu'nu da anmaktadır. Kendi zamanında ün kazanan, yazık ki vaktinde yazıya geçmemiş şiirleri zamanla unutulan Kuroğlu'nun deyişlerinin de Köroğlu hikâyelerinin arasına serpiştirilmiş olması akla yakındır. Fevziye Abdullah Tansel'le[1] Hasan Eren'in[2] bazı şiirlerini buldukları Kuroğlu ile yeniçeri Köroğ-

1. *Ülkü*, XVI. 441-444, 1941.
2. *Türk Saz Şairleri Hakkında Araştırmalar*, 1952.

lu'nun; halk muhayyilesinde yüce bir kahraman olarak beliren eşkıya Köroğlu'nun kişiliğinde erimiş olması pek olağandır. Çünkü halk şiirlerinin ancak pek azında yazılış zamanlarını kesinlikle işaret eden gerçeklere rastlar, son dörtlüklerinde geçen mahlaslara güvenmekten başka çare bulamayız. Aslında bir şairin eserleri, kopyacılar ve derleyiciler tarafından başka sanatçılara mal edilmiş olabilir.

Bugün Anadolu'da 24 kol[3] halinde hikâyeleri söylenen Köroğlu, asıl adı Ruşen Ali olan, Bolu Beyi (ya da İran Şahı, Erzurum Paşası) tarafından gözlerine mil çekilen bir seyisin oğludur. Seyis ve Baytar Yusuf Efendi'nin suçu, cins olduklarını kestirdiği iki zayıf tayı efendisi adına sürüden seçmiş olmasıdır. Uğradığı insafsız cezadan sonra evine dönen baba, küçük oğlu Ali'ye atlara nasıl bakılacağını öğretir. Babasının beklediği üç sihirli köpüğü içen Köroğlu, yiğitlik, şairlik ve sonsuz sağlık kazanarak Çamlıbel'e yerleşir, öcünü almak için çevresine yiğitler toplar ve efsanevi hayatını yaşar.

16. yüzyılda başlayan Osmanlı çöküntüsünün 17. yüzyıldaki Celâlî isyanları sırasında sürüp giden artışı, halk ruhunda böylesine kahramanlar ve efsaneler yaratmış; eski destan geleneği bu tür koçaklamalarla sürdürülmüştür. Menkıbeye göre ünlü yiğitleri çevresine toplayan Köroğlu, dağlar başında hükmederek ömür sürmüş; bezirgânlardan, idarecilerden aldığı baç ve ganimeti yoksullara ve arkadaşlarına paylaştırarak "adalet" etmiştir. "Delik demir çıkıp mertlik bozuluncaya" kadar... Efsane, Köroğlu'nun devrin değişmesiyle bu dünyaya küstüğünü, vasiyetini söyledikten sonra sırrolduğunu belirtir; umut bağlanan bütün kahramanların sonu gibi.[4]

Saz şairlerinin ve hikâye anlatıcıların yüzyıllardır söyleye söyleye, tekrarlaya tekrarlaya zenginleştirdikleri Köroğlu hikâyesi, yer yer onun söylediğine inanılan şiirlerle beslenir. Aşk şiirlerinde bile yiğit edası belli olan koşma, semaî biçi-

3. Derleyici ve tespit edici Pertev Naili Boratav'a göre, her biri yazılınca 50-150 sayfa kadar tutacak 24 bölüm.

4. Bkz. Pertev Naili Boratav, *Köroğlu Destanı*, 1931. P. N. Boratav. H. V. Fıratlı, *İzahlı Halk Şiiri Antolojisi*, 1943.

mindeki bu koçaklamalar, artık tek bir sanatçının kimliğine bağlanmış, belki de gereken değişiklikler yapılarak yenileri de eklenmiştir. Sözlü geleneğin asıl kaynaklarını, öğelerini, katkılarını bilmeye gerçekten imkân yoktur. Tıpkı Kerem gibi Köroğlu da toplumun özlemlerini, ihtiyaçlarını, dileklerini kişiliğinde birleştirip temsil eden bir serüvenin kahramanıdır. Onun adı çevresinde biriken bütün eklentileri bir Köroğlu korosunun bütünlüğü içinde kabul etmek gereği vardır. Bu yüzden çağdaş yazarlarımız da, Köroğlu'na ait olduğu sanılan bütün şiirleri o olay ve kişi çevresinde kullanmak yolunu tutmuş; Köroğlu'nu bir halk kahramanı gibi yaşatmaya çalışmışlardır.[5]

5. Bkz. Ahmet Kutsi Tecer, *Koçyiğit Köroğlu*, 1969, 1000 Temel Eser dizisi. Yaşar Kemal, *Üç Anadolu Efsanesi*, 1957. İlhan Berk, *Köroğlu*, 1955. Mehmet Seyda, *Köroğlu*, 1969. Orhan Ural, *Üç Destan*, 1972.

“ARKA VERİP SIĞINACAK YER GEREK”

Bir yiğit haykırıp meydana girse,
Arka verip sığınacak yer gerek;
Çamlıbel'e metin kale yapmaya,
Kendi yiğit, özü metin er gerek.

Hay n'olanda oğlum Ali n'olanda,
Zor düşmanı bölük bölük bölende,
Padişahın dîvânına duranda,
Dil tutulur, dili tutar er gerek.

Sıra sıra koç yiğitler düzersin,
Alayları bozuk bozuk bozarsın,
Berhâneyi Çamlıbel'e çözersin,
Burda sana barınacak yer gerek.

Göğüs gerek arka verek dağlara,
Hizmet edek bahçelere bağlara,
Şöhret vermek için nice illere,
Burda sana devlet gerek, sur gerek.

Eyvan gerek oturmaya yaz ile,
Bir de sâki mey doldura naz ile.
Yiğitlerin kumandasın saz ile,
Vermek için yakışacak dil gerek.

Deli Yusuf tamamladı öğüdü,
Sen tamam et yirmi bir bin yiğidi;
Gözlerim görmüyor, suçum ne idi?
Koyma kıyâmete, burda al gerek.

Not: Menkıbeye göre babasının oğluna öğütleri. Köroğlu bu sözleri dinleyerek hayatını düzenleyecek, bu ilkelere ömrünce uyacaktır.

Eyvan: Büyük sofa, dîvanhâne. Berhâne: Büyük ev.

“ARKAM SENSİN, KAL’AM SENSİN DAĞLAR HEY!”

Hemen Mevlâ ile sana dayandım;
Arkam sensin, kafam sensin, dağlar hey!
Yoktur senden gayrı kolum kanadım,
Arkam sensin, kal’am sensin, dağlar hey!

Sana derim sana, hey ulu yaylam,
Meğer başım alam, ilinden gidem,
Okum senden, yayım şendendir, cıdam,
Arkam sensin, kal’am sensin, dağlar hey!

Yüce yüce tepesinden yol aşan,
Gitmez oldu gönlümüzden endişen,
Mürüvvetsiz beyden yeğdir dört köşen,
Arkam sensin, kal’am sensin, dağlar hey!

Hep sınadım Osmanlı’nın alını,
Bulamadım hergiz gönlüm alanı,
Anıcağız sevdiğimin halini,
Arkam sensin, kal’am sensin, dağlar hey!

Köroğlu der, tepelerden bakarım,
Gözlerimden kanlı yaşlar dökerim,
Bunca yıldır hasretini çekerim,
Arkam sensin, kal’am sensin, dağlar hey!

Cıda: Mızrak, kargı. Yeğ: Daha üstün, tercih edilir. Sınamak: Denemek, tecrübe etmek. Al: Hile, tuzak. Hergiz: Asla, hiç, hiçbir zaman.

“BİZİM İLLER, ÇAMLIBEL’LER AŞKOLSUN”

Mürveti çok Hakk’ın nazargâhısın,
Bizim iller, karlı dağlar aşkolsun;
Gerçek erenlerin seyrangâhısın,
Bizim iller Çamlıbel’ler aşkolsun.

Çayırlanır, çimenlenir göllerin,
Kan bulanık taşkın akar sellerin,
Çoktur senin eğlenecek yerlerin,
Bizim iller Çamlıbel’ler aşkolsun.

Yollar keser yavuz kurdun var mıdır?
Beller keser arslan merdin var mıdır?
Çarh elinden hiçbir derdin var mıdır?
Bizim iller, Çamlıbel’ler aşkolsun.

Bahar olup yeşil yaprak erince,
Cûşa gelir gönlüm seni görünce;
Evvel baştan selâm olsun varınca,
Bizim iller, Çamlıbel’ler aşkolsun.

Er değildir seni görüp taşmayan,
Gönül değil bir nefeste coşmayan,
Köroğlu der, arab atlar aşmayan,
Bizim iller, Çamlıbel’ler aşkolsun.

Mürvet: Mürüvvet’ten bozma, insanlık, mertlik, yiğitlik, cömertlik, iyilikseverlik. Nazargâh: Bakılan yer. Seyrangâh: Gezilen, dolaşılan yer.

“BENDEN SELÂM OLSUN BOLU BEYİ’NE”

Benden selâm olsun Bolu Beyi’ne,
Çıkıp şu dağlara yaslanmalıdır;
Ok gıcırtısından gürzün sesinden,
Dağlar seda verip seslenmelidir.

Düşman geldi tabur tabur dizildi,
Alnımıza kara yazı yazıldı;
Delik demir çıktı mertlik bozuldu,
Eğri kılıç kında paslanmalıdır.

Köroğlu düşer mi yine şanından,
Ayırır çoğunu er meydanından,
Kır at köpüğünden, düşman kanından,
Çevre dolup şalvar ıslanmalıdır.

1- Yaslanmak gerek, seslenmek gerek, paslanmak gerek, ıslanmak gerek.
2- Ok gıcırtısından kalkan sesinden-At kişnemesinden kargı sesinden.
3- Dağlar gümbür gümbür seslenmek gerek.
4- Ak alnıma kara yazı yazıldı.
5- Tüfek icat oldu mertlik bozuldu.
6- Çizme dolup Çerkeş ıslanmak gerek.

(Sadettin Nüzhet Ergun, Pertev Nailî Boratav, Haşim Nezihi Okay, Cahit Öztelli derlemelerinde mısralar ve kelimeler arasındaki değişiklikler...)

"BAŞI DOST YOLUNA KOYANLARDANIZ"

Muhanetlik etmek değil kârımız,
Şehriyâr sözüne uyanlardanız;
Meydana girende yoktur korkumuz,
Kazâya ırıza diyenlerdeniz.

Ödleklerle hoş değildir aramız,
Teke tek düşmana varmak töremiz,
Muhannete sardırmayız yaramız,
Yarayı kendimiz saranlardanız.

Bineyidim kır atımın üstüne,
Alayıdım hançerimi destime,
Gâfilî varmayız düşman üstüne,
Vakta hazır olun diyenlerdeniz.

Köroğlu'm çıkalım dağlar salına,
At sürelim mal yemezin malına,
Başım koydum arkadaşın yoluna,
Başı dost yoluna koyanlardanız.

Muhannet: (Muhanet, muhannes'den): Korkak, alçak, kalleş. Kâr: İş. Şehriyâr: Şehr-yâr: Padişah, hükümdar. Irıza: Rıza; hoşnutluk, memnunluk, razı olma. Dest: El. Gâfilî: (Burada) ansızın, birdenbire, bildirmeden. Sal: Tabut.

"BİZİM İLLER YERİNDE Mİ?"

Karşıdan gelen piyade,
Bizim iller yerinde mi?
Etekleri çimen olmuş,
Karlı dağlar yerinde mi?

Beyim ili ne sorarsın?
Güzel amma soğuk soğuk;
Karlı dağlar eteğinde,
Çimenleri soluk soluk.

Sağ elde kılınç ettiğim,
Sol elde kalkan tuttuğum,
Kol kola sarılıp yattığım,
Şirin Döne yerinde mi?

Kılınç deyu bağlandığın,
Kalkan deyu kullandığın,
Seyreyleyip eğlendiğin,
Şirin Döne saçın yoluk.

Çamlıbel'in koyağında,
Sular akar ayağında;
Şirin Döne yanağında,
Ürüşen benler yerinde mi?

Çamlıbel'in koyağında,
Su kesilmiş ayağında,
Güzel Döne yanağında,
Kibar benler soluk soluk.

Küçücükten büyüttüğüm,
Saz çalarak uyuttuğum,
Mah yüzünü seyrettiğim,
Han Ayvaz'ım yerinde mi?

Küçücükten büyüttüğün,
Üğrüleyip uyuttuğun,
Gül yüzünü seyrettiğin,
Han Ayvaz'ın boynu buruk.

Köroğlu der övündüğüm,
Taşlar alıp dövündüğüm,
Arka verip sığındığım,
Koca çamlar yerinde mi?

Güdümen der karlı dağlar
Dağda çamlar kara bağlar,
Döne söyler Ayvaz ağlar,
Ağlaşırlar soluk soluk.

“YOL VERİN DUMANLI DAĞLAR”

Yol verin dumanlı dağlar,
Aşmaya Ayvaz geliyor;
Çağlasın soğuk pınarlar,
İçmeye Ayvaz geliyor.

Bu dağlarda biten güller,
Kokusu lâl eder diller,
Dalında cüdâ bülbüller,
Ötüşün Ayvaz geliyor.

Bizim yaylanın yiğidi,
Belinde gümüş dividi,
Yaylanın servi söğüdü,
Gölg'edin Ayvaz geliyor.

Bizim yaylalar oluklu,
Akan suları balıklı,
Al valalı, mor belikli
Kız gerek Ayvaz geliyor.

Bizim yaylanın uşağı,
Belinde Aydın bıçağı,
Yaylanın türlü çiçeği,
Kokuşun Ayvaz geliyor.

Köroğlu der ki tayalar,
Atlımız hayvan kovalar,
Sarptaki yalçın kayalar,
Yassılın Ayvaz geliyor.

Vala: Başa örtülen bir çeşit örtü. Belik: İnce saç örgüsü. Taya: Dadı.
Tay: Denk, hayvan yükünün bir tarafı. Tay etmek: Denk etmek, eşit kılmak.

“KAN İÇEN BEYLERİN GÜNÜDÜR BUGÜN”

Nâmem varır, Çamlıbel’im sallanır,
Okuyup dinleyen cümle bulanır;
Yirmi dört boğumlu kargı kullanır,
Şol Koca Kenan’ın günüdür bugün.

Benden selâm olsun Deli Hoylu’ya,
Kaplan sıfatlıya, civan boyluya;
Dal kılıcı şimşek gibi parlaya,
Şol Deli Hoylu’nun günüdür bugün.

Deryalar üstünde oynar gemiler,
Dalga vurur inim inim iniler;
Baş kesende aslan gibi ünüler,
Kabre Sığmaz’ımın günüdür bugün.

Köse Sefer bilir yolun doğrusu,
Burda belli olur yiğit hangisi;
Aslanın gözünü çatlatır sesi,
Böyle kahramanın günüdür bugün.

Ulaşsınlar benim benim diyenler,
Nâhak yere tatlı cana kıyanlar,
Adam etin kebap edip yiyenler,
Cümle pehlivanın günüdür bugün.

Nâmem varır ulu beyler uyanır,
Dağlar taşlar kızıl kana boyanır,
Nazlı kır atıma nal mı dayanır,
Kır-At, nal atmanın günüdür bugün.

Köroğlu'yum arka verdim dağlara,
Kılıç kalkan hoş yakışır ellere,
Çok selâm söyleyin ulu beylere,
Kan içen beylerin günüdür bugün.

Nâme: Mektup, bildiri, duyuru. Nâhak: Haksız, boşyere.

“DİL BİR YANA, DİŞ BİR YANA”

Yüce dağların başında,
Kar bir yana, kış bir yana;
Depreşir ağzın içinde,
Dil bir yana, diş bir yana.

N’idelim beyler n’idelim,
Ahd ü peymânı güdelim;
Ayvaz’a imdad edelim,
Üç bir yana beş bir yana.

Bire beyler bire paşa,
Karlı karlı dağlar aşa;
Bir gün ola ayrı düşe,
Kıç bir yana, baş bir yana.

N’oldu hey sevdiğim n’oldu,
Dereler kan ile doldu;
Gördüm hasmın yeğin oldu,
Kan bir yana, leş bir yana.

Kocadım belim büküldü,
Zırhım silâhım söküldü,
Bu gözüm doldu döküldü,
Kan bir yana, yaş bir yana.

Depreşmek: Nüksetmek, (Burada) dolaşmak, karışmak. Peymân: Haber, başkasından alınan bilgi. Yeğin: Çok, bol, süratli, şiddetli, güçlü.

“BEN GÖNLÜMÜ BİLMEZ MİYİM?”

Gayre bakma, yüzün göster,
Ben gönlümü bilmez miyim;
Günde padişahlık ister,
Ben gönlümü bilmez miyim?

Yürü ey şeh nazın nazın,
Edelim Hakk’a niyâzın;
Götürmez muhannet sözün,
Ben gönlümü bilmez miyim?

Şahinleyin yüksek uçar,
Kaplan gibi kanlar saçar,
Gökte buluttan nem kapar,
Ben gönlümü bilmez miyim?

Köroğlu der, giden gelmez,
Bir yaram vardır onulmaz;
Attan, civandan ayrılmaz,
Ben gönlümü bilmez miyim?

"AĞLAYANLAR GÜLMESEYDİ"

Çar köşe fâni dünyada
Koç yiğitler olmasaydı,
Dünyayı zulmet alırdı,
Ağlayanlar gülmeseydi.

Dünyayı zulüm alırdı,
Gün doğmaz öyle kalırdı;
Âşıklar mecnun olurdu,
Sevdiceğin görmeseydi.

Sevdiğim karşımda salın,
Bilmez misin âşık halin?
Yâre gönderdiğim gülün,
Yapracığı solmasaydı.

Vur a koç Köroğlu vur a,
Yâr derdine derman ara;
Ölüme bulurdun çare,
Emir Hak'dan olmasaydı.

Çâr: ("Cihar"dan), dört. Zulmet: Karanlık.

"BÖYLE MİSİN BİLEM SENİ"

Selâm verdim selâm almaz,
Selâmıma salam seni;
Akçasız, pulsuz âşıkım,
Nasıl benim kılam seni?

Hûbluğuna yok bahâne,
Gözlerin benzer şahana,
Nâmın çıkmıştır cihâna,
Bilir cümle âlem seni.

Nazlım salınır gezersin,
Dertli bağrımı ezersin,
Beyaz kâğıda benzersin.
Yazar m'ola kalem seni?

Malım yok ki dökem saçam,
Hazînem yok ağzın açam,
Çarem budur alam kaçam,
Hep yanımda bulam seni.

Yeni bahçenin nârısın,
Kırmızı gülden arısın,
Koç Köroğlu'nun yârısın,
Böyle misin bilem seni.

"YÜRÜ BİRE KAHPE FELEK"

Yürü bire kahpe felek,
Sende arzmanım kalmadı!
Sîneme sarıldı melek,
Tende arzmanım kalmadı.

Meclisler kurdum oturdum,
Çok düşman ele getirdim,
Hezârân kalkan götürdüm,
Kolda arzmanım kalmadı.

Yârin bahçesine girdim,
Gonca güllerini derdim,
Bülbülün figanın gördüm,
Gülde arzmanım kalmadı.

Kırmızı kanadır kasdım,
Hem düşmanım var hem dostum,
Haram' oldum yollar kestim,
Belde arzmanım kalmadı.

Köroğlu çağırır türkü,
Seyreyledi Şam'ı Şark'ı;
Koç yiğitte neyler korku,
İlde arzmanım kalmadı.

Arzman-Arzuman: (Farsça'dan bozma) istekli, hevesli. Hezârân: (Burada) binlerce.

“GÜZEL BİNDİRİ BİNDİRİ”

Bizim illerin beyleri
Yakar kandili kandili;
İçip arslana dönerler,
Kadeh döndürü döndürü.

Hem içerler hem kanarlar,
Düşmana meydan ararlar,
Arab atlara binerler,
Boynun sündürü sündürü.

Çürüdü gönlüm çürüdü,
İçerde yürek eridi;
Beylerin kolu yoruldu,
Kılınç döndürü döndürü.

Beyler n'eyleyip gidelim,
Güzellerle göç edelim;
Meydanda at oynatalım,
Boynun döndürü döndürü.

Köroğlu der ki karıdım,
İhtiyar oldum çürüdüm;
At yoruldu, ben yoruldum,
Güzel bindiri bindiri.

Söndürmek: Uzatmak, çekerek uzatmak. Karımak: kocamak, yaşlanmak, ihtiyarlamak.

Âşık Kerem

Destan geleneğinin, yakın çağlarda daha çok toplumsal çatışmalar içindeki insan kaderini konu edinen, sözlü-sazlı, manzum-mensur türüne halk hikâyesi diyoruz. Köroğlu gibi –kahramanlık ve başkaldırarak öç alma temasına dayalı– olanların yanı sıra, bitmez tükenmez bir aşk çilesini işleyenleri de var. Kerem adlı bir saz şairinin kişiliğine bağlanan "Kerem ile Aslı" hikâyesi, doğuş yeri neresi olursa olsun, Anadolu coğrafyasında en yaygın olanlardan biridir.

Kerem adını kullanan bir hak âşığı saz şairinin şiirleriyle beslenerek onun hayatının olaylarını hikâyeleştiren kişinin kim olduğu bilinmez. 16. yüzyılda da tanındığı, üzerine çeşitli kayıtlara rastladığımız Kerem ile Aslı hikâyesi, eski destan ve masalların ortak motifleriyle zenginleştirilerek ağızdan ağıza yayılmış, birçok kere yazıya geçirilmiş, Anadolu, Azerbaycan ve Ermenistan halkları arasında yaşayıp durmuştur. Anlatıcıların kişisel katkı ve edalarıyla sundukları hikâyelerin içindeki manzum parçalar genellikle değişmez. Bugün bile Doğu Anadolu sanatçıları tarafından sözlü gelenekte yaşatılan bu hikâyeler, belli bir sanatçının aşkı, yaşantısı, şiirleri çevresinde oluşmuş; roman öncesi bir dönemin edebiyat ürünü olarak sürüp gitmiştir. Birçok halk şairimizin hayatları hakkında kesin hiçbir bilgi sahibi olmadığımız gibi hikâye kahramanı Âşık Kerem'in gerçek kişiliği üzerinde de açık belgeler yoktur.

Çeşitli söylentiler arasında Anadolu'da en yaygın şekli şudur hikâyenin: İsfahan Şahı'nın oğlu Ahmet Mirza, hazinedarlık yapan Ermeni keşişinin kızı Aslı'ya vurulur. Din ayrılığı yüzünden bu birleşmeyi istemeyen keşiş, ailesini alarak gizlice kaçar. Aslı'nın ardından yollara düşen Kerem, arkadaşı Sofu Kardeş'le birlikte diyar diyar dolaşır. Kısa kavuşmalarla süregelen ayrılıklar sonunda Halep Paşası'nın zoruyla Aslı, Kerem'e verilir. Gerdek gecesinde, düğmeleri kendiliğinden tekrar iliklenen sihirli bir elbise giydirilmiş olan Aslı karşısında Kerem hasretinden yanar, kül olur; onun küllerinin arasında kalan kıvılcımlarla Aslı da saçından tutuşur gider. Mutlu bir sonuca bağlanmayan nice aşk hikâyesi gibi Kerem ile Aslı da, yüzyıllarca bu kaderi paylaşan kuşakların ortak acılarını dile getirmiş olmalıdır.

Saz şairlerini birbirine bağlayan ortak inanış, hepsinin ömürlerinin belli bir döneminde "pîr elinden bir dolu içerek" sanat ve aşk yoluna katılışlarıdır. "Hikâye-i Keremhan" adıyla tespit edilmiş olan yazmalar, Kerem ile Aslı adıyla defalarca basılıp yayılan halk kitaplarının özüdür. Bu konuyu yeniden yazan, işleyen nice oyun, opera, hikâye vb ortak motiflerle değişmez manzum parçalar dışında çeşitli katkılardan yararlanmıştır. Değişmeyen yan, din ayrılığı gibi bir toplumsal etken yüzünden birbirine kavuşamayan çiftin aşk ve ayrılık acılarıdır. Çocuğu olmayan padişah, sihirli elma, aşk dolusu ve rüya sevgisi, saz çalarak meramını söylemek, diyar diyar aramak, yardım eden dervişler, aşk ateşiyle yanma, Hızır'ın yardımı gibi ortak motifler, tarihsel öğelerle karışarak hikâyenin konu örgüsünü zenginleştirir. Hikâyenin ne zaman, nerede doğduğu kesinlikle bilinmemekle birlikte içindeki işaretlerden 16. yüzyıl sonlarında Doğu Anadolu'yu da içine alan Azeri bölgesinin eseri olduğu ve bütün Anadolu'da gelişen bir uzun gezinin izlenimleriyle beslendiği ortadadır. Böylece hikâye, aşkı yolunda sanatını kullanarak oluşan bir saz şairinin tipik hayatını verir. Onun için bu antolojide Kerem, Türk halk şiirinin din ve tasavvuf dışı konularını kullanan saz şairleri arasında yer almıştır. Çünkü şiirlerin gerek dil gerek biçim özellikleri, katıksız bu gelene-

ğin ürünüdür; çünkü Türk halkı için Âşık Kerem, gerçekte yaşamış ve unutulmuş nice kişiden daha canlı ve etkili bir hayat kahramanıdır. Eserinin ve serüveninin onu yaşatan gücü, muhakkak ki bu geleneğe yaslanan emeğinden doğmaktadır. Onun için Köroğlu gibi Kerem de, yazmalarda karışık şiirleri derlenmiş olan binlerce âşıktan, ağızdan ağıza geçen sözlü gelenekle eserleri saklanan saz şairlerinden biridir.[1]

1. Bkz. Pertev Naili Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, 1946. Şükrü Murat Elçin, *Kerem ile Aslı Hikâyesi*, 1949. Eflâtun Cem Güney, *Kerem ile Aslı*, 1959.

“BAŞA BİR HAL GELDİ ÇEKİP GİDERİM”

Medet medet âlemleri yaratan,
Başa bir hal geldi çekip giderim;
Yeni düştüm gurbet ilin yoluna,
Gözlerimden yaşlar döküp giderim.

Felek beğenmedi benim tutumum,
Arşa direk direk oldu tütünüm;
Gün doğmaz alnına öksüz yetimim,
Uğradığım köyü yakıp giderim.

Bülbülümü uçurmuşum yuvadan,
Kavim kardeş unutmayın duadan,
Biz de gider olduk şu düz ovadan,
Şimdi daldan dala konup giderim.

Bakmaz mısın şu dağların karına,
Kim dayanır benim âh ü zârıma?
Felek tabancasın vurdu serime,
Doğruldamam belim büküp giderim.

Dertli Kerem eder gördüm düşümde,
Âlem sele gitti çeşmim yaşından;
Kızılırmak gibi dağlar başından,
Şimdi enginlere akıp giderim.

“OL GÜN OLA MI, OLA MI?”

Yâr yolundan gelen sabâ,
Eyle kelâmı kelâmı;
Gider isen yâr yanına,
Eyle selâmı selâmı.

Her dem ayrılık mı bize,
Elâ gözler süze süze,
Yazılmıştır eğnimize,
Hasret kala mı kala mı?

Bugün dosttan haber aldım,
Fikredip kaygıya daldım,
Aşk ateşi cana saldım,
Yaktı gönlümü gönlümü.

Gülistansız bülbül ötmez,
Yaram çoktur melhem tutmaz,
Değme tabib ilâç etmez,
Gezdim âlemi âlemi.

Kerem'im şu yerden gitsem,
Nasip olup yâre yetsem,
Yâr elinden bâde içsem,
Ol gün ola mı ola mı?

Sabâ, bâd-ı sabâ: Seher yeli. Kelâm: Söz. Kelâm eylemek: Konuşmak, haber vermek. Eğin: Omuz, sırt.

“HİÇ HESABA GELMEZ YAŞI DÜNYANIN”

Gider oldum, eş yârânım derilsin,
Bol olsun ekmeği, aşı dünyanın;
Şimden böyle defterimiz dürülsün,
Sürmelensin gözü kaşı dünyanın.

İsterse bağ olsun düzler, ovalar,
Şahin yüksek yerde yapar yuvalar,
İsterse süt olsun yedi deryalar,
İsterse yaz olsun kışı dünyanın.

Dertli Kerem der ki dünya fânidir,
Nicelerin abdal abdal yürütür,
Kimse bilmez ne zamandan beridir,
Hiç hesaba gelmez yaşı dünyanın.

Derilmek: Toplanmak, birikmek.

“BEN DÖNERİM, GÖNÜL DÖNMEZ”

Hey ağalar nicedeyim,
Ben dönerim gönül dönmez;
Bir yavruya düştü meylim,
Ben dönerim gönül dönmez.

Keklik gibi sekişliden,
Göğsü elvan nakışlıdan,
Bir harâmî bakışlıdan,
Ben dönerim gönül dönmez.

Bana kaş oynatır nâdan,
Öptüm, kaşından gözünden
Aslı, bir keşiş kızından,
Ben dönerim gönül dönmez,

Yoluna koymuşum canı,
Dîdemden akıttım kanı,
Kerem sevdi Aslı Hanı,
Ben dönerim gönül dönmez.

“BEN YALVARDIM SEN İMANA GELMEZSİN”

Genç yaşımda neler geldi başıma,
Zalım baban ağu kattı aşıma,
Sâil oldum senin düştüm peşine,
Ben yalvardım sen imana gelmezsin.

Ben bilirdim sen bir keşiş kızısın,
Seherde açılmış tan yıldızısın,
Daha sevilecek körpe kuzusun,
Ben yalvardım sen imana gelmezsin.

İster misin düşem sultana, hana,
Yoksa bu hasretlik kalsın dîvâna,
Niçin zulüm edersin bu Kerem Han’a,
Ben yalvardım sen imana gelmezsin.

Sâil: Dilenci.

“KULLARA VERME BU DERDİ”

Kadir Kayyum olan Allah,
Kullara verme bu derdi;
Bana verdin, ben çekerim,
Çöllere verme bu derdi.

Var mı dost yoluna bakan,
Serini odlara yakan,
Derelerden coşup akan,
Sellere verme bu derdi.

Ben Kerem’im kimden korkam,
Gurbet elde yoktur arkam;
Seyyah oldum Şam’ı şarkam,
Yollara verme bu derdi.

“GAYRI KEREMHAN’IN HÂLİ YAMAN HEY”

Hey Allahım Erzurum’un dağında,
Çağırırım Kadir Mevlâ’m, aman hey;
Bir yanımdan yağmur yağar, kar serper,
Bir yanımdan yolum bağlı duman hey!

Ay karanlık bulamadım yolumu,
Soğuk aldı ayağımı elimi,
Şu gençlikte muhal gördüm ölümü...
Şimden sonra sağlığıma gümân, hey!

Ahdim olsun Erzurum’a girmeyim,
Girer isem gonca gülün dermeyim,
Han Aslı’mı sarmayınca ölmeyim,
Ahretimde karşı gelsin îman, hey!

Bu kaderle felek senden bezerim,
Görmez oldu dağı taşı nazarım,
Dağ başında kazılmıştır mezarım,
Gayrı Keremhan’ın hâli yaman, hey!

Muhal: İmkânsız, olmaz. Gümân: Şüphe, şüpheli.

"KAZILAN MEZARIM NEREDE BİLMEM"

Felek sürdü devranımı demimi,
Ya ben kime gidem dermana bilmem;
Aşkın deryasına saldım gemimi,
Silkinip çıkmaya bir ada bilmem.

Gökte yıldız birbiriyle elleşir,
Hasret olan hasretiyle dilleşir,
İki can oturmuş derdin söyleşir,
Arada dertsizler ne gezer bilmem.

Her dem gözlerimden kanlar dökülür,
Erişti kocalık belim bükülür,
Gördüm güzellerin yükü çekilir,
Bulunmaz Han Aslı'm arada bilmem.

Feleğin gülünü dermiş var mıdır,
Mal ile cennete girmiş var mıdır,
Dünyada murada ermiş var mıdır,
Hele ben ermedim murada, bilmem.

Sefil Kerem eydür ey hazır nazır,
Üstümüzde dönen Hazret-i Hızır,
Kefenim biçilmiş, meyyitim hazır,
Kazılan mezarım nerede bilmem.

Dem sürmek, devran sürmek: Mutlu, neşeli bir ömür yaşamak, keyif sürmek. Kocalık: İhtiyarlık, yaşlılık. Meyyit: Mevt'den, ölmüş; çoğulu emvat.

“KEREM’LE ÇOBAN”

Durmuş çoban koyunları güdersin,
Her dem düz ovayı seyran edersin,
Bu düşkünün kalbin sen şâd edersin,
Söyle Aslı’m bu yollardan gitti mi?

Eyvallahım vardır durur ahdında,
Kimler durur şah babanın tahtında?
Bir cuma gecesi seher vaktinde,
Şiraz ülkesinden dört canı gördüm.

Garip bülbül gibi işim zâr imiş,
Bilemedim dünya başa dar imiş,
Çoban sende hayır haber var imiş,
Söyle Aslı’m bu yollardan gitti mi?

Var git dileğini sen Hak’tan dile;
Anası, babası, amcası bile;
Kara giymiş Aslı’n düşmüş bu ile,
Bir seher vaktinde dört canı gördüm.

Berhüdar ol hayır haber söyledin,
Şu garip gönlümü mesrur eyledin,
Ne diyara gittiğini bilmedin,
Söyle Aslı'm bu yollardan gitti mi?

Bendeniz fakirin çorbasın içti,
İsmini soranda vesvese düştü,
Gitti Aslı'n Van iline erişti,
Ah ile vah ile dört canı gördüm.

Çoban sen kocamazsın bükülmez belin,
Âb-ı şeker döker leblerin dilin,
İsmini bağışla neredir elin,
Söyle Aslı'm bu yollardan gitti mi?

Asla hata çıkmamıştır dilimden,
Var git Kerem sen kalırsın yolundan,
Adım Halil aslım Şiraz ilinden,
İsa taifesi dört canı gördüm.

Mevlâ'm bilir ben Kerem'in halini,
Gözüm seçmez, görmez yârin yolunu,
Nereden bilirsin Şiraz ilini,
Söyle Aslı'm bu yollardan gitti mi?

Yâr yolunda ciğerciğin dağlarsın,
Kızılırmak gibi akıp çağlarsın,
Ben bilirim Sürurî Şah oğlusun,
İlinizden gelen dört canı gördüm.

Bile: Birlikte, beraber. Mesrur: Sevinçli.

"AĞLADAYIM GÖNÜL SENİ"

Kati havadan uçarsın,
İndireyim gönül seni;
Budak budak gül dalına,
Kondurayım gönül seni.

Yüce dağlardan aşırdım,
Vatanım yolun şaşırdım,
Çöl ovalara düşürdüm,
Aradayım gönül seni.

Yüce dağlar yüce olur,
Gündüz gider gece olur,
Gör ayrılık nice olur,
Ağladayım gönül seni.

Dertli Kerem köçeğine,
Yaz baharın çiçeğine,
Seni aşkın bıçağına,
Doğradayım gönül seni.

Kati: Şiddetli, sert.

"KEREM'LE GELİN"

Irmak kenarında esvap yuyanlar,
Yuyup yuyup gül dalına serenler,
Ceylân gibi tatlı cana kıyanlar,
Allı gelin Han Aslı'ma benzersin.

Yiğit senin sözün canıma oktur,
Arasam cihanda menendin yoktur,
Gelin kız bir değil gayetlen çoktur,
Var git oğlan aradığın değilem.

Aramızda dalga vardır, dal vardır,
Başımızda türlü türlü hal vardır,
Aslım gibi yanağında gül vardır,
Allı gelin Han Aslı'ma benzersin.

Yiğit sana bu söz namustur, ardır,
Halk içinde cihan başıma dardır,
Ben halî değilem sahibim vardır,
Var git oğlan aradığın değilem.

Dua edin Kerem muradın alsın,
Beni yârdan ayıran tutuşsun yansın,
Kimin yâri isen mübârek olsun,
Allı gelin Han Aslı'ma benzersin.

Kaldır yiğit başın, bakam yüzüne,
Kurban olam ayağının tozuna,
Sen kulak ver Urkiye'nin sözüne,
Gel git oğlan ben Han Aslı değilem.

Yumak: Yıkamak. Menend: Benzer. Halî: Boş, ilişiksiz, evlenmemiş.

"ASLI İLE KEREM"

İşte kırdım putum ile haçımı,
Yedi yılda duydum senin acını,
Şimdi nûş eyledim hak din ilacını,
Aman Kerem beni rüsvây eyleme.

Yedi yıldır ne getirdin başıma,
Genç yaşımda ağu kattın aşıma,
Sâil oldum düştüm senin peşine,
Zâlim seni nice rüsvây etmeyim.

Ne hikmettir ben murada ermedim,
Hiç ömrümde böyle sevda görmedim,
Kerem bana yâr olduğun bilmedim,
Aman Kerem beni rüsvây eyleme.

Şimdi bildim hak dinlerin ahdim,
Taktırmadın kır atımın rahtını,
Terk ettirdin Şah babamın tahtını,
Zâlim seni nice rüsvây etmeyim.

Aman Kerem sana kullar olayım,
Çektiğin dertlere derman bulayım,
Getir dört kitaba elim vurayım,
Aman Kerem beni rüsvây eyleme.

Beni destan ettin dilden dillere,
Susuz ceylân gibi attın göllere,
Âhir beni muhtaç ettin illere,
Zâlim seni nice rüsvây etmeyim.

Allah için olsun beni kınama,
Çünkü ol adûlar kondu hâneme,
Gönül ister saram seni sîneme,
Aman Kerem beni rüsvây eyleme.

Hasret olan hasret muradın alır,
Sanma ki bu âhım mahşere kalır,
Benim çektiğimi bir Mevlâ bilir,
Zâlim seni nice rüsvây etmeyim.

Aman Kerem bu sözleri atalım,
Bal ile kaymağı bile katalım,
Senin ile gizli sohbet tutalım,
Aman Kerem beni rüsvây eyleme.

Bu aşk beni üryan edip soymadan,
Kerem hışma gelip cana kıymadan,
Kalk gidelim ol adûlar duymadan,
Aslı seni gayrı rüsvây etmeyim.

Ağa Kerem, Paşa Kerem, Han Kerem,
Hasret Kerem, Öksüz Kerem, Kul Kerem;
Aslı sana kurban olsun can Kerem,
Aman Kerem beni rüsvây eyleme.

Nûş etmek: İçmek. Rüsvây eylemek: Rüsvâ'dan; itibarsız, haysiyetsiz hale düşürmek. Raht: At takımı, eyer. [Adû: Düşman. (y.h.n.)] Üryan: Çıplak.

"GELME ECEL GELME, ÜÇ GÜN ARA VER"

Bir han köşesinde kalmışım hasta,
Gözlerim kapıda kulağım seste,
Kendim gurbet ilde gönlüm heveste;

Gelme ecel gelme, üç gün ara ver,
Al benim sevdamı götür yâre ver.

Erzurum dağları duman dildedir,
Başım yastıktadır, gözüm yoldadır;
Aslı hayın yârdır, adam aldadır;

Gelme ecel gelme, üç gün ara ver,
Al benim sevdamı götür yâre ver.

Erzurum dağları kardır, geçilmez,
Gizli sırlar her adama açılmaz,
Ayrılık şerbeti zehir, içilmez;

Gelme ecel gelme, üç gün ara ver,
Al benim sevdamı götür yâre ver.

Felek sen mi kaldın bana gülecek,
Akıttın gözyaşım, kimler silecek?
Kerem'e dediler Aslı'n gelecek;

Gelme ecel gelme, üç gün ara ver,
Al benim sevdamı götür yâre ver.

“ÇÖZ ASLI’M ÇÖZ GÖĞSÜN DÜĞMELERİNİ”

İsfahan’dır bizim asıl ilimiz,
Ördek uçtu viran kaldı gönlümüz;
Ya böyle nice olur bizim halimiz,
Çöz Aslım çöz, göğsün düğmelerini.

Aşıp geldim nice dağlar belinden,
Neler çektim ben bu aşkın elinden;
Kurtulamam elâlemin dilinden,
Çöz Aslım çöz, göğsün düğmelerini.

Felek bizi ne günlere yetirdi,
Ömrümü günümü yedi bitirdi;
Süre süre bu diyara getirdi,
Çöz Aslım çöz, göğsün düğmelerini.

Derdimi duyanlar cümle ağladı,
Beyler tuttu kollarımı bağladı,
Yüreğimi firkat odu dağladı,
Çöz Aslım çöz, göğsün düğmelerini.

Arayı arayı buldum burayı,
Ben alayım sana gelen belâyı,
Nice ağlatırsın Kerem Dede’yi,
Çöz Aslım çöz, göğsün düğmelerini.

“ASLI’DAN”

Ben diyeyim müşkül halim var benim,
Yandı Kerem, yandı kül oldu gitti;
Kalmadı tâkatı, büktü belini,
Yandı Kerem, yandı kül oldu gitti.

Neler geldi neler geçti serine,
Genç yaşımı feda kıldım yoluna,
Gece gündüz ben ağlarım zârına,
Yandı Kerem, yandı kül oldu gitti.

Şimden geru ben bu yerde durmayım,
Ağlayıp da çeşmim yaşı silmeyim,
Ahdim olsun ben kimseye varmayım,
Yandı Kerem, yandı kül oldu gitti.

Ben Aslı’yam ah vah edip gezerem,
Bin derdimi bir deftere yazaram,
Kerem deyip men ağlar da gezerem,
Yandı Kerem, yandı kül oldu gitti.

Kayıkçı Kul Mustafa

17. yüzyılın iz bırakmış saz şairlerinden biri de, gençliğinde Cezayir'de bulunduğu için bu lakabı aldığı sanılan Kayıkçı Kul Mustafa'dır. Çoğunlukla olduğu gibi doğum-ölüm yılları, ömrünün olayları, kişiliği üzerine açık bilgiler yoktur. Dilden dile dolaşan, yazma mecmualarda yer alan, cönklerde bulunan şiirlerinin, kendi zamanının önemli tarihlerini konu edinişinden bazı ipuçları çıkarmak mümkündür. Murad Reis'in ölümü (1609), Padişah II. Osman'ın bir ayaklanma sonucu öldürülüşü (1622), Şah I. Abbas'ın Bağdat'ı ele geçirişi (1623), IV. Murad'ın aynı şehri kuşatması (1630) üzerine söylenmiş ve yazılmış şiirler, Kayıkçı Kul Mustafa'nın 17. yüzyılın başlarında işine başlamış, ilk yarıda ömrünü tamamlamış bir ordu sanatçısı olduğu izlenimini vermektedir. "Genç Osmanlı Destanı" adıyla ün kazanan şiir, Hüsrev Paşa'nın Bağdat kuşatmasında görev alan bir müfreze komutanının yiğitliklerini konu edinmektedir. Tarihsel bilgiye göre kale bedenlerine sancağı diken Zor Mustafa Paşa olduğu, Bağdat ancak 1638'de ele geçirilebildiği halde halk belleğinde Genç Osman'ın kahramanlığı iz bırakacak, hakkında doğan menkıbeler gittikçe zenginleşerek yayılıp çoğalacaktır. 17. yüzyılın sayısı çok yeniçeri sanatçıları arasında yer alan Kayıkçı Kul Mustafa'nın değerce pek de üstün olmayan eserleri, yaşadığı olayların yarattığı ilgi ve kişiliğinin sade, içten etkisiyle yüzyıllarca yaşamış; eserleri güçlü bir geleneğin koruyuculuğuyla saklanmıştır.

“ÂDET MİDİR, KANUN MUDUR, YOL MUDUR?”

Kara gözlü dilber lebin lezzeti,
Sükker midir, şerbet midir, bal mıdır?
Dökülmüştür ak gerdanın üstüne,
Kâkül müdür, sırma mıdır, tel midir?

Kudretinden eğnine hülle biçilmiş,
Gerdanına siyah benler saçılmış,
Hüsnünün bağında çiçek açılmış,
Lâle midir, sümbül müdür, gül müdür?

Gönlümdür aşk ile arayup süzen,
Ağyâr olur yârin ardınca gezen,
Söyledikçe kara bağrımız ezen,
Ağız mıdır, dudak mıdır, dil midir?

Alçakları koyup yüksekte uçmak,
Rakib-i nâşiye sırrını açmak,
Yâdlara meyledip fakirden kaçmak,
Âdet midir, kanun mudur, yol mudur?

Mustafa der acep gördüğüm düşü,
Dilbere meyletmek âşıkın işi;
Yolunda harcolan gözümün yaşı,
Derya mıdır, ırmak mıdır, göl müdür?

Sükker: Şeker. Nâşi: Yetişen, ortaya çıkan.

"GÜZELLİĞE MAĞRUR OLMA SEVDİĞİM"

Gönül bir belâdır sana düşerse,
Beni ferdâlara salma sevdiğim;
Mâh yüzünü görüp aklım şaşarsa,
Bana deli deyu gülme sevdiğim.

Gözümün önünde eyleme safa,
Vücûdum zayıftır çekemem cefa,
Gel eyle sevdiğim va'dine vefa,
Rakipleri memnun kılma sevdiğim.

Mâilim bakmaya yârin yüzüne,
Yüzüm sürdüm ayağının tozuna,
Medet, uyma adûların sözüne,
Benim bedduamı alma sevdiğim.

Severler güzeli ezel ar değil,
Derunumda olan sanma nâr değil,
Aşıkım başımda aklım yâr değil,
Anınçün kusura kalma sevdiğim.

Der Mustafa eşin gelmez cihana,
Seni seyreylesin düşen gümâna,
Kadd ü kametine yoktur bahane,
Güzelliğe mağrur olma sevdiğim.

"İSTİĞNA SATARSIN BİZE GELİNCE"

Arzıhal eylesem ettiğin cevri,
Muhabbet arz olur yüze gelince;
Âşık öldürmekte akranın yoktur,
Bir dem şive ile naza gelince.

Kaşların çatarsın, gözün süzersin,
Her bakışta ciğerciğim üzersin,
Yâdlar ile yiyip içip gezersin,
İstiğna satarsın bize gelince.

Kaşların yay olmuş kirpikler oktur,
Korkarım sevdiğim âşıkın çoktur,
Payitaht altında akranın yoktur,
Keman kaşın ile göze gelince.

Sen de mi öğrendin cefa kılmayı,
Hançer alıp dertli sînem delmeyi,
Tenezzül etmezsin bize gelmeyi,
Ya koçulur musun size gelince.

Kul Mustafa eydür bekler yolunu,
Rakipler de dermiş gonca gülünü,
Yâd eller de koçmuş ince belini,
Ya koçulmam derdin söze gelince.

İstiğna: Nazlanma, umursamazlık, ağır davranma, ihtiyaçsızlık.
Payitaht: Tahtın ayağı, başkent, İstanbul. Tenezzül: İnme, gönül alçaklığı, alçakgönüllülük, kibirsizlik. Koçulmak: Kucaklanmak.

“BU GARİP GÖNLÜMÜN MİHMÂNI TEZ GEL”

Kıyamet haşredek beklerim seni,
Görmeden gönlümün kervanı tez gel;
Ahu tek çöllerde ağlatma beni,
Bu garip gönlümün mihmânı tez gel.

Uçtu gönül kuşu hava eyledi,
Bülbül mekânında yuva eyledi,
Ayrılık dellâlı nîda eyledi,
Bu garip gönlümün mihmânı tez gel.

Bülbülün mekânı çalı bucağı,
Dilberin mekânı âşık kucağı,
Ölürsem körelir babam ocağı,
Bu garip gönlümün mihmânı tez gel.

Mustafa'm çağırır, kalmadı tâkat,
Beni mecnun etti gözleri afet,
Melek nesli misin ey servi kamet,
Bu garip gönlümün mihmânı tez gel.

Mihman: Konuk, misafir. Tek: Gibi, kadar.

"GEL AĞLATMA BENİ ELLER İÇİNDE"

Gele dilber gel Allahı seversen,
Gel ağlatma beni eller içinde;
Ne acayip olur şu halk-ı âlem,
Söyleşirler bizi diller içinde.

Bunca zaman hasretinden gülmedim,
Böyle zâlim olacağın bilmedim,
Çok yerleri gezdim amma görmedim,
Bencileyin gedâ, kullar içinde.

Bedir olur doğar artık dulunmaz,
Akar çeşmim yaşı bir dem silinmez,
Umarım ki şunda asla bulunmaz,
Sencileyin gonca güller içinde.

Mustafa söyler sözünü saz ile,
Süregür devranı şevkçe şâz ile,
Kırmızılar giy de salın naz ile,
Ko ben görüneyim çullar içinde.

Halk-ı âlem: Dünya halkı, insanlar. Şâz: Genel kurallara uymayan, istisna, müstesna, kuralsız.

"ÂLEME ULUYUM ŞİMDİ"

Eğer sorarsan hâlimden,
Bir cansız ölüyüm şimdi;
Aldanıp gönlüm alaldan.
Divâne deliyim şimdi.

Geceler girer düşüme,
Başım erişmez yaşıma;
Buyruk değilim başıma,
Bir beyin kuluyum şimdi.

Ben çektiğim kimler çeker,
Gözlerim kanlı yaş döker,
Bulanık bulanık akar,
Dağların seliyim şimdi.

Ben yâre nettim, n'eyledim,
Aşkın deryasın boyladım;
Yüzümü türâb eyledim,
Geçenin yoluyum şimdi.

Kul Mustafa eydür, coştum,
Aşkın deryasına düştüm;
Çok şükür yâre buluştum,
Âleme uluyum şimdi.

“İNCİTMEN SUNAMI, YOL VERİN GİTSİN”

Yücesi dumanlı boralı dağlar,
İncitmen sunamı yol verin gitsin,
Eyyâm-ı şitâda bahar erişsin,
Eline bir deste gül verin gitsin.

Uğratman sunamı kışa borana,
Kaldı kısmet, durulmadı çare ne?
Eşinden ayrılıp giden ceylana
Düzelin a dağlar yol verin gitsin.

Mustafa’m der cemâline doyulmaz,
Seni görmeyince tâkatim gelmez;
Dostum gurbet elde yolun bulunmaz,
Bir takım kılavuz kul verin gitsin.

Suna: Yeşil başlı yaban ördeği; güzel genç kızlar için ortak mazmun olarak kullanılmıştır. Eyyâm-ı şitâ: Kış günleri.

"ADI BELLİ KOÇ YİĞİTLER BİZD'OLUR"

Burcumuz evliya serhad bekleriz,
Padişaha doğru kullar bizd'olur;
Ter küheylân atlar biz de besleriz,
Alaylar bozucu erler bizd'olur.

Ölümüz dirimiz dönmez savaştan,
Yüreğimiz pektir demirden taştan;
Ne pervâmız vardır şol karabaştan,
Âlemin Rüstem-i Zâl'i bizd'olur.

Biz açınca Resûl'un sancağını,
Şehit olan görür cennet bağını,
Çekelim gaaziler gazâ tığını,
Mevlâ'nın arslanı Ali bizd'olur.

Mustafa belinde keskin kılıcı,
Şahin gibi şikârını alıcı,
Aç kurt gibi alayları bozucu,
Adı belli koç yiğitler bizd'olur.

Ter: Taze, genç, dinç. Karabaş: Kâfir, düşman askeri. Rüstem-i Zâl: Zaloğlu Rüstem; İran şairi Firdevsî'nin Şehnâme adlı ünlü destanının başkahramanı; (mecazen) Rüstem, yiğit, cesur, savaş kahramanı, korkusuzluk ve zafer sembolü olarak geçer. Tığ: Kılıç.

“SULTAN MURAD GELDİ AÇILIN DAĞLAR”

Hazreti Eyub’da kılıç kuşandı,
Gittiği yollara kumaş döşendi,
Kızılbaş da korktu, kendi uşandı,
Sultan Murad geldi, açılın dağlar.

Hezârân kalkanlar, yahşi kolçaklar,
Pür-silâh olmuştur önde köçekler,
Baş eğin selâma durun çiçekler,
Sultan Murad geldi açılın dağlar.

Hakikat bülbülü öter gül ister,
Yavru şahin turna kovar tel ister,
Kağanmış arslanlar şimdi çöl ister,
Sultan Murad geldi açılın dağlar.

Şimdengeri Bağdad bizim ilimiz,
Varın tedarik görün çölünüz,
Kürdistan beyleri solda durunuz,
Sultan Murad geldi açılın dağlar.

Kul Mustafa’m bunu böyle söyledi.
İndi aşkın deryasını boyladı;
Kuloğlu da muhanneslik eyledi,
Sultan Murad geldi açılın dağlar.

Not: Osmanlı padişahları tahta çıkıp biat edilince Eyüp Sultan diye anılan Haliç kıyısındaki yerde kılıç kuşanırlardı. Hazreti Muhammed’in Medine’de evine konuk olduğu Ebu Eyub-El Ensari’nin, Arapların İstanbul kuşatmaları sırasında (7. yüzyıl) öldüğüne; Fatih’in İstanbul’u kuşatma ve fethi yılında (1453) mezarının bulunduğuna inanılır. Adına yaptırılan cami ve türbe, bugün de bir ziyaret yeri olarak geçerliğini korumaktadır. Söz konusu olan Osmanlı padişahı IV. Murad’dır.

“GENÇ OSMAN DESTANI”

İptida Bağdad’a sefer olanda,
Atladı hendeği, geçti Genç Osman;
Vuruldu sancaktar, kaptı sancağı,
İletti bedene dikti Genç Osman.

Eğerleyin kır atımın ikisin,
Fethedeyim düşmanların hepisin,
Sabah namazında Bağdat kapısın,
Allah Allah deyip açtı Genç Osman.

Sultan Murad eydür gelsün göreyim,
Nice kahramandır ben de bileyim,
Vezirlik isterse üç tuğ vereyim,
Kılıcından al kan saçtı Genç Osman.

Kul Mustafa karakolda gezerken,
Gülle, kurşun, yağmur gibi yağarken,
Yıkılası Bağdat seni döverken,
Şehitlere serdar oldu Genç Osman.

“GECE GÜNDÜZ UYKU GİRMEZ GÖZÜME”

Gece gündüz uyku girmez gözüme,
İntizarım elâ gözlü yâr deyu;
Gündüz hayâlimde gece düşümde.
Selâmı çok bir efendim var deyu.

Ben bilirim yâr sevgisi candandır,
Yârsız bana fenâ dünya zindandır,
Benim ulu korkum hemen şundandır,
Gayrılara gönül vere yâr deyu.

Ne mümkündür yüzüm yârdan döndürem,
Yeri göğü aşk oduna yandıram,
Bir sırdaşım yoktur yâre gönderem,
Var cânânın hatırını sor deyu.

Kul Mustafa kulluğunu bilmez mi,
Varıp dostun bahçesine girmez mi,
Dilber bize bir destimâl vermez mi,
Ağladıkça çeşmin yaşı sil deyu.

[Destimâl: (Burada) mendil, tülbent. (y.h.n.)]

Kâtibî

Şiirlerine konu edindiği tarih olaylarından 17. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı anlaşılan Kâtibî hakkında da hemen hiçbir bilgiye sahip değiliz. Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde çağdaşları arasında adı sayılan Kâtibî'yi, aynı mahlasla şiirler yazmış olan Seydî Ali Reis'le (?-1562) karıştırmamak gerekir. Zayıf aruz şiirleri, dilce biraz karışık olmakla birlikte özgün deyiş ve buluşlarla güçlenen hece manzumeleriyle 17. yüzyılın ünlülerinden olan Kâtibî, özellikle kendinden sonra gelen âşıklar üzerinde, sözgelişi Gevherî'de kesin izler bırakmış görünüyor. IV. Murad'ın Bağdat seferi (1638) dolayısıyla bir övgü şiiri yazmış olan Kâtibî, bir başka şiirinde gününün öteki saz şairlerini anarak zamanını belirlemektedir: "Kayıkçı, Kuloğlu, Kâtibî, Geda/Hakk'ın emri ile dile gelmiştir." Evliya Çelebi'ye göre koyun ticaretiyle uğraşan, gerektiği kadar eğitim ve öğrenim görmüş olması nedeniyle Kâtibî mahlasıyla anılan şair, ordu içinde görev alan asker şairlerin ortak özelliklerini taşımaktadır. Öteki şehir âşıklarında olduğu gibi dili karışık, süslüce ve bazı yabancı tamlamalarla doludur. Didaktik deyişlerinden çok aşk duygularını özgünlükle dile getiren taze eserleriyle önemlidir.

"YA SEN YÂRDAN YA BEN SERDEN GEÇEYİM"

Gönül senin ile kavil edelim,
Ya sen yârdan ya ben serden geçeyim,
Yalan sözü, çürük fikri n'idelim,
Ya sen yârdan ya ben serden geçeyim.

Sen sanırsın yâr imdada irüşür,
Benim sînem aşk oduna tutuşur,
Yeter çektim yârin kahrın, yetüşür,
Ya sen yârdan ya ben serden geçeyim.

Kerem eyle şimdi canım tendedir,
Kıymetin bilmez bir yâre bendedir;
Suç senindir ama günah bendedir,
Ya sen yârdan ya ben serden geçeyim.

Bir nâehle sırrımızı açmadan,
İkimiz de ecel câmın içmeden,
Can kuşu kafesten çıkıp uçmadan,
Ya sen yârdan ya ben serden geçeyim.

Aklın sana sen aklına yâr isen,
Nasihatim dinle benim, er isen;
Kâtibî der şâd olayım der isen,
Ya sen yârdan ya ben serden geçeyim.

Kavil: Söz. **Kavletmek:** Konuşup sözleşmek, anlaşmak. **İrüşür:** Yetişir, ulaşır. **Nâehl (Nâehil):** Kadir, değer bilmez kişi.

“BENİ BANA KOMAZ DİVÂNE GÖNÜL”

Hevâ vü hevesten kaçmak isterim,
Beni bana komaz divâne gönül;
Geceyi gündüzden seçmek isterim,
Beni bana komaz divâne gönül.

Kendimi mizana vurmak isterim,
Hayrımı şerrimi görmek isterim,
Aklımı başıma dermek isterim,
Beni bana komaz divâne gönül.

Dünyaya gelenler gelir ölmeye,
Görüp birbirinden ibret almaya,
Hercaî sevmeden fâriğ olmaya,
Beni bana komaz divâne gönül.

Beni sevmeyeni düşman bilirdim,
Sevene canımı feda kılardım,
Vücûdum şehrine sultan olurdum,
Beni bana komaz divâne gönül.

Kâtibî der derdim bildirmez idim,
Bîvefaya gönül aldırmaz idim,
Nice dem düşmanı güldürmez idim,
Beni bana komaz divâne gönül.

Mizan: Ölçü, terazi, tartı (Mahşer gününde kişilerin günahlarını ölçecek olan manevî terazi). Hayr: İyilik. Şer: Kötülük. Fâriğ olmak: Vazgeçmek, elini eteğini uzak tutmak.

“SÖYLEMEYE VARMAZ DİLİMİZ BİZİM”

Gurbetlikten başa gelen halleri,
Söylemeye varmaz dilimiz bizim;
Kasdedüp adûlar aldı yolları,
Göze hayâl oldu ilimiz bizim.

Bizim aşımıza ağu kattılar,
Ayağımız bendedüben gittiler,
Âşık deyu iftiralar ettiler,
Hünkâra arz olup halimiz bizim.

Hüsün bahçesinin gülün dererken,
Ayş ü işret edip demler sürerken,
Âlemde bir sâdık yâri ararken,
Ağuya karıştı balımız bizim.

Huda yaratmıştır Levh ile Arş’ı,
Her insan ne bilür âlemde Ferş’i.
Bihamdillâh dosta düşmana karşı,
Yetişti cânâna halimiz bizim.

Alnımız açıktır, yüzümüz aktır,
Ümidim Huda’dan, kalbimiz paktır;
Kâtibî billâhi ölünce yoktur,
Sevmeyen adûya kalimiz bizim.

Aş: Yemek. Ağu: Zehir. Bendetmek: Bağlamak, sınırlamak. Hüsün: Güzellik. Ayş: Yaşama. Ayş ü işret: İçki ve eğlence. Levh: Levha (Tanrı’nın evrende olacak her şeyin kaderini önceden belirleyerek yazdığı levha, levh-i mahfuz; Tanrı’nın takdir ve iradesi). Arş: Göğün bütün katlarını içine alan gök katı, felek-i arş (eski inanış). Ferş: Dünya, yeryüzü, toprak. Pak: Temiz. Kal: Söz, laf (ka uzun ve kaim okunur).

"AĞLAYIP GEZER YÜRÜRÜM"

Gurbet ele düştü yolum,
Ağlayıp gezer yürürüm;
Efkâr ile deli gönlüm,
Dağlayıp gezer yürürüm.

Oldum işimden âvâre,
Yakarım sînemi nâre,
Gönlümü zülf-i dildâre,
Bağlayıp gezer yürürüm.

Dağlar başı oldu yurdum,
Günden güne artar derdim,
Ben kara gözlümü gördüm,
Sızlanıp gezer yürürüm.

Anlatamam melâlimi,
Göz görmesin meralimi,
Halden bilene hâlimi,
Söyleyip gezer yürürüm.

Kâtibî içelden câmı,
Mest olup geçer eyyâmı;
Şaşkın sel gibi müdâmi,
Çağlayıp gezer yürürüm.

Zülf-i dildâr: Sevgilinin saçı. Melâl: Hüzün. Meral: Dişi geyik (mec. sevgili). Eyyâm: Günler. Müdâmi: Her vakit, her zaman, daima.

"KAL İNDİ BAĞDAD ÇÖLLERİ"

İşte gider olduk senden,
Kal indi Bağdad çölleri;
Melâmet nâmesin benden,
Al indi Bağdad çölleri.

Sultan Murad Han'ı gördün,
Pâyine yüzünü sürdün,
Henüz maksuduna erdin,
Bil indi Bağdad çölleri.

Adûdan aldık başını,
Hudâ onardı işini,
Gözünden kanlı yaşını,
Sil indi Bağdad çölleri.

Nice erenler şehbâzın,
Kışa tebdil ettin yazın,
Sende ölenin namazın,
Kıl indi Bağdad çölleri.

Yatarsın edip âh ü vah,
Donunu giyersin siyah,
Kâtibî gibi bir meddah,
Bul indi Bağdad çölleri.

İndi: İmdi, şimdi, artık. Melâmet: a) Azarlama, sitem, serzeniş, b) Dervişlik yolunda dünya değerlerini hor görerek kendini küçük düşürmeyi ilke yapma. Nâme: Mektup, yazı (Bu şiirin 1638'de, IV. Murad'ın Bağdat'ı alarak İstanbul'a dönüşü üzerine yazıldığı belli olmaktadır.) Şehbaz (şahbaz): a) Bir cins iri ve beyaz doğan, b) Yiğit, şanlı, gösterişli adam. Don: Libas, elbise, giysi. Meddah: Metheden, öven, övgücü.

“ŞÜKÜR HAKK’A ŞİMDİ SÖZÜ DAĞLARIN”

Kış eyyâmı gidip bahar gelince,
Açılır gafletten gözü dağların;
Donanır zeyn olur gonca gülleri,
Bülbüllere geçmez nazı dağların.

Rûz ile şeb tesbihdürür işleri,
Vird-i Hakk’ı okur dâim kuşları;
Eflâke beraber olmuş başları,
Dergâh-ı Hakk’adır yüzü dağların.

Kudretten eğnine hülle biçilir,
Hak rahmeti üstlerine saçılır,
Türlü türlü çiçekleri açılır,
Cennet-i Âlâ’dır yazı dağların.

İlkbahar gark olur yeşil donlara,
Hidâyetler Hak’tan olur onlara.
Esen yeli safâ verir canlara,
Misk ü amber kokar tozu dağların.

Zeyn olur açılır dört yanı lâle,
Irmakları benzer âb-ı zülâle,
Kâtibî der şu cihanda edile
Şükür Hakk’a şimdi sözü dağların.

Zeyn olmak: Süslenmek. Rûz: Gündüz, gün. Şeb: Gece. Vird: Belli zamanlarda okunması âdet olan Kur’an cüzleri, duaları; çoğulu evrâd; özellikle tarîkat mensuplarının manevî bir görev sayarak belli sürelerde tekrarladıkları kutsal adlar, dualar, âyetler. Vird-i Hak: Tanrı’yı anma. Eflâk: Felekler, gökyüzü. Hulle: İnanışa göre İdris peygamberin diktiği cennetlik elbiseleri. Misk ü amber: Bir cins geyikle bir cins balıktan elde edildiği sanılan çok güzel kokulu iki madde. Âb-ı Zülâl: Saf, tatlı, berrak, hafif su.

"AKLIM ALINDIĞI YERLERE GELDİM"

Ah meded Allahım, sendendir meded,
Aklım alındığı yerlere geldim;
Muhabbet kanıyla karışıp taşıp,
Sînem delindiği yerlere geldim.

Hep âh ile zardır âşıkın işi,
Kan ile karıştı çeşmimin yaşı,
Lâ'l ü mercan olmuş toprağı taşı,
Cevher bulunduğu yerlere geldim.

Dağların başında dumanlar döner,
Bağrımın başında fitiller yanar,
Firdevs-i â'lâdan bir servi çınar,
Çıkıp salındığı yerlere geldim.

Sümbülün dâvası servi daliyle,
Bülbülün kavgası bahar gülüyle,
Bir âh ettikçe yâr kendi eliyle,
Çeşmim silindiği yerlere geldim.

Kâtibî der, görebilsem dergâhın,
Şimdi suçlusuyum yüz bin günahın,
Âlem-i gayıpban bir şems ü mâhın,
Doğup dolunduğu yerlere geldim.

Meded: Yardım, imdat. Dergâh: a) Kapı, kapı yeri, b) Kat, huzur, c) Tekke. Şems: Güneş. Mâh: Ay.

"AMAN AMAN FELEK, ELİNDEN SENİN"

Yüzünde harâmi benler saçılmış,
Var ise can ister kulundan senin;
Hüsnünün baharı taze açılmış,
Emreyle dereyim gülünden senin.

Her zaman pâyine yüzüm sürdükçe,
İltifat edersin bizi gördükçe;
Var ol cihan içre dünya durdukça,
Geçmesin adûlar yolundan senin.

Bendeni seversin gayetle amma,
Ben dahi severim ey melek-sîma;
Bilirim âşıksın, destinde hümâ,
Bâz eksik olmasın kolundan senin.

Hakikatli yârsın, bilirsin halden,
Hudâ ayırmasın sen servi daldan;
Söyledikçe sözün tatlıdır baldan,
Âb-ı zülâl akar dilinden senin.

Kâtibî kapundan yabana atma,
Lûtfeyle yaşımı sellere katma,
Bâri gülmüş iken beni ağlatma,
Aman aman Felek, elinden senin.

Harâmi: Hırsız, haydut, yol kesen. Bende: Kul, köle. Hümâ: Devlet kuşu, mutluluk, kutluluk. Bâz: Şahin, doğan, av kuşu.

"HERKES ETTİĞİNİ BULAGELMİŞTİR"

Gönül melûl olup eyleme âhı,
Âşıka ayrılık olagelmiştir;
Dinle nasihatim hûbların şahı,
Her dem ağlayanlar gülegelmiştir.

Ârifler cihanda sürmüş safâyı,
Değme güzelde görmedim vefâyı,
Eyleme efendim gel bu cefâyı,
Herkes ettiğini bulagelmiştir.

Seher vakti öter, zâr eder bülbül,
Huda'yı metheder hâalince her dil;
Lâle, menekşe, karanfil ve sümbül,
Cümle istikbâle gülegelmiştir.

Eyledim yoluna canımı fedâ,
Lûtfeyle efendim eyleme edâ;
Kayıkçı, Kuloğlu, Kâtibî, Geda,
Hakk'ın emri ile dile gelmiştir.

Melûl: Melâlli, hüzünlü, acılı. Ârif: Gerçeği bilen kişi, irfan sahibi. İstikbal: (Burada) karşılama.

“HERKES ETTİĞİNİ BULMASI VARDIR”

Deli gönül melûl olup gam yeme,
Ağlamanın elbet gülmesi vardır;
Adûya intikam kalır mı böyle,
Herkes ettiğini bulması vardır.

Hak için ibâdet eden sâdıklar,
Mertebesin bulur bağrı yanıklar;
Bîvefa dilberi seven âşıklar,
Gâhi böyle melûl olması vardır.

Bu aşk dedikleri bir yoldur ince,
Bülbüle cevr eder bir gül-i gonce;
Bir güzelin kendi gönlü olunca,
Tenhâca odaya gelmesi vardır.

Bu bir eski sözdür söylenir ezel,
Dilber akçe ister dinlemez gazel;
Zengince bir âşık bulsa bir güzel,
Züğürdü feryâda salması vardır.

Kâtibî sabreyle ötesi yakın,
Hercâî gözetmez tuz ekmek hakkın;
Bîvefa dilbere aldanma sakın,
Hemen bir yüzüne gülmesi vardır.

"FERHAD ŞİRİN'İNİ BULAGELMİŞTİR"

Gönül aşk atına binelden beri,
Muhabbet menzilin alagelmiştir;
Pervâne-veş şem'a yanaldan beri,
Benzimiz sararıp solagelmiştir.

Rûz ü şeb fikrimiz sevgili yârda,
Ciğer kebap oldu hasret ü nârda;
Bu garip bülbülün evvelbaharda,
Muradın almaya güle gelmiştir.

Dertli bülbül bahçelerde bağlarda,
Figan eder yaz geldiği çağlarda;
Mor sümbüllü, gonca güllü dağlarda,
Ferhad, Şirin'ini bulagelmiştir.

Bu gurbette ayrılığın elinden,
Deryalar dolmuştur çeşmim selinden;
Sözün bilmez adûların elinden,
Bağrımız kan ile dolagelmiştir.

Kâtibî der hayâlini gördüğüm,
Gece gündüz hayâline yeldüğüm,
Severler güzeli elbet sevdiğim,
Yalancı dünyada olagelmiştir.

Pervâne-veş: Pervâne gibi. **Şem'a:** Mum, meşâle, ateş. **Yelmek:** Koşmak, hızlı gitmek, acele etmek.

“DOST İÇİN ÂŞIKLAR ÖLEGELMİŞTİR”

Sevdiğim vaslına ereyim deyi,
Ciğerim kan ile dolagelmiştir;
Gözlerim lûtfunu göreyim deyi,
Ağlayı ağlayı yolagelmiştir.

Doğan aylar gibi doğup dolunma,
Beni koyup yâdlar ile salınma,
Civan seni sevdiğime alınma,
Severler güzeli, olagelmiştir.

Hatırını yıkma işbu gedânın,
Bir edna kuludur Bâri Hudâ’nın;
Nice sencileyin gonca fidanın,
Açılmış gülleri solagelmiştir.

Gayetle nazlısın biz de biliriz,
İltifat edersin deyi geliriz;
Kabul etmez isen bir yâr buluruz,
Mecnun, Leylâ’sını bulagelmiştir.

Kâtibî der sitem vardır bu sözde,
Derdimiz ne beşte durur ne yüzde;
Dilberin uğruna ölelim biz de,
Dost için âşıklar ölegelmiştir.

Vasl: Birleşme, buluşma sevişme, vuslat. Edna: Alçak, aşağılık, önemsiz ve değersiz.

"LEYL Ü NEHÂR BANA KASÂVET OLDU"

Ben senden hakikat, mürvet beklerken,
Senin aşkın bana nedâmet oldu;
Seni ağyar ile gördüm gezerken,
Sanki ol gün bana kıyâmet oldu.

Hey ahdine durmaz bu mudur gayret,
Âkıbet düşürdün araya firkat;
Evvelden olunan mihr ü muhabbet,
Yazıklar sonunda adâvet oldu.

Merhamet yok imiş senin şanında,
Ettiğin bulasın tatlı canında;
Gayriler izzetli senin yanında,
Hemen ancak bana hakâret oldu.

Beni koyup gayrilere kaldığın,
Garip başım sevdalara saldığın,
Kâtibî der benim gönlüm aldığın,
Leyl ü nehâr bana kasâvet oldu.

Leyl ü nehâr: Gece ve gündüz. Nedâmet: Pişmanlık. Adâvet: Düşmanlık. Kasâvet: Sertlik, katılık, keder, gam, gaile.

Âşık

Şiirlerinden birinde IV. Murad'ın musahibi Musa Çelebi'nin öldürülmesi olayını (1631) konu alması, bazı koşmalarında da 1645'te başlayan Girit savaşına değinmesi yüzünden 17. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı anlaşılan Âşık üzerine başka bilgimiz yok. Bu yüzyılda yüksek zümre dîvan şiirinin etkisi bütün âşıklarda belirgin olmaya başlar. Öyleyken Âşık'ın şiirlerinde katıksız ve temiz bir dil ve deyişe rastlanır. Zamanının kaynakları, Âşık'ın öteki sanatçılar üzerinde etki kazanmasını sağlayan geniş ününden söz etmektedirler. Genellikle aşk ve yiğitlik konularındaki şiirleriyle saz şiiri geleneğinin sağlam başlangıçlarından biri olan Âşık, adı bile gizli kalacak şekilde eserlerinin arkasında kaybolmuştur. Ardından gelenler bu yolu özgün eklentilerle fazla zenginleştiremedikleri için, zamanına göre önemli bir kişilik kazanmaktadır.

“ŞEHİT MEZARINDAN GEÇİLMEZ OLDU”

Ağ(a)lar, beyler zulüm değil mi bize,
Demirden yayımız çekilmez oldu;
Kanlar da saçarlar yaralı dağlar,
Gözlerimiz kandan açılmaz oldu.

Küffar ile cenk ederek hasmâne,
Kılıçları pek çekelim düşmana;
Yazık değil mi şu din-i İslâma,
Karıştı küffara seçilmez oldu.

Küffar ile cenk edelim can ile,
Kılıçlar çekilsin intikam ile,
Dereler de dolsun kızıl kan ile,
Sular da bulandı içilmez oldu.

Şol bir neler eder dün de bugün de,
Mevlâm fırsat versin bize sonunda;
Yıkılası Kandiye’nin önünde,
Şehit mezarından geçilmez oldu.

Hasmâne: Düşmanca. Pek: Sıkı, sert, güçlü. Kandiye: 1669’da Osmanlıların eline geçen bir Girit kalesi. Şiirin, Girit savaşlarının (1645-1669) sonlarına doğru yaratıldığı bu uzun ve verimsiz çarpışmalardan duyulan bezginliği dile getirdiği bellidir.

“DERTLERE DERMANDIR HEY KARA GÖZLÜM”

İl diline bakıp nefsin incitme,
İl dili yamandır hey kara gözlüm;
Bana türlü türlü cefalar etme,
Ayrılık hemendir hey kara gözlüm.

Garip yiğit yârin anar, eğlenir,
Adet budur, yâre varan söylenir;
Sensiz yola gitmem, yolum bağlanır,
Dağ başı dumandır hey kara gözlüm.

Seni bana veren Mevlâ ganî var,
Aşkınla tutuşup ciğerim yanar;
Gel bana rahmeyle vuslat sonu var,
Görüşmek gümandır hey kara gözlüm.

Düşmez Âşık’ına yâd gibi bakmak,
Kirpiğin okunu sîneme atmak;
Kişi sevdiğine sarılıp yatmak,
Dertlere dermandır hey kara gözlüm.

Güman: Şüpheli, belirsiz. Yâd: Yabancı, el.

“ÖLEN MALÛM OLSUN BİL PADİŞAHIM”

Girit defterleri irsal olundu,
Hâk-i izzetine bil Padişahım;
Venedik kralı âh edip ağlar,
Sen gül gibi açıl, gül Padişahım.

Top tüfek sesinden inledi dağlar,
Yanar ateşlerden açılır bağlar,
Venedik kralı âh edip ağlar,
Akar gözlerinden sel Padişahım.

Gaaziler kılıcın alır destine,
Cümlenin murâdı kâfir kasdına;
Tam elli beş günde Girit üstüne,
Ser verip ser aldı kul Padişahım.

Yaşa saadetli Sultanım yaşa,
Hak dinimiz dönmez bâtıla, hâşâ,
Havada kuzgunlar sürüldü leşe,
Ölen malûm olsun bil Padişahım.

Garip Âşık bunu böyle der idi,
Kalmayıp düşmanın bağrı eridi;
Bin elli beşinde aldık Girid’i,
Gayet mübârektin hâl Padişahım.

İrsal: Gönderme. Hâk: Toprak. Hâk-ı İzzet: Onurlu kat, huzur. Dest: El. 1055: Milâdî 1645’te Girit savaşının ilk yılında Hanya’nın alınışını şair bütün adanın ele geçirilişi gibi değerlendirmektedir; İbrahim’in saltanat süresinde (1640-1648).

“DİLLER GİBİ İNİLERİM”

Ulu ulu kervan geçmiş,
Yollar gibi inilerim;
Karlı karlı dağlar aşan,
Seller gibi inilerim.

Yücesinden er haykırmaz,
Sığın, geyiği böğürmez;
Kuş uçmaz, kulan yüğürmez,
Dağlar gibi inilerim.

Canım karılığa düşmüş,
Kaynadı ciğerim taşmış;
Hocasından ayrı düşmüş,
Kullar gibi inilerim.

Hayâlin benden dolundu,
Âh ile bağrım delindi;
İçinden beyi alındı,
İller gibi inilerim.

Yapıdan düşmüş bozulmuş,
Top tüfek vurmuş ezilmiş,
Kil'selerde haç yazılmış,
Taşlar gibi inilerim.

Miskin Âşık bilmez n'ider,
Evliya gayretin güder;
Subha değin tesbih eder,
Diller gibi inilerim.

Kulan: Yabani at, 2-3 yaşlarında kısrak. Yüğürmek: Yürümek, hızlı koşmak. Karılık: Yaşlılık, ihtiyarlık. Dolunmak: Batmak, gurub etmek. Subh: Sabah. Tesbih: Adını söyleyip tekrarlayarak Tanrı'yı yüceltme.

"BEN GÖNLÜMÜ BİLMEZ MİYİM?"

Yüce dağlar duman olmaz,
Çeşmim yaşı revan olmaz,
Değme kişiye kul olmaz,
Ben gönlümü bilmez miyim?

Engine saldım özümü,
Hakk'a döndürdüm yüzümü,
Çekmezem nâdan sözünü,
Ben gönlümü bilmez miyim?

Arslan gibi çalar çarpar,
Kaplan gibi yola bakar,
Gökte buluttan nem kapar,
Ben gönlümü bilmez miyim?

Der ki Âşık yâri gözler,
Yaktı derûnumu közler;
Beş padişahlık yer özler,
Ben gönlümü bilmez miyim?

Revan: Akan. Nâdan: Bilgisiz, ham kişi. Derun: İç, yürek.

“BİLEMEM NEREYE, N’OLDU DA GİTTİ”

Yine divâneye döndürdü beni,
O zâlim aklımı aldı da gitti;
Gamzelerin oktur, gözlerin hûnî
Bu dertli sînemi deldi de gitti.

Nice bir yanayım bağrın taş mıdır?
Hiç demez ki gönülcüğün hoş mudur?
Bilemedim hayal midir, düş müdür?
Doyamadım dostum, geldi de gitti.

Dedim cevreyleme dostum el’aman,
A zâlim yok mudur göğsünde îman,
Şöyle hercâidir ol ebrû keman,
Bendesin ferdâya saldı da gitti.

Âfitaba benzer ol mâh yüzleri,
Âşıkı öldürür elâ gözleri;
Aklım aldı yârin şirin sözleri,
Gül gibi yüzüme güldü de gitti.

Vefâ gelmez Âşık ol perîzaddan,
Ciğer kebap oldu hicr ile oddan;
Yanımda dururken ol çeşm-i fettan,
Bilemem nereye, n’oldu da gitti.

Hûnî: Kan dökücü. **Ferdâ:** Yarın, gelecek zaman. **Âfitab:** Güneş.
Perîzad: Peri kızı, peri yaradılışlı. Çeşm-i fettan: Hileci, fitneci, aldatıcı göz.

"AYRILIK GİBİ DERT OLMAZ"

Dünyayı gezdim, dolaştım,
Ayrılık gibi dert olmaz;
Tatlı canımdan usandım,
Ayrılık gibi dert olmaz.

Kaçan döndüm yâre baktım,
Gözümden kanlı yaş döktüm;
Gezdim her belâyı çektim,
Ayrılık gibi dert olmaz.

Hilâl kaşı keman değil,
Zülfü âhir zaman değil,
Be yârenler yalan değil,
Ayrılık gibi dert olmaz.

Kullar başına gelmesin,
Kimse gözyaşı silmesin,
Hak düşmanıma vermesin,
Ayrılık gibi dert olmaz.

Bana inanmayan varsın,
Âşık'ın yüreğin yarsın;
Neler çektiğini görsün,
Ayrılık gibi dert olmaz.

Kaçan: Ne zaman ki, gerçi, her ne kadar. Âhir: Son, sonuncu.

“BENİM SEVDİĞİME BENDEN AŞK EYLE”

Sabah sabah esen bahar yelleri,
Benim sevdiğime benden aşk eyle;
Irmak olur akar çeşmim selleri,
Benim sevdiğime benden aşk eyle.

Hayalleri gözlerimden ayrılmaz,
Akar bu çeşmimin yaşı durulmaz,
Bir derde uğradım derman bulunmaz,
Benim sevdiğime benden aşk eyle.

Yavru şahin idim uçtum yuvadan,
Ahım inmez oldu dâim havadan;
Unutmasın beni daha duadan,
Benim sevdiğime benden aşk eyle.

Âşık eydür dünya gelmez aynıma,
Abdal olup post çekeyim eğnime,
Tanrı emaneti olsun boynuma,
Benim sevdiğime benden aşk eyle.

“SENİ SEVEN ÖLDÜ GEL GEL”

Güzel senden ayrılalı,
Hayli zaman oldu, gel gel;
Bak gözümden akan yaşım,
Âb-ı revan oldu, gel gel.

Böyle m'olur küsüp gitmek,
Seni seveni terk etmek;
Haram oldu yemek içmek,
İşim figan oldu, gel gel.

Kurulu yaydır basılmaz,
Gönül yârinden kesilmez;
İçmeyince dert eksilmez,
Boş kadehler doldu, gel gel.

Kul Âşık eder varmaya,
Hâlinden haber almaya;
Yetiş namazın kılmaya,
Seni seven öldü, gel gel.

“GİTME, BENİ AĞLATIRSIN”

A bülbülüm garip garip,
Ötme, beni ağlatırsın;
Varıp yâdlar arasında,
Yatma, beni ağlatırsın.

Bülbül gibi zârdır işim,
Akıttım çeşmimin yaşın,
Hışımlanıp hilâl kaşın,
Çatma, beni ağlatırsın.

Âşık olan n'eyler malı,
Ağlamaktır anın kârı,
Sevdiğim, karşımdan bâri
Gitme, beni ağlatırsın.

Der ki Âşık sana kuldur,
Ezelden bildiğin haldir;
Ya azat eyle, ya öldür
Satma beni, ağlatırsın.

“KEREM GELMEZ ASLA O YÂR ELİNDEN”

Dinle gönül bülbülünün zârını,
Bir gül ister, ruhlarının alından;
Gel söyündür yüreğimin nârını,
Bir şerbet ver leblerinin balından.

Âhımın tütünü arşa dikeldi,
Gözüm yaşı denizlere döküldü;
Kalmadı tâkatım, belim büküldü,
Dilberin cevrinden, halkın dilinden.

Muhabbet şarabı içilmez oldu,
Dost ile düşmanım seçilmez oldu;
Halkın arasından geçilmez oldu,
Âşık ile mâşuk kıyl ü kalinden.

Der ki Âşık kimin medhin edersin,
Hercâî yâri bir nice seversin?
Derde bir devâ yok, kime söylersin
Kerem gelmez asla o yâr elinden.

Ruh: Yanak. Nâr: Ateş. Leb: Dudak, ağız, Tütün: Duman.
Kıyl ü kal: Dedikodu, çekiştirmeler. Mâşuk: Âşık olunan, sevilen kişi.

Kuloğlu

IV. Murad'ın ölümü (1640) üzerine söylediği ağıttan yaşadığı çağı kestirdiğimiz Kuloğlu mahlaslı saz şairinin, asıl adının Süleyman olduğu biliniyor. Köprülü'nün dikkati çektiği şekilde, Silahdar Tarihi'ndeki bir kayda göre, 1686'da ölen Musahip Mustafa Paşa'nın babası ve Safranbolulu'dur. Takındığı addan, bir şiirinde Cezayir savaşlarını konu edinişinden, eserlerindeki yiğit ve dövüşken edadan Kuloğlu'nun da bu yüzyılın orduda görev almış asker sanatçılardan biri olduğu sonucuna varılmaktadır. Evliya Çelebi'nin andığı kişiler arasında bulunuşu; Kâtibî'nin bir şiirinde adının söylenişi, kendinden sonraki bazı sanatçılarda iz bırakan etkiler taşıyışı Kuloğlu'nun, 17. yüzyılın ünlü saz şairleri arasında yer aldığını göstermektedir. Bütün saz şairleri gibi Kuloğlu da aşk konusuna öncelik tanımakta; halk beğenisince yadırganmayan bir içtenlik ve doğrulukla konuşmaktadır. Çağının dîvan şiirinden sakınılmaz bazı etkiler taşımakla birlikte, özgün buluşlar ve deyişlerle âşık edebiyatının öncülerinden görünmektedir. Yazık ki o devrin derleme mecmualarıyla halk cönkleri, ondan yeterince zengin bir şiir toplamı getirmemektedir.

“DEDİKLERİ GERÇEK İMİŞ”

Âlemde doğru dost yoktur,
Dedikleri gerçek imiş;
Kulunu saklayan Hak’tır
Dedikleri gerçek imiş.

Bulut âsûmana ağar,
Yerlere rahmetler yağar,
Gün doğmadan neler doğar
Dedikleri gerçek imiş.

Eğer insan, eğer melek,
Yalvarırım geçer dilek;
Bîvefâdır çarh-ı felek,
Dedikleri gerçek imiş.

Kuloğlu der, ömür geçer,
Kalmasın âlemde nâçar,
Dünya, sana konan göçer
Dedikleri gerçek imiş.

Âlem: Evren, dünya, hayat. Âsûman: Gökyüzü. Rahmet: Yargılama; (mecazen) yağmur. Ağmak: Yukarı kalkmak, yükselmek. Bîvefâ: Vefasız. Çarh-ı felek: Feleğin çarkı, dünya, kâinat, tekerlek gibi döndüğüne inanılan gök, sema. Nâçar: Çaresiz, umutsuz.

“BANA DA KALMADI BEYLER, ELVEDÂ”

Sultan Murad eydür şimdi zamâne
Bana da kalmadı, beyler elvedâ;
Büküldü kametim, döndü kemana,
Gezip seyrettiğim iller elvedâ.

Ardımca, zülüflü, gelen melekler,
Tersine devretti çarh-ı felekler,
Yeniçeri, sipahiler, solaklar,
Önümce yürüyen kullar elvedâ.

Gazâya gitmeye beyler dizilsin,
Kulların hep esâmisi yazılsın,
Tabutum düzülsün, kabrim kazılsın,
Varıp seyrettiğim çöller elvedâ.

Ecelim yetişti, yıldızım indi,
Dostlarım ağladı, düşmanım güldü;
Yapılan kadırgam deryada kaldı,
Şu Malta'ya giden yollar elvedâ.

Kuloğlu dostların yüzü ağ olsun,
Düşman olanların bağrı dağ'olsun,
Sultan İbrahim Han şimdi sağ olsun,
Harben fethettiğim iller elvedâ.

Sultan Murad: IV. Murad, (padişahlığı 1623-1640). Eydür: Der, der ki, söyler. Zamane: Yakınma edasıyla “şimdiki zaman”. Kamet: Boy pos, Keman: Yay. Yeniçeri, sipahi, solak: Osmanlı ordusunda örgütlenmiş asker çeşitleri. Gazâ: Din uğrunda kutsal savaş. Esâmi: İsimler, adlar. Dağ: Yara. Sultan İbrahim Han: IV. Murad'dan sonra tahta çıkan Osmanlı padişahı (1640-1648), onun küçük kardeşi; önce tahttan indirilmiş (hal') sonra boğularak öldürülmüştür (Doğ. 1615).

“UÇUP GİTME, BUNDA KONADUR BÜLBÜL”

İşit avâzımı ben de varayım,
Uçup gitme bunda konadur bülbül;
Senin hûb nefesin kalbim evinde,
Vücûdum şehrini donadur bülbül.

Konarsan güle kon, dikene konma,
Eski düşmanların dost olur sanma;
Açıp o göğsünü hâre dayanma,
Rakiplerin kasdı canadır bülbül.

Sultan oldur rahmeyleye kuluna,
Tabip oldur derde derman buluna;
Bönlük edip konma gülün dalına,
Hârı var, pençeni kanatır bülbül.

Kuloğlu dembedem dolular içer,
Kişi sevdiğine dîbâlar biçer;
Bu dünya fânidir, tez gelir geçer,
Bu bahçenin sonu fenâdur bülbül.

Bunda: Burada. Avâz: Ses, haykırış. Hûb: Güzel. Donadur: Donatır, güzelleştirir. Hâr: Diken. Rahmeylemek: Acımak, merhamet etmek. Kasd: İstek, niyet, garaz. Tabip: Hekim. Bönlük: Saflık, aptallık, şaşkınlık. Dembedem: Zaman zaman, çoğu zaman. Dolu: Ağzına kadar dolmuş şarap kadehi (mecazen: aşk şarabı, içkisi). Dîbâ: Çiçekli, dallı, bir cins değerli ipek kumaş. Fenâ: Fânilik, ölümlülük, gelip geçicilik.

“YÂR AŞKI KALBİME DOĞDUĞU ZAMAN”

Şevkimi artırır aşkımın demi,
Sevdiğim benimle olduğu zaman;
Defolur da gider gönlümün gamı,
Gelip de yanıma güldüğü zaman.

Söyledikçe lezzet vardır sözünde,
Rûz ü şeb hayâli iki gözümde,
Huda’nın emriyle yârin yüzünde,
Ak güller açılır güldüğü zaman.

Aşkımın dumanı serimi bürür,
Divâne gönlümü gâh ele alır,
Sanırım vücûdum cennete girer,
Yârimi koynuma aldığım zaman.

Nâr-ı aşkın ile vücûdum yandı,
Bir asilzadedir, hûridir kendi;
Sanırım ki gökten bir melek indi,
Kolların boynuma saldığı zaman.

Kuloğlu’yum bozbulanık akarım,
Hasret oduna can ü cismim yakarım,
Ne rızkıma, ne malıma bakarım,
Yâr aşkı kalbime doğduğu zaman.

Şevk: Gönül coşkunluğu, neşe, sevinç. Rûz ü şeb: Gündüz ve gece. Ser: Baş. Nâr-ı aşk: Aşk ateşi. Hûri: Cennet kızı. Rızk: Doygu, azık, Tanrının kullarına verdiği geçim nasibi.

"BENİ ATEŞLERE ATTIN RÛZİGÂR"

Kime söyleyeyim ben de derdimi,
Hûn ettin ciğerim, deldin rûzigâr;
Tebdil ettin mekânımı, yurdumu,
Yine dondan dona attın rûzigâr.

Hercâî olduğun bana bildirdin,
Çeşmim yaşı kanlar ile doldurdun;
Niceleri şad eyleyip güldürdün,
Beni ateşlere attın rûzigâr.

Bir zaman ölürsem kabrim kazıla,
Tarih olup bu sözlerim yazıla,
Ellere bakarken iki göz ile,
Bana bir göz ile baktın rûzigâr.

Der Kuloğlu çeken dert ile kahrı,
Yalan dünya bu, ölümdür âhırı;
Mâmur iken vîran, gönlüm şehiri,
Söküp bentlerini yıktın rûzigâr.

Rûzigâr: Zaman, vakit, yel. Hûn: Kan. Tebdil etmek: Değiştirmek, değerini düşürmek. Hercâî: Gelgeç, çabuk vazgeçen, yanar döner. Çeşm: Göz. Şad: Mutlu, sevinçli. Kabir: Mezar. Kahır: Derin üzüntü, sıkıntı, acı. Âhır: Son. Mâmur: Bakımlı, iyi, bayındır. Vîran: Harap, yıkık. Bent: Bağ, set; (burada) duvar, engel.

“SENİN BANA İNCİNDİĞİN NEDENDİR?”

Sana derim elâ gözlü meleğim,
Senin bana incindiğin nedendir?
Kereminden makbul eyle dileğim,
Senin bana incindiğin nedendir?

Yolunda ah edip kanları döken,
Olurmuş engelin gözüne diken,
Bunca yıllar senin meddahın iken,
Senin bana incindiğin nedendir?

Ben meşgul olalı medh ü senâye,
Gamzelerin oku verdi fenâye,
Buluştukça eder oldum kinâye,
Senin bana incindiğin nedendir?

Gönül verdim ben de sen servi dâle,
Cevri çektirdin getirdin bu hâle,
Söyle günah mıdır âşıkla nâle,
Senin bana incindiğin nedendir?

Kuloğlu eder ki sözlerim haktır,
Aşkın kitabında müşkülüm yoktur;
Tenhâ söyleşelim sualim çoktur,
Senin bana incindiğin nedendir?

Kerem: Lûtuf, bağış, iyilik. Makbul: Kabul edilir, sayılır, hoş karşılanan. Meddah: Metheden, öven. Senâ: Övme, yüceltme. Kinâye: Düşünülen şeyi dolaylı olarak anlatan söz. Ed: Bir sözün aynı zamanda hem gerçek, hem mecaz anlamıyla kullanılışı. Nâle: İnleyiş. Haktır: Doğrudur, gerçektir. Müşkül: Zor, zorluk.

“SATMA BENİ, AĞLATIRSIN”

Karşımda salınan dilber,
Bakma, beni ağlatırsın;
Beni koyup yâd ellere
Gitme, beni ağlatırsın.

Şekerden şerbet ezerler,
İnce tülbentten süzerler,
İncili mercan dizerler,
Dizme, beni ağlatırsın.

Boynun uzundur dal gibi,
Emsem leblerin bal gibi,
Bahçelerde bülbül gibi,
Ötme, beni ağlatırsın.

Hoş çekeyim nazlarını,
Gel öpeyim gözlerini,
Kelp rakîbin sözlerini,
Tutma, beni ağlatırsın.

Bu Kuloğlu sana kuldur,
Tâ ezelden böyle yoldur;
Ya azat eyle ya öldür,
Satma, beni ağlatırsın.

“İNLEYİP GEZER YÜRÜRÜM”

Dağlar başı oldu yurdum,
Ağlayıp gezer yürürüm;
Günden güne arttı derdim,
İnleyip gezer yürürüm.

Güzelliğin tarzı budur,
Mâh cemâlin olmuş bedir;
Âşıklığa çare nedir,
Soyunup gezer yürürüm.

Yine firkatinle yandım,
Kendimi engine saldım,
Muhabbet baharına daldım,
Boylayıp gezer yürürüm.

Boyu uzun ince bellim,
Mâh yüzünde çifte benlim,
Senin ile deli gönlüm,
İnleyip gezer yürürüm.

Kuloğlu der giydim postu
Kaçırdım gözleri mesti,
Halden bilen nazlı dostu
Arayıp gezer yürürüm.

Mâh: Ay. **Cemal:** Güzellik. **Bedir:** Dolunay. **Firkat:** Ayrılık. **Mest:** Sarhoş, kendinden geçmiş.

“UZAKTAN MERHABA OLMAZ”

Uzaktan merhaba olmaz,
Gel ey mestâne bakışlım;
Kolların boynuma dola,
Dile, mestâne bakışlım.

Seni sevenler unutmaz,
Hayâlin karşımdan gitmez,
Padişahlar hiç zulm etmez,
Kula, mestâne bakışlım.

Der Kuloğlu gûne gûne,
Melek gelmemiş cihana,
Her sözüme bir bahâne,
Bul a mestâne bakışlım.

Mestâne: Sarhoş, kendinden geçmiş gibi olan. Gûne gûne: Rengârenk, türlü türlü, her çeşitten.

"GÜZELLİĞİN BUGÜN DÜNDEN ZİYÂDE"

Evvelki yârimden vazgeldim ise,
Şimdiki sevdiğim ondan ziyâde;
Bilmem hûri midir, gökten mi inmiş,
Bir melek görmedim bundan ziyâde.

Deldin ciğerimi ne salınırsın,
Gevher pas mı tutar, ne silinirsin?
Baktıkça gözüme al görünürsün,
Güzelliğin bugün dünden ziyâde.

Dâim hizmetinde ben kulun gedâ,
Cevr eyleyip yakma gel beni oda,
Serimi koymuşum yoluna fedâ,
Sana kurban benim candan ziyâde.

Kuloğlu eydür ki muhabbet haktır,
Halis muhabbetin ziyanı yoktur,
Sîneme vurduğun ne yaman oktur,
Daha n'ideceksin bundan ziyâde?

Not: Kul: esir, köle. Osmanlı tarihinde devlet hazînesinden geçinenlerin hepsi "kul" sayılmıştır. Bu askerî örgütlenmede genellikle kul, asker sınıfı anlamına gelmiş; doğrudan doğruya hükümdarın maiyetinde bulunan bütün asker sınıflarına "kul taifesi" denmiştir. Kapıkulu deyimi de aynı anlama gelir ve sivil yöneticileri de kapsar. Yeniçeri çocukları da "kuloğlu" diye anılır. Ayrıca Kuloğlu; Tunus ve Cezayir'deki Türk askerlerinin yerli kadınlarla birleşmelerinden doğan çocuklara ad olmuştur.

Tamaşvarlı Gâzi Âşık Hasan

Sürekli savaşlarla dolu 17. yüzyılın sınır boylarında ün kazanmış sanatçılarından biri Tamaşvarlı Gâzi Âşık Hasan'dır. Her zaman olduğu gibi doğum ve ölüm yıllarıyla ömrünün olaylarını kesinlikle bilmiyorsak da şiirlerinde andığı tarih olaylarına bakarak yaşadığı dönemi kestirebiliyoruz. İkinci Viyana Kuşatması'nın (1683) bozgunla sonuçlanmasından sonra Tamaşvar'ın da bırakılması; Uyvar, Eğre ve Estergon'un elden çıkması olaylarının bu ordu şairini iyice etkilediği açıkça bellidir. O kadar ki şiirinin sonundaki özür diler havaya rağmen sözlerinde açık eleştiriler, öfkelice serzenişler yer alır. Antolojide yer alan aruzla yazılmış "Budin Türküsü"nün, bir savaş yenilgisinden doğan toplu bir yasa tercüman olduğu açıktır. 1686'da Budin'in, 1688'de Belgrad'ın düşmesinin yarattığı acıları konu edinen şiirlerinin, zamanın en etkili eserleri arasında yer aldığı bilinmektedir. M. F. Köprülü'nün bulduğu kayıtlara göre 1695'te Lugos kalesi zaptedilince Padişah II. Mustafa'nın huzurunda saz çalıp şiir söyleyen Tamaşvarlı Gâzi Âşık Hasan, "Gönüllüyân-ı Yemin" ocağından kırk akçelik emeklilik günlüğü almış; 1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra ordudan çekilerek Tamaşvar yakınlarındaki bir köyde yerleşerek çiftçilik yapmıştır. Bektâşîler arasında "Karpuzu Büyük Hasan Baba" diye anılarak saygı gören şairin adı çevresinde bazı menkıbeler doğmuş, Bektâşîlerce ermiş sayılarak kutsanmıştır. Eşrefoğlu'na (ölü-

mü, 1470) seslenen Âşık Hasan'ın tarikatının değeriyle övündüğü; sınır boylarında savaşan gaziler arasında hem aşk ve duygu şiirleri hem toplumsal coşkuları dile getiren canlı sesiyle çok ilgi gördüğü bellidir. "Dedim... Dedi" tarzındaki şiiri, ardından gelen birçok sanatçı tarafından örnek sayılarak, taklit edilmiştir.

"VERMEYİZ KÂFİRE, KIRILMAYINCA"

Ne çeker kulların serhad ilinde,
Bilinmez Hünkârım görülmeyince;
Bunca memleketin kâfir elinde,
Kaldı, inanmadın ayrılmayınca.

Kimi şehit oldu kimi giriftar,
Kâfirin elinden inler zâr ü zâr;
Estergon'la Budin, Eğre'yle Uyvar,
Ele girmez Şahım yorulmayınca.

Gâziler başına takıp çelengi,
Kırardı Nemçe'yi, Macar, Fireng'i;
Neylesin kulların edemez cengi,
Hâl ü hatırları sorulmayınca.

Hasan der göklere çıkmıştır âhım,
Huda'm bağışlasın, çoktur günahım;
Tamaşvar kalesin bil padişahım,
Vermeyiz kâfire kırılmayınca.

Hünkâr: Padişah, hükümdar, sultan; bazı ermiş olduğuna inanılan kişilerin adları başına da konur. Giriftar: Esir, tutsak, yakalanmış. Estergon: Tuna kıyısında, Budapeşte'nin kuzeyinde bir Macar şehri. Budin: Budapeşte, Macaristan'ın şimdiki başkenti. Eğre (Bugün Erlan): Budapeşte'nin 130 km. kuzeydoğusunda bir Macar şehri. Uyvar (Ersekujvar): Estergon'un kuzeyinde bir kale ve kasaba. Nemçe (Nemse): Avusturya. Fireng (Frank): Fransız.

BUDİN TÜRKÜSÜ

Geldi düşman bağladı hep cümle râhım der Budin,
Gelmeyen imdâdıma, çeksün günâhım der Budin;
Kalmışım küffar elinde yalınız zâr ü zebun,
Ser çeküp burc ü bedenden çıktı âhım der Budin.

Olmuş idim bir zaman ben sedd-i İslâma kilit,
Nice canlar din yolunda uğruma oldu şehit;
Tâ kıyamet haşrolunca kesmezem Hak'tan ümit,
Bir gün ola açıla baht-ı siyâhım der Budin.

Padişahım meskenim küffâra şâyan eyleme,
Akıtıp çeşmim yaşın cismim de giryân eyleme,
Bu hususta suç bulup kimseye bühtân eyleme,
Tâ ezelden böyle yazmıştır ilâhım der Budin.

Gitti varım göz göre düşmanlara oldu nasip,
Yâ İlâhi sen kerem kıl, zahmime gönder tabip;
Hey yazık düşman elinde yıkılıp kaldı garip,
Mescid ü minberlerim hep kıblegâhım der Budin.

Der Hasan hiç bilmeyenler söyleşür efsânemi,
Din-i İslâmın içinden Hak türetmiş dânemi;
Sene bin doksan yedide zaptedüp cephanemi
Nasip oldu düşmana zırh ü silâhım der Budin.

Cümle: Hep, hepsi, bütün. Râh: Yol. Küffar: Kâfirler, Hıristiyanlar. Zâr: Ağlayan. Zebun: Düşkün. Ser: Baş. Burç: Kale duvarlarının kuleleri, hisar çıkıntısı. Beden: Kale duvarları, surlar. Baht-ı Siyah: Kara talih. Çeşm: Göz. Giryan: Ağlayan. Bühtan: İftira, yalan suçlama. Zahm: Yara. 1097 Hicrî: Milâdî 1686.

“BUGÜN BEN BİR GÜZEL GÖRDÜM”

Bugün ben bir güzel gördüm,
Gül cemâli ala benzer;
Çıkmış bahçede salınır,
Boyu selvi dala benzer.

Boyu uzun, beli ince,
Memeler benzer turunca;
Yanak lâle, ağız gonca,
Kaşları hilâle benzer.

Bahçenizde biter badem,
Sanma ki ben sana yâdem;
Eğil gerdanından tadam,
Âb-ı şeker, bala benzer.

Bahçenizde biten üzüm,
Sensin benim iki gözüm;
Gerdanına yoktur sözüm,
Bağdadî merale benzer.

Bahçenizde bülbül öter,
Âşık Hasan yanıp tüter,
Siyah kâkül gerdan örter,
Lebi kevser bala benzer.

“A DAĞLAR ÂH ULU DAĞLAR, EŞİNDEN AYRILAN DAĞLAR”

Senin yazın kışa benzer,
Bir sevdalı başa benzer,
Çok içmiş sarhoşa benzer,
Duman eksilmeyen dağlar.

A dağlar âh ulu dağlar,
Eşinden ayrılan dağlar.

Selviye benzer meşesi.
Del’olup aşka düşesi,
Top top olmuş menevşesi,
Burca burca kokan dağlar.

A dağlar âh ulu dağlar,
Eşinden ayrılan dağlar.

Mor menevşe boynun eğmiş,
Yapracığı suya değmiş;
Yazın yeşil kemha geymiş,
Kışın sade giyen dağlar.

A dağlar âh ulu dağlar,
Eşinden ayrılan dağlar.

Ben bu dağdan geldim geçtim,
Boz bulanık suyun içtim,
Ben yârimden ayrı düştüm,
Gördünüz mü bakan dağlar...

A dağlar âh ulu dağlar,
Eşinden ayrılan dağlar..

Yükseklerde yurdun mu var,
Şahinlerin, kurdun mu var,
Bencileyin derdin mi var,
Gözyaşları akan dağlar...

A dağlar âh ulu dağlar,
Eşinden ayrılan dağlar..

“DEDİ Kİ YOK YOK”

Bilmem sarhoş mudur uykudan kalkmış,
Taramış zülfünü gerdana dökmüş,
Beyaz ellerine al kına yakmış,
Dedim öpüşelim, dedi ki yok yok.

Dedim servi nedir, dedi boyumdur,
Dedim bu güzellik, dedi soyumdur;
Dedim bu cilveler, dedi huyumdur,
Dedim koçuşalım, dedi ki yok yok.

Dedim ölüm yok mu, dedi aynımda,
Dedim öz vebâlim, dedi boynumda,
Dedim turunçların, dedi koynumda,
Dedim koklaşalım, dedi ki yok yok.

Dedim yanakların, dedi gülümdür,
Dedim kâkülün, dedi sümbülümdür;
Dedim Garip Hasan, dedi kulumdur,
Dedim sarmaşalım, dedi ki yok yok.

Koçuşma: Kucaklaşmak. Koçmak: Kucaklamak. [Vebal: Günah doğuracak ağır sorumluluk. Sarmaşmak: Sarılmak, kucaklaşmak. (y.h.n.)]

“ŞUNDA BİR CÂNÂNE GÖNÜL DÜŞÜRDÜM”

Şunda bir cânâne gönül düşürdüm,
Yanakları dönmüş nar danesine;
İnmiş inmiş mâh yüzüne dökülmüş,
Asılsam zülfünün her danesine.

Tenhâca bulup da hâlim arz etsem.
Dertliyim, derdime bir çare kılsam;
Ol kiraz dudağın ağzıma alsam,
Pek tutup sarılsam gerdanesine.

Yüzünü göreli oldum serseri,
Sır gümüşüne benziyor her yeri;
Meydana getirmiş şöyle dilberi,
Aferin doğuran merd anesine.

Der ki Hasan yâr hayâlin görürken,
Naz ile bir danem yolda giderken;
Şunda bir dilberin methin ederken,
Hicâbından döktü ter danesine.

"HEY AĞALAR BENİM NEM VAR İLLERDEN?"

Hey ağalar benim nem var illerden,
Benim ağladığım kendi hâlimdir;
Bir güzeli bir hoyrada vericek,
Tâ ölünce ol güzele zulümdür.

Şunda bir dânâ ehl-i dil gelse,
Her kişinin gönlündekini bilse;
Bir kişinin sevdiğini il alsa,
İle bir gün, ona her gün ölümdür.

İl ne bilsin âşıklığın hâlinden,
Dermek ister yârin taze gülünden;
Ağyâr ile müddeinin elinden,
Benim ciğerciğim dilim dilimdir.

Sabahleyin üstümüzden geçersin,
Dertli gönüllerin derdin açarsın;
Bu Hasan Dede'mden niçin kaçarsın,
Demedin mi Hasan Dede'm kulumdur.

[Vericek: Verilse, verince. Ölünce: Ölünceye kadar. Dânâ: Âlim, bilgin. İl: Yabancı, el. Ağyâr: Başkaları. Müddeî: İstek ve iddiasında inatla direnen. (y.h.n.)]

Karacaoğlan

Tek başına saz şiirinin bütün özelliklerini, âşık geleneğinin en özlü ve güçlü niteliklerini ifade ettiği halde kimliği ve kişiliği üzerine hemen hiçbir bilgiye sahip olmadığımız büyük bir sanatçı: Karacaoğlan. Beş yüze yakın şiiri sözlü ve yazılı gelenekten derlenmesine rağmen ne doğum ne ölüm yılını, ne yaşadığı yerleri, hatta ne de yüzyılını kesinlikle biliriz. 17. yüzyıldan bugüne düzenlenmiş olan bütün yazmalarında, şiirlerinde adına rastlandığı, yurt çapında bütün âşıklar onun şiirlerini ezberden bilip yaydıkları halde sayısız halk inanışıyla adı çevresinde oluşan efsanelerden başka dayanağımız yok; bir de bazı şiirlerinde yüze çıkan birkaç tarih olayının çağrışımları.

Her şeye rağmen bu konudaki çabaların başlangıcı da ancak elli yıllık geçmişe uzanır. Edebiyatı yalnızca yüksek zümre sanatçılarının eserlerinden ibaret sayan eski anlayış, Karacaoğlan Türkçesinin de, onun sade ve etkili koşmalarının da tadına varamamıştır. Gerçi Ziya Paşa asıl şiirimizin halk şiiri olduğunu iddia eden bir başlangıçtan yola çıkmışsa da[1] çabuk yüz geri etmiş; *Harâbat*'ın önsözünde halk şiirini küçümseme havasına katılmıştır. Yunus'un da, Karacaoğlan'ın da dil ve deyiş olgunluğunu ancak yüzyılımızda anlayabildik. Halk değerlerini bulma yoluyla yeni bir uyanışın gerçekleşebileceğine inananlar, Cumhuriyet'ten

1. "Şiir ve İnşâ" makalesi, 1867.

sonra bu derin kaynağa yöneldiler. Böylece Karacaoğlan şiiri de eski yazma derlemeleriyle halk cönklerinden, yaşayan âşıkların ezber repertuarıyla ulusal bellekten süzülerek ışığa çıktı.

İlkin Sadettin Nüzhet Ergun'un başladığı Karacaoğlan derlemeleri, sözlü ve yazılı bütün kaynakların elden geçirilişiyle, İshak Refet, Zihni Ardıç, M. Fuat Köprülü, Pertev Naili Boratav, Cahit Öztelli, A. A. Saygun, Fevziye Abdullah Tansel, Ahmet Kutsi Tecer, Nevzat Yesirgil (Cevdet Kudret) gibi araştırıcıların çeşitli emekleriyle zenginleşti.[2] Ama çoğunlukla birbirinin tekrarı olan bu çalışmalar Karacaoğlan'ın ne kimliğini ne eserini bütünüyle açığa çıkardı. Hâlâ ilk tahminlerle yakıştırmaların sınırındayız. Onun adına bağlanan şiirlerin hepsini de onun saymaktan başka bir çaremiz yok. Ne var ki eserinin egemen nitelikleri ortada olduğu için bu konuda büyük hatalara da düşülmez.

Karacaoğlan geleneğini sıcak bir sevgi ve benimsemeyle canlı tutan Güney Anadolu söylentilerine göre o bir Türkmen şairidir; aşiret hayatı içinde yetişmiş, yaşamış, dolaşmış, aşkları ve serüvenleri çevresinde menkıbeler doğmuştur. Kendi eserleri içinde rastlanan bazı parçalarla da doğrulandığı gibi 17. yüzyılda yaşamış, yüzyılın ikinci yarısında ün kazanmış olmalıdır (1606?-1679?, 1689?). Saz şairleri arasında az rastlanan bu takma adla anılan başka birkaç kişinin de varlığını gösteren belirtilere sahibiz. Gene de dil ve deyişinin özelliklerine bakarak, onun adını anan çağdaşı sanatçıların tanıklığına dayanarak, eserlerine 17. yüzyıldan bu yana gelen yazmalarda rastlanmasını düşünerek bu yüzyılın kişileri arasında saymak, doğruya en yakın tutum olmaktadır. Aslında Karacaoğlan da, tıpkı Yunus Emre gibi, kendisini seven halk yığınlarının sevgiyle benimsediği, topraklarına ve geleneklerine bağlamak istediği büyük bir değerdir. Bu açıdan onun Bahçe ilçesinin Varsak (Farsak) köyünde mi, Kozan'ın Gökçe'sinde mi, Barak ya da Musabeyli Türkmenleri arasında mı yetiştiğini bulmaya çalışmak,

---

2. Bkz. *Karacaoğlan, Bütün Şiirleri*, Cahit Öztelli, Milliyet Yayınları, Türk Klasikleri Dizisi, 1970.

artık boş bir çaba olacaktır. Yazılı belgelerin bulunmadığı halk hayatını sözlü gelenek ve inanışlar yönetir. İnançları değiştirmeye de olanak yoktur.

Önemli özellik, Karacaoğlan'ın, çağdaşı öteki şehir âşıklarının kapıldıkları etkiye girmeden, aruzla yazma gereğini duymadan, en yalın ve temiz halk diliyle hep 8'li ve 11'li hece ölçüsüyle koşmalar, semaîler, türkü ve destanlar söylemiş olması; yaşadığı çevrenin doğa özellikleriyle dil özgünlüğünü yaşatması; halk ruhuna yatkın gelen bir içtenlik ve doğruluğu eserlerine yansıtması, halk şiirinin en tabii ve usta yetkesi olmasıdır. Öyle ki onun şiirinde rastladığımız öğelerin birçoğu, öteki halk şairleri için artık unutulmuş birer anıdır ve bu yüzden yüksek zümrenin tuttuğu Âşık Ömer, Karacaoğlan'ı "eski bir ozan" diye niteler. Aslında kaynağına bağlı yerli özellikleriyle Karacaoğlan şiiri, âşık edebiyatının en büyük övüncü olabilecek özgünlükleri taşır.

“ÖLDÜRMELİ BENİ, DÖVMELİ DEĞİL”

Ilgıt ılgıt esen seher yelleri!
Esip esip yâre değmeli değil;
Ak elleri elvan elvan kınalı,
Karadır gözleri, sürmeli değil.

Estirir de seher yeli estirir,
Kimini ağlatır, kimin küstürür,
Kadir Mevlâ’m kısmet ise gösterir,
Sevmeli güzeli, övmeli değil.

Bir bölük turna da havada kışlar,
Bak başıma geldi gördüğüm düşler,
Size derim size, yiğit yoldaşlar,
Sözü yalan yâri sevmeli değil.

Karac’oğlan der ki, konup göçmedim,
Yâr elinden dolu bâde içmedim,
Fırsat elde iken alıp kaçmadım,
Öldürmeli beni, dövmeli değil.

Ilgıt ılgıt: Yel ve su için; hafif hafif, tatlı tatlı. Elvan: Renkli.

“KOKAR GİDER BİR GÖZLERİ SÜRMELİ”

(A)

Sunayı da deli gönül sunayı,
Ben yoluna terk ederim sılayı;
Armağan gönderdim telli turnayı,
İner gider bir gözleri sürmeli.

Kuru kütük yanmayınca tüter mi,
Ak göğsün üstünde diken biter mi,
Vakti gelmeyince bülbül öter mi,
Öter gider bir gözleri sürmeli.

Sabahtan uğradım onun yurduna,
Dayanılmaz firkatine, derdine;
Yıkılası karlı dağın ardına,
Aşar gider bir gözleri sürmeli.

Karac'oğlan kapınızda kul gibi,
Gönül küsüverse ince kıl gibi;
Seherde açılmış gonca gül gibi,
Kokar gider bir gözleri sürmeli.

(B)

Yıkılası şu dağların ardına,
Aşıp gider bir gözleri sürmeli;
Cennet-i âlâda bir gül açılmış,
Kokup gider bir gözleri sürmeli.

Ateş yanmayınca tütün mü tüter,
Ak göğsün üstünde çimen mi biter,
Vakti gelmeyince bülbül mü öter,
Ötüp gider bir gözleri sürmeli.

Deniz kenarında avlarlar avı,
Kılavuz ederler telli turnayı,
Ak göğsün üstünde ilik düğmeyi,
Çözüp gider bir gözleri sürmeli.

Karac'oğlan kalem alır destine,
Selâm verir yârenine, dostuna;
Beyaz topuk, sandal tuman üstüne,
Değip gider bu gözleri sürmeli.

Dest: El. Tuman: Giysi, elbise.

“KISMETİ OLDUĞUN KULLAR ÖVÜNSÜN”

(A)

Ala gözlerini sevdiğim dilber,
Şu gelip geçtiğin yollar övünsün;
Kadir Mevlâ'm seni övmüş, yaratmış,
Kısmeti olduğun kullar övünsün.

Hörü, melek var mı senin soyunda,
Kız, nazarım kaldı usul boyunda;
Kadir gecesinde, bayram ayında,
Üstüne gölg'olan dallar övünsün.

Sevdiceğim sürmelemiş gözünü,
İlin, aşiretin çeksin nazını;
Kaldır perçemini görem yüzünü,
Yüzüne dökülen teller övünsün.

Karac'oğlan der ki garibim garip,
Garibin halinden ne bilsin tabip;
Akşamdan soyunup koynuna girip,
Boynuna dolanan kollar övünsün.

(B)

Aşağıdan gelen küçücük gelin,
Kemere sığdırmış da ince belin;
Seni seven yiğit bekliyor yolun,
Yolunu bekleyen yiğit övünsün.

Evvel bahar yaz ayları gelende,
Bahçede açılan güller övünsün;
Boyu uzun kaşı kara sunamın,
Çırpınıp çıktığı göller övünsün.

Bitişin çiğdemler, gelişin yazlar,
Göllere dökülün ördekler kazlar;
Ak saya geyinmiş gelinler kızlar,
Ay yüze dökülen teller övünsün.

Karac'oğlan der ki garip kalırsam,
Ordular bozup da işler görürsem,
Nazlı yâri bir tenhada bulursam,
Yâr ile konuşan diller övünsün.

Hörü: Hûri, cennette bulunduğuna inanılan güzel kızlar. Usul: Mevzun, ölçülü, ahenkli, güzel (boy ve endam için). Saya: Üç etekli entari.

“CENNETTEN BERİDE YOLDA NELER VAR”

Gam çekme haline divâne gönül,
Sana da bulunur, ilde neler var;
Ayva m'eksik, yoksa turunç, yoksa nar,
Sun elini beri dalda neler var.

Sakının ağalar, beyler küçükten,
Yanağı gamzeli eğri bıçaktan;
Arılar bal alır bin bir çiçekten,
Nezaket arıda, balda neler var.

Yiğit olan yiğit dağdır, kaledir,
Sevmeyin çirkini başa belâdır;
Bülbülün feryadı gonca güledir,
Takının güzeller, gülde neler var.

Bunu ben demedim, âşıklar deyen,
Şu dertli sineme hançerler vuran,
Bilmem boz geyiktir, bilmem ak ceren,
Yüce yüce sarp kayada neler var.

Karac'oğlan der ki yaralı sinem,
Neredедir benim gül yüzlü sunam?
Kimi cennet ister, kimi cehennem,
Cennetten beride yolda neler var.

Ceren: Ceylan.

“DÜNYALAR DURDUKÇA DURASI KIZLAR”

Her sabah her sabah gelir geçerler,
Dünyalar durdukça durası kızlar;
Bir defa görmedim kaşı karadan,
Allahım, muradım veresi kızlar.

Tanımadım kirpiğinden kaşından,
Ayırmadım yâreninden, eşinden,
Öpe idim gerdanından, döşünden,
Gelin olup bize gelesi kızlar.

Donadaydım yeşil ile al ile,
Besleyeydim şeker ile, bal ile,
Boğum boğum al kınalı el ile,
Al, yeşil gerdeğe giresi kızlar.

Kızlar güzel güzel, aslı hûriden,
Yeryüzünü lâle, yeşil bürüden,
Kasvetli gönlümün gamın eriden,
Karanlık kalbimin çırası kızlar.

Karac'oğlan gam yükünü götürür,
Her kötüyü yâd ellere getirir,
Kulağı küpeli oğlan getirir,
Babası evine giresi kızlar.

"GÖNÜL YÂRDAN AYRILMAZ"

Ağlayı ağlayı düştüm yollara,
Karışayım boz bulanık sellere;
Adı sanı duyulmadık ellere,
Gitmeyince gönül yârdan ayrılmaz.

Âhım kaldı şu gelinin ahtında,
Deremedim güllerini vaktında,
Karanlık gecede kolum altında,
Yatmayınca gönül yârdan ayrılmaz.

Gözüm kaldı şu kaplanın postunda,
Azrail de can almanın kastında,
Döne döne teneşirin üstünde,
Yunmayınca gönül yârdan ayrılmaz.

Hadini de Karac'oğlan hadini,
Aramazlar gurbet ele gideni;
Ak göğsün üstünde çakır dikeni,
Bitmeyince gönül yârdan ayrılmaz.

Aşayım gideyim Yemenden öte,
Sevdiğim, kalbine getirme hata;
Etsiz kemiksiz bir ağaçtan ata,
Binmeyince gönül yârdan ayrılmaz.

Karac'oğlan der, anama göt'rün
Sağıma soluma yasdık getirin;
Şimdi ölüyorum, bir tas su verin,
İçmeyince gönül yârdan ayrılmaz.

“ARAMIZDA YIKILASI DAĞLAR VAR”

İzin ver ağam, ben de gideyim,
Âh çekip de arkam sıra ağlar var;
Bakarım bakarım, sılam görünmez;
Aramızda yıkılası dağlar var.

Coşkun sular gibi akıp durulma,
Kuru gazel gibi esip savrulma,
Nerde güzel görsen ona çevrilme,
Bizim ilde cana kıyar beyler var.

Karşıdan karşıya yanar bir ışık,
Bunu söyleyenin dilleri âşık,
Bir buğday benizli, zülfü dolaşık,
Gitme deyi beni yolda eğler var.

Karac’oğlan der ki kendim öveyim,
Taşlar alıp kara bahtım döveyim;
Güzel sevme derler, nasıl sevmeyim?
Kaşlar arasında çift çift benler var.

"NEYLEYEYİM ŞU DÜNYANIN ZİYNETİN"

Neyleyeyim şu dünyanın ziynetin,
Akıbeti ölüm olduktan kelli;
İstemem bahçemde bülbüller ötsün,
Benim gonca gülüm solduktan kelli.

Çöze idim düğmelerin döşünden,
Öpe idim gözlerinden, kaşından;
Güzelliğin soyha kalmış başından,
Ben inli boranlı olduktan kelli.

Yalanmış, dünyanın ötesi yalan,
Felektir muradım elimden alan;
Mısr'a sultan olsam istemem kalan,
Dost ağlayıp düşman güldükten kelli.

Karac'oğlan der ki bu ne hal bilmem,
Gelmişim dünyaya, bir daha gelmem;
Âlem bir yan olsa, o yâri vermem,
Yârin gönlü bende olduktan kelli.

[Soyha: Ölünün üstünden çıkan giysi. (y.h.n.)] Kalan, galan: Artık, bundan sonra.

"SABAHTAN UĞRADIM BEN BİR GÜZELE"

Sabahtan uğradım ben bir güzele,
Ağlatmadı güzel, güldürdü beni;
Ben güzelden böyle vefa ummazdım,
Ak göğsün üstüne kondurdu beni.

Şahin gibi yükseğinde uçarken,
Keklik gibi engininden geçerken,
Âb-ı kevser ırmağından içerken,
Susuz pınarlardan kandırdı beni.

Ben bir kuş idim, geldim ötmeye,
Yârin bahçesinde mesken tutmaya;
Göz kaldırdım cemâline bakmaya,
Ak gerdanda benler öldürdü beni.

Üç güzel de aştı şimdi pınarı,
Taramış zülfünü, vermiş tımarı;
Ak gerdanın altı zemzem pınarı,
Ağzımı verdim de kandırdı beni.

Karac'oğlan der ki koyun gütmeye,
Bozulmuş bağları seyran etmeye,
Yönümü döndürdüm, inip gitmeye,
Sarıldı boynuma, döndürdü beni.

“GİDERİM GURBETE, DAHA NEM KALDI?”

Terk edeyim seni hey kaşı keman,
Vefası olmayan yârda nem kaldı?
Hiç mi yok sevdiğim, göğsünde iman,
Beni mecnun eden yârda nem kaldı?

Felek benden beter etsin hâlini,
Ben ölürsem yâdlar sarsın belini,
Garip bülbül güle versin meylini,
Figanım artıran yârda nem kaldı?

Akar gözüm yaşı bir dem silinmez,
Ko başım sağ olsun, yâr mı bulunmaz?
O yârin yanında kadrim bilinmez,
Kadrimi bilmeyen yârda nem kaldı?

Karac’oğlan der ki, severim candan,
Can esirgemezdim, cânânım senden;
İşittim, sevdiğim vazgelmiş benden,
Giderim gurbete, daha nem kaldı?

"HAKK'IN YARATTIĞI KULLAR İÇİNDE"

Şunda bir güzelin salınışını,
Selviye benzettim dallar içinde;
Irmak kenarında, derya yüzünde,
Kuğuya benzettim, göller içinde.

Yörü güzel yörü, yolun basmazlar,
Söyleyip de şirin dilin kesmezler;
Güzel sevmiş deyi çekip asmazlar,
Koy ben de söylenem diller içinde.

Benim yârim gelişinden bellidir,
Ak elleri deste deste güllüdür,
Eşinden ayrılan neden bellidir?
Gezer melil melil iller içinde.

Alına da deli gönül alma,
Ciğerciğim aşk oduna deline;
Eller atlas giye, çıkıp salına,
Ko ben de kalayım çullar içinde.

Karac'oğlan der ki, işim zar m'ola?
Aşk kemendi boynumuza dâr m'ola?
Acap yârim gibi güzel var m'ola,
Hakk'ın yarattığı kullar içinde?

"AKÇA KIZLAR GÖÇ EYLEDİ YURDUNDAN"

Akça kızlar göç eyledi yurdundan,
Koç yiğitler deli oldu derdinden,
Gün öğle sonu da belin ardından,
Saydım altı güzel indi pınara.

Üçü uzun boylu, gözlerin süzer,
Üçü orta boylu, zülfünü düzer;
Sanırsın akça ceren çölde gezer,
San kınalı keklik indi pınara.

El edip dericek Hatçe'nin gülü,
Can için sarıcak Ayşe'nin beli,
İkisi hampalı, bir de döndeli,
Emine'm çok içti, kandı pınara.

Karacaoğlan bunu böyle söyledi,
İndi aşkın deryasını boyladı;
Kızlar gitti diye pınar ağladı,
Acışdım, yüreğim yandı pınara.

Hampa: Hempâ(y)'dan: Yoldaş, arkadaş, dost.

“AK KUĞULAR SÖKÜN ETTİ YURDUNDAN”

Ak kuğular sökün etti yurdundan,
Koç yiğitler yatamıyor derdinden,
Sabah namazında belen ardından,
Saydım altı güzel indi pınara.

Üçü orta boylu, gayetin güzel;
Üçü uzun boylu, gözlerin süzer,
Dedim, akça ceren çölde ne gezer,
Al kınalı keklik indi pınara.

Karac'oğlan gene coştu, bulandı,
İnip aşkın deryasını dolandı,
Güzel gitti diye pınar ağladı,
Acıdı yüreğim, yandı pınara.

[Gayetin: Gayetle, çok. (y.h.n.)] Belen: Bel, dağ geçidi.

“ÖPÜP KOKLADIĞIM GÜLLER PERİŞAN”

Çıkıp yücesine seyran eyledim,
Gördüm ak kuğulu göller perişan;
Bir firkat geldi de durdum, ağladım,
Öpüp kokladığım güller perişan.

Hayal hayal oldu karşımda dağlar,
Eşinden ayrılan ah çeker, ağlar;
Dökülmüş yapraklar, bozulmuş bağlar,
Bülbülün konduğu dallar perişan.

Yıkılmış dilberin mâmur illeri,
Susmuş bülbüllerin her dem dilleri,
Dağılmış sümbülü, solmuş gülleri,
Yüzüne dökülmüş, teller perişan.

Karac'oğlan der ki, toy avlamadım,
Arap ata binip boylatamadım,
Küstürdüm dilberi, hoylatamadım,
Dilberi küstüren diller perişan.

Toy: a) Düğün, ziyafet, şenlik, eğlence, b) Büyük bir yabani kuş. [Hoylatmak: Yerinden oynatmak; (burada) dönüp bastırmak, etkileyememek. (y.h.n.)]

"SAZLAR DÜZEN TUTMAZ, TELLER PERİŞAN"

Çıktım yücesine seyran eyledim,
Dost ile gezdiğim yollar perişan;
Bir başıma olsam gam çekmez idim,
Bir ben değil, cümle âlem perişan.

Başı pâre pâre dumanlı dağlar,
Hastanın halinden ne bilir sağlar?
Bozulmuş siyeci, virâne bağlar,
Bülbülün konduğu güller perişan.

Ezel biz de binerdik arap ata,
Türlü nimet çekilirdi sumata,
Terk ettim sılayı, çıktım gurbete,
Altı Arap atlı beyler perişan.

Fenâdır, dünyanın ötesi fenâ,
Biz de erişmedik bir iyi güne,
Terk etmiş ilini bir benli suna,
Ördeği gelmeyen göller perişan.

Karac'oğlan der ki, olaydı sözüm,
Ayağın altına türaptır yüzüm;
Kırılmış perdesi, çalmıyor sazım;
Sazlar düzen tutmaz, teller perişan.

Siyeç: Bağ çiti, duvar. Sumat: Sımat'tan; sofra. Türap: Toprak.

“İSTER İSE BOYUNCUĞUM VURALAR”

Ala gözlerini sevdiğim dilber,
Gidiyorum, sizin olsun buralar;
Âh ettikçe kara bağrım ezilir,
Melhem almaz sinemdeki yaralar.

Şahin küçük amma vermez avını,
Sen erittin yüreğimin yağını,
Sara idim dostum, usul boyunu,
İster ise kollarımı kıralar.

Yanarım, ateşim serimden gitse,
O dostun bağında bülbüller ötse,
Padişah değil de Allah emretse,
Her güzeli sevdiğine vereler.

Karac'oğlan der ki, hâlimiz nice?
Ünümüz gitti de yüceden yüce,
O dostu saraydın bari bu gece,
İster ise boyuncuğum vuralar.

“NEDENDİR DE KÖMÜR GÖZLÜM NEDENDİR...?”

Nedendir de kömür gözlüm nedendir,
Şu geceki benim uyumadığım?
Çetin derler ayrılığın derdini,
Ayrılık derdine doyamadığım.

Dostun bahçesine yâd eller dolmuş,
Gülünü toplarken fidanın kırmış;
Şurda bir kötünün koynuna girmiş,
Şu benim sevmeye kıyamadığım.

Kömür gözlüm, seni sevdim sakındım,
İndim has bahçeye güller sokundum;
Bilmiyorum nelerine dokundum,
Bir belli haberin alamadığım.

Karac'oğlan der ki yandım, ben öldüm,
Her bir deliliği kendimde buldum;
Dolanıp da kavil yerine geldim,
Kavil yerlerinde bulamadığım.

“ŞU YALAN DÜNYAYA GELDİM GELELİ”

Şu yalan dünyaya geldim geleli,
Tas tas içtim ağuları, sağ iken;
Kahpe felek vermez benim muradım,
Virân oldum, mor sümbüllü bağ iken.

Aradılar, bir tenhada buldular,
Yaslandılar, şıvgalarım kırdılar,
Yaz bahar ayında bir od verdiler,
Yandım gittim, ala karlı dağ iken.

Farımaz da deli gönlüm farımaz,
Akar gözlerimin yaşı, kurumaz;
Şimden geri benim hükmüm yürümez,
Azil oldum, güzellere bey iken.

Karac'oğlan der ki bakın geline,
Ömrümün yarısı gitti talana,
Sual eylen bizden evvel gelene,
Kim var imiş biz burada yoğ iken.

Şıvga: ince fidan, dal, yeni sürgün. Farımak: Yaşlanmak, kocamak, ihtiyarlamak.

“SEVSEM ÖLDÜRÜRLER, SEVMESEM ÖLDÜM”

Bir çift güzel geçen bağlardan ağrı,
Daramış zülfünü, vermiş tımarı;
Ak göğsün arası zemzem pınarı,
İçsem öldürürler, içmesem öldüm.

Başına vurunmuş kadife fesi,
Uğrun uğrun çektiğim yârin yası,
Bacaya koymuştur demir kafesi,
Baksam öldürürler, bakmasam öldüm.

Karac'oğlan der ki kendim övmeyim,
Coşkun sular gibi bendim dövmeyim,
Güzel sevme derler, nasıl sevmeyim
Sevsem öldürürler, sevmesem öldüm.

Ağrı: Yön, taraf. Uğrun uğrun: Gizli gizli.

“GERÇEK Mİ SEVDİĞİM, SORMAYA GELDİM”

Ala gözlerini sevdiğim dilber,
Göster cemâlini, görmeye geldim;
Şeftalini derde derman dediler,
Gerçek mi sevdiğim, sormaya geldim.

Gündüz hayallerim, gece düşlerim,
Uyandıkça ağlamaya başlarım;
Sevdiğim, üstünde uçan kuşların
Tutup kanatların kırmaya geldim.

Senin âşıkların gülmez dediler,
Ağlayıp yaşını silmez dediler,
Seni bir kez saran ölmez dediler,
Gerçek mi efendim, sormaya geldim.

Senin işin yiyip içmek dediler,
Yâran ile konup göçmek dediler,
Göğsün cennet, koynun uçmak dediler,
Hak nasip ederse görmeye geldim.

Mâil oldum senin ince beline,
Canım kurban olsun tatlı diline,
Âşık olup senin hüsnün bağına,
Kırmızı güllerin dermeye geldim.

Karac'oğlan der ki işin doğrusu,
Gökte melek, yerde hüma yavrusu,
Söyleyim ben sana sözün doğrusu,
Soyunup koynuna girmeye geldim.

Şeftali: (Burada) yanak. Uçmak: (T) Cennet. Hüma: Cennet kuşu, devlet ve talih kuşu.

Âşık Ömer

17. yüzyılın ilk yarısında doğduğu tahmin edilen, 1707'de öldüğü kesin bir yazılı kayıtla anlaşılan Âşık Ömer üzerine de bilgimiz pek fazla değil. Konyalı mı, Aydınlı mı, Gözleyeli mi olduğu konusundaki sanı ve yakıştırmaların hepsi, şiirlerinin bazı mısralarındaki söz dokundurmalarına dayanmaktadır. Zamanının gerekli öğreniminden geçerek klasik dîvan edebiyatına yaklaşmayı amaç edinen bir şehir âşığı; bulunduğu ve katıldığı olaylara bakarak da sınır boylarında yaşamış bir ordu şairi olduğu tahmin edilmektedir. Bir dîvan biçiminde basılacak kadar çok sayıda aruzla şiir yazmasının yanı sıra hece ve saz geleneğini de sürdürmesi; her yazmada eserine rastlanması ve âşık edebiyatının başlıca üstadı sayılması sonucunu yaratacaktır. Öyle ki "Şairnâme" adlı uzun şiirinde başlıca dîvan şairlerini anarken, "Karacaoğlan ise eski meseldir / Ezgisi çağrılır keyfe keseldir / Biz şair saymayız öyle ozanı" diyerek saz şiiri geleneğinin saf köklerini küçümseyecektir. Hem halk içinde tanınarak hem yüksek zümreye kendini kabul ettirerek eserini yaymış olması ise şiirlerinin sayıca çokluğu (1500'e yakın) ve yaşadığı kültür çevresinin etkisiyle açıklanabilir. Aslında Âşık Ömer'in şiirlerinde halk dili ve deyişi kaybolmakta; Osmanlıca tamlamalar ve yabancı kelimelerle dîvan mazmunları yerleşmektedir. Bu açıdan en çok Gevherî'ye yaklaşır ve 17. yüzyılın şehir âşığı tipini oluşturur. Gerçekten 18. yüzyılda halk şa-

irlerinin sayıca çoğalması oranında değerleri düşecek, dîvan edebiyatına özenen bu yarı kültürlü sanatçılar asıl köklerini yitirdikleri için gittikçe zayıflayacaklardır. Âşık Ömer, işte bu eğilimin ilk öncüsüdür. Dilinin ağırlığı ve özentili karışıklığına, dîvan mazmunlarını kopya ederek tekrarlayan kalıpçılığına, kendisini halktan kopuk yapan melez beğenisine rağmen Âşık Ömer'in eserinin yaşaması; hem verimli ve doğurgan bir sanatçılık çabasına hem özel hayatının aşk ve acılarını içtenlikle işlemesine bağlı olmalıdır.

Yaşamı, sanatının özellikleri ve bütün şiirleri bir kitapta toplanmıştır.[1]

---

1. Bkz. Sadettin Nüzhet Ergun, *Âşık Ömer, Hayatı ve Şiirleri*, 1935.

“AĞLAYI AĞLAYI GÖZ ELDEN GİTTİ”

Devlet hümâsını tutayım derken,
Uçurdum kolumdan, baz elden gitti;
Cehdedüp ardından yeteyim derken,
Hazır turna ile kaz elden gitti.

Hüda’nın verdiğine olmadım kail,
Gönül ata, dona, dilbere mâil;
Olmuş iken bir dem devlete nâil,
Kıymetin bilmedim, tez elden gitti.

Yine cûş eyledi bu dertli yürek,
Sînemi çak etti bu devr-i felek,
Mevlâ’nın verdiğine kanaat gerek,
Gönül çok isterken az elden gitti.

Mevlâ’m verse, varabilsem yârime,
Elim varmaz oldu kisb ü kârime,
Bir kara dumandır çöktü serime,
Kış eyyâmı geldi yaz elden gitti.

Ömer içini gör, bakma dışına,
Çektiğin gelmesin kullar başına;
Kimse rahmeylemez çeşmim yaşına,
Ağlayı ağlayı göz elden gitti.

Baz: Doğan, ava salınan yırtıcı kuş. Cehdetmek: Çaba harcamak, uğraşmak. Kail olmak: a) İnanmak, kanmak, b) Razı olmak. Mâil: Eğilimli, düşkün. Nâil olan: Ulaşan, erişen. Cûş etmek: Coşmak.
Çak etmek: Yırtmak, parçalamak. Kisb ü kâr: Kazanç ve alışveriş, işgüç.
Eyyâm: Günler.

“YALAN DÜNYAYA SORSANA”

Kurulalı neler çekmiş,
Yalan dünyaya sorsana;
Nice bin türlü kan etmiş,
Akan deryaya sorsana.

Bilinmez ne acep aldır,
Gönül bir sarhoş misâldir,
Âşıklık ne müşkül haldir,
Çeken şeydaya sorsana.

Bu derdin çaresin bilmem,
Akar çeşmim yaşın silmem,
Olaydın yâr ile bir dem,
Çekip tenhâya sorsana.

Kelâmı naz ile söyler,
Garip gönlüm alıp n'eyler,
Niçin cevr ü cefa eyler,
Melek-sîmâya sorsana.

Cihanda bulmadım bir yâr,
Rûz ü şeb ederim efkâr,
Der ki Ömer cümlemiz var,
Eden Mevlâ'ya sorsana.

Al: Hile, düzen, oyun. Şeyda: Çılgın, coşkun.

“FELEĞİN AĞUSUN AŞINDA BULDUK”

Gam yükleri ile yükümüz tuttuk,
Hicran katarının kervanıyız biz;
Feleğin ağusun aşında bulduk,
Mihnet tekkesinin mihmânıyız biz.

Hakikat yolunu tutmuş gideriz,
Kemlik edenlere iy’lik ederiz,
Hazret-i Hüdâ’nın emrin tutarız,
Râh-ı hakikatin rehvânıyız biz.

Ey Ömer aşk ile irfan yoluyuz,
Serv-i tubâların servi dalıyız,
Bizi sevenlerin biz de kuluyuz,
Sevmeyenin şâh ü hakanıyız biz.

Mihman: Misafir, konuk. Kemlik: Kötülük, şer. Râh-ı Hakikat: Gerçek yolu, Rehvân: Reh-revan'dan, yola giden, yürüyen. Tubâ: Cennette bulunduğuna inanılan, çeşitli ve lezzetli yemişler veren bir ağaç.

"GELİR AMMA NEDEN SONRA"

Şu karşıdan gelen dilber,
Gelir amma neden sonra;
Bir selâma nâil oldum,
Verir amma neden sonra.

Bahçede açılan güller,
Dalında öten bülbüller,
Bizi zemmeyleyen diller,
Çürür amma neden sonra.

Gördüm yârimin yüzünü,
Öptüm dostumun gözünü,
Aradım buldum izini,
Buldum amma neden sonra.

Kolumdan uçurdum bazı,
Yeter ettin bana nazı,
Âşık Ömer'in niyâzı,
Geçer amma neden sonra.

Zemmeylemek: Kınamak, yermek, kötülemek.

“SENİ BENDEN SAKINIRIM”

Gel dilberim kan eyleme,
Seni kandan sakınırım;
Doğan aydan, esen yelden,
Seni günden sakınırım.

Tabîbim hışm ile bakma,
Ben kulun odlara yakma,
Yanağına güller takma,
Seni gülden sakınırım.

Halden bilir haldaşım var,
Yola gider yoldaşım var,
Üç yaşında kardaşım var,
Seni ondan sakınırım.

Ömer’im der ben de geldim,
Tazelendi eski derdim;
Sen bir kuzu, ben bir kurdum,
Seni benden sakınırım.

“ÂŞIK ÖMER KULUN, KURBANIN OLSUN”

Çünkü güzel gönül alıp gidersin,
Hoşça tut yanında mihmânın olsun;
Beni ferdalara sürer gidersin,
Unutma ahd ile peymânın olsun.

Meylettiği için Ferhad’a Şirin,
Ol dahi yolunda terk eder serin,
Aramızda olan muhabbet sırrın,
Sakla can içinde pinhânın olsun.

Kaldır nikabını yüzün göreyim,
Varıp hâk-i pâye yüzler süreyim,
Ben senin yolunda canlar vereyim,
Hemen senin bana fermânın olsun.

Sağ olursam yine görem bir zaman,
Gönülden çıkarma sevdiğim heman,
Unutup bendeni istersen nişan,
Sînemde yâreler nişânın olsun.

Sen var iken hergiz bakmazam yâda,
Eş olayım Mecnun ile Ferhad’a;
Sen sağ ol sevdiğim dâr-ı dünyada,
Âşık Ömer kulun kurbanın olsun.

Pinhan: Gizli, sır. Nikab: Örtü, peçe. Hâk-i pây: Ayağın toprağı.
Hergiz: Asla, hiçbir zaman. Dâr-ı dünya: Dünya evi, hayat.

“HERKES ETTİĞİNİ BULA BİR ZAMAN”

Ey şahin bakışlı yükseğe bakma,
İndirirler seni kola bir zaman;
Sâdık âşıkları odlara yakma,
Hiç lûtfun olur mu kula bir zaman?

Âşıka ettiğin başka fen gibi,
Hiç görmedim kalbi âhen sen gibi,
Seni aşk oduna yaka ben gibi,
Açılan güllerin sola bir zaman.

Bir âhû gözlüye gönül veresin,
Bakma pâyine yüzler süresin,
Ettiğin işlere pişman olasın,
Herkes ettiğini bula bir zaman.

Âşık Ömer eydür ey peri-resmim,
Eğrilmiş hilâle döndürdün cismim,
Şimdi âr edersin anmaya ismim,
Hatırından çıkmaz ola bir zaman.

Âhen: Demir.

“GELİRSİN SEVDİĞİM BİR ZAMAN OLUR”

Şimdi almaz oldun benim selâmım,
Alırsın sevdiğim, bir zaman olur;
Bana işlediğin işlere nâdim,
Olursun sevdiğim, bir zaman olur.

Olamam sevdiğim bir nefes sensiz,
Diyâr-ı gurbete giderim sensiz,
Cihan köşkünde kul yok mu diyensiz,
Kalırsın sevdiğim bir zaman olur.

Sözüm geçmez oldu sen bî-amana,
Büküldü kametim döndü kemana,
Böyle kalmaz elbet gelir iymana,
Gelirsin sevdiğim bir zaman olur.

Vücûdum şehrinde nâr-ı hasretin,
Arttı derûnumda derd-i firkatin,
Bu Âşık Ömer’in kadr ü kıymetin,
Bilirsin sevdiğim bir zaman olur.

Nâdim: Pişman. Bî-aman: Amansız, acımasız. Nâr: Ateş.
Nâr-ı hasret: Özlem ateşi.

“DEDİ HEP ÇEKTİĞİM DİL YARASIDIR”

Dedim dilber yanakların kızarmış,
Dedi çiçek taktık, gül yarasıdır;
Dedim tane tane olmuş benlerin,
Dedi zülfüm değdi tel yarasıdır.

Dedim dilber sana yazıldı kanım,
Dedi niçin dersin benim sultanım;
Dedim kimler sarmış ince miyânın,
Dedi kendin sardın kol yarasıdır.

Dedim bu Ömer’in aklını aldın,
Dedi sevdiğine pişman mı oldun?
Dedim dilber niçin sararıp soldun,
Dedi hep çektiğim dil yarasıdır.

Miyân: Bel.

“EMÂNET HÜDÂ’YA BİR CANIMIZ VAR”

Dönmeziz ne denlû çok olsa âsi,
Hamdülillâh din ü îmânımız var;
Gider kalbimizin silinir pası,
Dilimizde vird-i Sübhânımız var.

Âleme şah olan olur çelebi,
Evvel âhir dedik kavline beli;
Gaziler serdârı Hazret-i Ali,
Ebubekir, Ömer, Osman’ımız var.

Gaziler sokunur teller serine,
Şehadâ erişir Hakk’ın sırrına;
Ne yüzden varırız mahşer yerine,
Bu denlû cürm ile isyanımız var.

Bize bu yüzdendir takdir-i İlâh,
Ölünce din içün ederiz semâ,
Gazâ yollarında hasbeten-lillâh,
Emânet Hüdâ’ya bir canımız var.

Ömer her sağ olan yazısın görür,
Tabîbe Hüdâ’dan inâyet irür,
Bizim Kerbelâ’mız haşredek sürür,
Dahî adûlarda çok kanımız var.

Ne denlû: Ne kadar. Âsi: Baş kaldıran, Vird-i Süphan: Tanrı’nın adını yücelterek tekrarlama. Beli: Evet, kabul. Semâ: Alevî ve Bektâşîlerin tören dansı; Mevlevilerinki müzikle usul üzre dönme şeklindedir. Hasbeten-lillâh: Allah rızası için, Tanrı uğruna. [Haşr (haşir): Ölüleri diriltilip bir araya toplandığı zaman, kıyâmet. (y.h.n.)]

"BEN KOYAM DAĞI DAĞ ÜZRE"

Bugün ben bir güzel gördüm,
Yeşiller giymiş ağ üzre;
Aklımı başımdan aldı,
Durabilmem ayağ üzre.

Beni mest eden câmıdır,
Gonca gülün eyyâmıdır,
Her biri bir harâmidir,
Kirpikleri kapağ üzre.

Mâh cemâline bakılır,
Ben kulun yanıp yakılır,
Söyledikçe bal dökülür,
Leblerinden dudağ üzre.

Cemâl ü hüsnü âlişan,
Ol Yusuf'dan almış nişan;
Siyah zülüfler perişan,
Dökülmüş al yanağ üzre.

Âşık Ömer geldi ise,
Hak inâyet kıldı ise,
Ferhad dağı deldi ise,
Ben koyam dağı dağ üzre.

“YARADAN MEVLÂ’YA KALDI ÇARESİ”

Şunda bir dilbere gönlüm düşürdüm,
Aldı beni kaşlarının âresi,
Hûb cemâlin gördüm aklım şaşırdım,
Yaradan Mevlâ’ya kaldı çaresi.

Benim sevdiceğim gülden naziktir,
Çekmişim aşkını, bağrım eziktir;
Yeter cevreyledin bana yazıktır,
Güle güle gel hey canım pâresi.

Telli turnam gelir şunda Hak deyu,
Yerde gökte düşmanların çok deyu,
Ne kaçarsın senden gayrı yok deyu,
Beyaz gerdanında dişler yâresi.

Âşık Ömer der ki aşka yanarım,
İçip aşkın şarabını kanarım,
Kıblem Hak’tır yönüm sana dönerim,
Mihrâbımdır kaşlarının âresi.

Âre: Ara, vezin ve kafiye zoruyla bozulmuş söyleyiş. Hûb: Güzel, güzellik.

Gevherî

17. yüzyıl saz şairi. Bütün halk sanatçıları gibi Gevherî'nin de ne zaman, nerede doğduğunu bilmiyoruz. Bazı araştırıcılar, Kırım hanlarından I. Selim Giray'ın İstanbul'u ziyareti (1688-1689) vesilesiyle yazdığı şiirdeki saygılı anlatıma bakarak onun da Kırımlı olabileceğini tahmin etmişlerdir. Asıl adının Mustafa değil Mehmet olduğu da son zamanlarda aydınlığa çıkan bir ayrıntıdır. Bunun dışında 1700'de ölen Mehmet Bahri Paşa'nın dîvan kâtipliğini yaptığı da biliniyor. Şiirlerindeki edadan, dili ve dîvan mazmunlarını kolaylıkla kullanışından çıkarılan sonuç; iyi bir öğrenim görerek yüksek zümre katlarına yaklaştığı, adını kent çevrelerinde yaymayı başardığıdır. Hem aruz hem heceyle yazan iki yanlı sanatçılardan biri de Gevherî'dir; bu yüzden çeşitli kaynakların saptadığı şiirleri yitirilmemiş, günümüze kadar gelebilmiştir.

Şiirlerinden çıkarılan ipuçlarıyla bir yandan Şam'a, Arabistan'a gittiğini; bir yandan Rumeli sınır boylarında bulunduğunu öğreniyoruz; bazı yazılı kaynaklar da bunu doğrulamaktadır. İstanbul'da da bir süre yaşamış olsa gerektir. Bir şiirinde Hicrî 1150 tarihini anışma bakarak 1737'den sonra ölmüş olabileceği düşünülür. Mutsuz bir yaşantısı olduğu, aradığını bulamadan diyar diyar dolaştığı, geçkin yaşlarda bile gençlere düşkünlük gösterdiği de kendi şiirinin açıkladığı gerçeklerdir. Eserleri klasik edebiyatın açık etki

izlerini taşır. Aruzla yazdığı eserlerde bunu doğal görsek bile heceli şiirlerinde de aynı terkipli ve dolaşık dili, mazmun kalıpçılığını sürdürüşü; şehir âşıklarının melez yaratılarının belli işaretidir. Yine de saz şiirinin saf ve özgün buluşlarını taşıyan bazı şiirleriyle 17. yüzyılın önde gelen saz şairleri arasında sayılır.

“VÜCÛDUM DOPDOLU GAM NİYE BÖYLE?”

Diyâr-ı gurbete çıkaldan beri,
Ağlar bu gözlerim nem niye böyle?
Bu girbâd-ı aşka düşelden beri,
Vücûdum dopdolu gam niye böyle?

Döşendim feleğin taşın türâbın,
Anladım bildim şu dünya harâbın,
Şimdi içmez oldum aşkın şarabın,
Titriyor destimde câm niye böyle?

Bu aşkın atma bindim yürüdüm,
Yandı yürek günden güne eridim,
Zaman mı devroldu, ben mi farıdım,
Kalmadı gönlümde dem niye böyle?

Gevherî der gerçi ehl-i nazarım,
Âlemin seyyahı oldum gezerim;
Vücûdum şehrini gamla bezerim,
Bulmadım derdime em niye böyle?

[Girbâd (girdbad): Kasırga. (y.h.n.)] Câm: Kadeh Em: İlaç, derman, deva.

"BAŞIMA GELMEDİK HALLER Mİ KALDI?"

Behey dilber sana gönül vereli,
Bana hasmolmadık kullar mı kaldı?
Dâsitan eyledin illere beni,
Hâlim söylemedik diller mi kaldı?

Ferhad gibi yol eyledik dağları,
Hangi yâr güldürmüş ağlayanları,
Şimdi viran oldu dostun bağları,
Yâd eller değmedik güller mi kaldı?

Böyle dilber gelmemiştir devrana,
Şimdiki hûblara yoktur bahane,
Bir rüzgâr musallat oldu cihana,
Meyvesin dökmedik dallar mı kaldı?

Gel gönül bu dertten olalım âri,
Görelim sonunda ne kılar Bâri,
Gevherî der ben de ederim zâri,
Başıma gelmedik haller mi kaldı?

Dâsitan eylemek: Destan etmek, herkese duyurmak, dillere düşürmek. Âri: Uzak, sıyrılmış, temizlenmiş. Bâri: Tanrı.

“BİRİ FİRKAT, BİRİ GURBET, BİRİ AŞK”

Kurtulamam üç nesnenin elinden,
Biri firkat, biri gurbet, biri aşk;
Üçü bilmez birbirinin hâlinden,
Biri firkat, biri gurbet, biri aşk.

Aşktır beni sevda ile söyleten,
Firkattir cevr ile sînem dağlatan,
Gurbettir gözümden kanlar akıtan,
Biri firkat, biri gurbet, biri aşk.

Bahri gibi ummanları yüzdüren,
Mecnun gibi sahraları gezdiren,
Ferhad gibi dağlar başın kazdıran,
Biri firkat, biri gurbet, biri aşk.

Ben bilirim benim aklım şaşıran,
Beni sevdiğimden cüdâ düşüren,
Muhabbet deryasın baştan aşıran,
Biri firkat, biri gurbet, biri aşk.

Gevherî der dersim aldım hocadan,
Okuyup hatmettim kara heceden,
Koç yiğidi pîr eyleyip kocadan,
Biri firkat, biri gurbet, biri aşk.

Bahri: Deniz ördeği gibi bir kuş. Cüdâ: Ayrı, uzak.

“BİRİ SIRAT, BİRİ MİZAN, BİR SUAL”

Her bâr sevdiceğim giyer eynine,
Biri yeşil, biri siyah, biri al;
Hûb yaraşır onun ol mâh yüzüne
Biri kâkül, biri giysu, biri hal.

Değme kimselere eğmez başını,
Mevlâm uzun etsin onun yaşını,
Uç şeye benzettim yârin kaşını
Biri hilâl, biri keman, biri dal.

İntizarım yârin hüsnü gülüne,
Çoktan müştak idim ince beline,
Üç şey fedâ kıldım yârin yoluna,
Biri serdir, biri candır, biri mal.

Âşıkı olalı terk-i âr ettim,
Cânan hayâlin kendime yâr ettim,
Yolunda giymeyi ihtiyar ettim,
Biri çuldur, biri aba, biri şal.

Der Gevherî âşık olan etmez âr,
Yönün Hakk'a dönüp Mevlâ'ya yalvar;
Mahşer günü üç nesneden korkum var,
Biri Sırat, biri Mizan, bir sual.

Her bâr: Her defa, daima. Eğin: Eynine, omuz, sırt. Kâkül: Alna düşen kısa saç, perçem. Giysu: Gîsû'dan; omuza dökülen saç. Hal: Ben. Müştak: İştiyak duyan, özleyen. Mizan: Terazi, mahşer gününde günahlarla sevapları ölçecek olan terazi.

"BÜLBÜLÜN MEKÂNI GÜLDÜR DİYESİN"

Garip turna bizi senden sorana,
Şimdi bir yavruya kuldur diyesin;
Aşkın zincirini takmış boynuna,
Devr içinde Mecnun oldur diyesin.

Gece gündüz ağlar, hiçbir dem gülmez,
Unutmuş eşini, dostunu bilmez;
Sevmiş bir güzeli, artık vazgelmez,
Âşık olmak müşkül haldir diyesin.

Terk eylemiş eşi ile dostunu,
Abdal olmuş eğne almış postunu,
Gelen geçen çiğner oldu üstünü,
Ayaklar altında yoldur diyesin.

A zâlim engeller yolumu bağlar,
Yârimin hasreti ciğerim dağlar,
Âb-ı revân olmuş durmayıp çağlar,
Şol akan yaşları seldir diyesin.

Gevherî der bilmem ben ne olduğum,
Gurbet illerinde durup kaldığım,
Aceplemen beyim şimdi solduğum,
Bülbülün mekânı güldür diyesin.

“GÜLŞEN AĞLAR, BÜLBÜL AĞLAR, GÜL AĞLAR”

Sözün bilmez bazı nâdân elinden,
Edep ağlar, erkân ağlar, yol ağlar;
Bülbülün feryâdı gonca gülünden,
Gülşen ağlar, bülbül ağlar, gül ağlar.

Eyiye hizmet et olasın eyi,
Öter defler gibi sînemin neyi,
Bu çarhın elinden el’aman deyi,
Gedâ ağlar, sultan ağlar, kul ağlar.

Her kaçan cûş edip çağlasa seller,
Açılır lâleler, sümbüller, güller,
Davulbaz çalınır, çalkanır göller,
Şahin ağlar, turna ağlar, tel ağlar.

Kâmil olanların bellidir yeri,
Yoluna koyarlar can ile seri,
Hakkın dîdârını görelden beri,
Gökler ağlar, deryâ ağlar, sel ağlar.

Gevherî der sazın hem sözün üste,
Armağan eyle gel canını dosta,
Kimi abdal olmuş girmiştir posta,
Aba ağlar, hırka ağlar, çul ağlar.

"GEVHERÎ'YE NÖBET NE ZAMAN GELİR?"

Bîmar-ı aşkınım hayli zamandır,
Hasta dile sıhhat ne zaman gelir?
Ateş-i hicrinle hâlim yamandır,
Acep dem-i vuslat ne zaman gelir?

Teşrifin va'detti ol çeşm-i fettan,
Hânemizde bir şeb olmaya mihman;
Yollarda muntazır dide-i giryân,
Ol kân-ı mürüvvet ne zaman gelir?

Hilâf va'deyledi ol kaşları yâ,
Buna razı mıdır Hazret-i Mevlâ?
Merhamet etmezsin âşıka asla,
Zâlim, sana şefkat ne zaman gelir?

Tâkatim kalmadı âh ile zâra,
Kat'-ı ümit ettim gayrı ne çare;
Bin talip var iken visal-i yâre,
Gevherî'ye nöbet ne zaman gelir?

Bîmar: Hasta. Şeb: Gece. Bîmar-ı aşk: Aşk hastası. Ateş-i hicr: Ayrılık ateşi. Dem-i vuslat: Kavuşma, birleşme zamanı. Çeşm-i fettan: Fitneci göz. Dide-i giryân: Ağlayan göz. Kân-ı mürüvvet: İyilik madeni. Hilâf: Karşı, zıt, yalan. Kat'ı-ümit: umut kesme.

“BU GEVHERÎ KULUN KURBANIN OLSUN”

Çünkü güzel, gönlüm alıp gidersin
Hoşça tut yanında, mihmânın olsun;
Beni ferdâlara salıp gidersin,
Efendim ahdeyle, amânın olsun.

Perişandır benim gönlüm perişan,
İflâh olmaz senin ile konuşan;
İster misin ben kulundan bir nişan,
Sînemde yâreler nişanın olsun.

Görmez misin Ferhad ile Şirin'i,
Onlar da sevmişler biri birini;
Âşıkının açma gizli sırrını,
Sakla derûnunda pinhânın olsun.

Kaldır nikabını yüzün göreyim,
Göreyim de sana canım vereyim;
İster isen rakipleri kırayım,
Hemen senin bana fermânın olsun.

Sen var iken gönül vermeyim yâda,
Şirin dahi gönlün verdi Ferhâd'a;
Efendim sen sağ ol hemen dünyâda,
Bu Gevherî, kulun, kurbanın olsun.

Not: Âşık Ömer'in aynı redifli koşmasına nazire. İki şiirin birbirine karışmış olması da mümkündür.

"ZEKÂTSIZ DİLBERİ SEVMELİ DEĞİL"

Şunda bir güzele gönül düşürdüm,
Öpmeli, koçmalı, değmeli değil;
Aşkın deryâsını boydan aşırdım,
Karadır gözleri sürmeli değil.

Dilber senin ile yiyip içmedim,
Yiyip içip ak göğsünü açmadım;
Fırsat elde iken belin koçmadım,
Beni öldürmeli, dövmeli değil.

Dilber haram(i) olup yola durmuşsun,
Cellât olup cana başa kıymışsın;
Kuzum bugün al hâreler giymişsin,
Göğsü sıra sıra düğmeli değil.

Gevherî der yola durur varırlar,
Adam öldürürler kana girerler;
Çok güzeller gördüm zekât verirler,
Zekâtsız dilberi sevmeli değil.

Not: Karacaoğlan'ın "değil" redifli koşmasına nazire.

"NE GELDİ, NE GELİR, NE GELSE GEREK"

Ey peri, cihana sen gibi dilber,
Ne geldi, ne gelir, ne gelse gerek;
Lâ'lin gibi, Lokman, tiryak-ı ekber,
Ne buldu, ne bulur, ne bulsa gerek.

Cefaya başladı kadd-i mevzûnum,
Tâ arşa dek çıktı âh-ı derûnum,
Böyle giderse bu çeşm-i pür-hûnum,
Ne güldü, ne güler, ne gülse gerek.

Ey âlem-i hüsnün sâhip-kıranı,
Öldür kelp rakibi verme emânı;
Öldürmezsen kendi elinle anı,
Ne öldü, ne ölür, ne ölse gerek.

Bunca dem akarken gözümden yaşlar,
Vaad etmiş iken silmeye dilber,
Ahdine durmadı ol peri-peyker,
Ne sildi, ne siler, ne silse gerek.

Gevherî güzeller gitti yabana,
Lâle gibi çıktı ol mâh meydana,
Bu cihana benim gibi merdâne
Ne geldi, ne gelir, ne gelse gerek.

Lâl: Dudak, ağız. Lokman Hekim: Hekimlikte ün kazanmış efsanevî kişi; hekimlerin pîri, Kuran'da da adı geçer. Tiryak: Zehirlere karşı ilaç, panzehir. Ekber: Büyük. Pür-hûn: Kan dolu.

"GÖNLÜMÜZ BAĞLANDI ZÜLFÜN TELİNE"

Gönlümüz bağlandı zülfün teline,
Alınmaz gözleri mestim alınmaz;
Sencileyin cevredici kuluna,
Bulunmaz gözleri mestim bulunmaz.

Karışmasın kimse benim kârıma,
Rahmetmesin gören âh ü zârıma;
Hüdâ takdir etmiş, yazmış serime,
Silinmez gözleri mestim silinmez.

Düştüm ateşlere durmaz yanarım,
İçip aşkın dolusundan kanarım;
Müşkül işi ululara sorarım,
Bilinmez, gözleri mestim bilinmez.

Hasretinle her dem bağrım deliktir,
Kül oldu vücûdum şehri yanıktır;
Cümle yollar bağlı, harâmiliktir,
Gelinmez gözleri mestim gelinmez.

Gevherî der, yoktur derdime çare,
Onulmadı gitti sînemde yâre;
Gönül bir şahindir her bir şikâre,
Salınmaz gözleri mestim salınmaz.

“BAD-I SABÂ EFENDİME GİDERSEN”

Bâd-ı sabâ efendime gidersen,
Ol güneş yüzlüye var selâm eyle;
Sevap kazanırsın hizmet edersen,
Aman karşısında dur selâm eyle.

Ardımdaki karlı dağlar diyesin,
Çeşmim yaşı her dem çağlar diyesin,
Derûndan âh edip ağlar diyesin,
Benimçin hatırın sor selâm eyle.

Selâmımı dünden düne değşirme,
Varıp bir nâdan eline düşürme,
Gül cemâlin görüp kendin şaşırma,
Aklını başına der selâm eyle.

Gevherî bir nâme verdi bâd ile,
Gönderdi elinden sana dâd ile;
Lûtfeylesin konuşmasın yâd ile,
Kâmil olsun, onu gör selâm eyle.

“SENİ BENDEN SAKINIRIM”

Ala gözlü nazlı dilber,
Seni kandan sakınırım;
Kandan değil hey efendim,
Seni candan sakınırım.

O yana bu yana bakma,
Beni ateşlere yakma,
Elini koynuna sokma,
Seni senden sakınırım.

Gevherî der ben bir merdim,
Yüreğimden çıkmaz derdim;
Sen bir kuzu ben bir kurdum,
Seni benden sakınırım.

Mecnûnî

Karacaoğlan'ın Anadolu'nun belli bir bölgesinde benimsenerek yaşatılan saf şiiri karşısında Âşık Ömer ve Gevherî gibi şehir âşıklarının açtıkları dîvan şiirini taklit yolu, 18. yüzyılda kültür çevrelerinde yaşayan âşıkların gittikçe yozlaşan ürünler vermelerine yol açmıştır. Sanatta özgünlük şart, taklit ölüme mahkûmdur. Bu yüzden 18. yüzyıl sanatçılarının hemen hiçbiri kendinden sonra süren canlı bir etki yaratacak güçte olmamışlardır. Öyle ki birçok antolojide 17. yüzyılla 19. yüzyılın sanatçılarından seçilmiş örnekler arasında bütün 18. yüzyıl hemen hemen boştur. Tek tük eserleri tarihsel bazı olayları konu edindiği için bu yüzyılda yaşadıkları bilinen ve bazı şiirleri ele geçen Ravzî, Ali, Hocaoğlu, Hükmî, Kâtibî, Derviş Musa, Kabasakal Mehmet, Levnî, Kıymetî, Şermî, Mahtûmî, Âşık Vartan, Nuri, Abdi, Âşık Sâdık, Âşık Said, Derûnî, Küşadî, Nigârî, Süleyman, Bağdadî, Âşık Halil, Âşık Sırrı, Âşık Şem'î, Nakdî, Seferlioğlu, Mağriplioğlu, Kara Hamza gibi şairler arasında Ermeni soyundan geldiği halde Türk halk edebiyatının ilginç bazı örneklerini veren Mecnûnî'yi değerlendirmek gerekir. Türk kültürünün etkisiyle, âşıklığı ve Türkçeyi benimseyen Mecnûnî'nin şiirleri, çağdaşlarına kendini kabul ettirecek derecede güçlü ve özgündür. Nabî'nin bir mektubuyla Seyyid Vehbi'nin târizli bir eleştirisinde adının geçmesi, ününün genişliğini gösterebilir. M. Fuat Köprülü'nün de işaret ettiği

gibi etkili bir lirizm göze çarpan Mecnûnî'nin şiirleri 18. yüzyılı temsil edecek daha olgun örnekler elde olmadığı için, bu antolojideki zaman zincirinin bir halkası olmaktadır.

"SÜRÜLMEZ ÂLEMDE DEM DEM ÜSTÜNE"

Âhir bu derd beni sine götürür,
Onulmaz yâreler, em em üstüne;
Feryâdım işiten aklın yitirir,
Gitti safâ, geldi gam gam üstüne.

Bir dilbere meyil verdim özümden,
O da bîzar oldu, bezdi sözümden;
İki elim gitmez oldu gözümden,
Âcizim silmeye nem nem üstüne.

Yandı ciğer kebap oldu, söz kaldı,
Dilberlerden vefâ gitti, naz kaldı;
Zamânede asilzâde az kaldı,
Gün günden doğmada kem kem üstüne.

Mecnûnî der şimdi zamâne kemdir,
Dilberin her günü âşıka demdir;
Bir günüm şâd ise beş günüm gamdır,
Sürülmez âlemde dem dem üstüne.

Sin: Mezar. Âhir: Sonunda. Em: İlaç, çare, deva. Onulmaz: İyileşmez, tedavi edilmez. Bîzar: Rahatsız, tedirgin. Kem: Kötü. Dem sürmek: İyi yaşamak, keyfetmek, eğlenmek.

“DOST GEREKTİR DOST YOLUNA ÖLÜCÜ”

Kadir Mevlâ’m, senden bir yâr isterim,
Remz ile divâne gönül alıcı;
Hem musâhib olsa, haber anlasa,
Gayet zarif olsa, halden bilici.

Kanı ya bir böyle cânân bulunmaz,
Bulunursa ne olduğu bilinmez;
Yalancılık ile dostluk olunmaz,
Dost gerektir dost yoluna ölücü.

Kanı böyle cânân girseydi ele,
Kadir Mevlâ’m onu müyesser kıla;
Hakikat kavliyle girsin bu yola,
Yoldan çıkan çalsın Ali kılıcı.

Mecnûnî’ in gayet yârı dost ola,
Sermayesi arkasında post ola;
Dost odur ki yük deminde dest ala,
İstemem her yerde yüze gülücü.

"UNUTTUN MU, ARAMIZDA AND'OLDU"

Gurbet ilde bir hal geldi başıma,
Feleğin sitemi bana fend'oldu;
Ayrı düştüm vatanımdan, eşimden,
Gönül bir kâkülü dâre bend'oldu.

Kim görmüştür güzellerin, vefâsın,
Arif olan sürer zevk ü sefâsın;
Hercâî dilberin cevr ü cefâsın,
Çeke çeke bu sîneme kan doldu.

Cihanda murada ermektir kasdım,
Şikâyet değildir hikâyet kasdım;
Gel ağlatma beni gül yüzlü dostum,
Bu cefalar bugün değil dün d'oldu.

Mecnûnî yârını ararsın deyu,
Bulur da sînene sararsın deyu,
Gam çekme, murada erersin deyu,
Unuttun mu, aramızda and'oldu.

Fend: Hile, tuzak, oyun, desise. Bend oldu: Bağlandı, tutuldu.
Dâr: Darağacı, idam yeri.

“SÖYLENSİN ÂLEMLER KO BENİM İÇİN”

Aceb açılmadı baht-ı siyâhım,
Şu fenâ mülkünde gam benim için;
Onulmadı gitti sînem yarası,
Tabibler bulmadı em benim için.

Gönül hasret çeker, can eder zârı,
Yakar derûnumu ayrılık nârı,
Ey bâd-ı sabâ ey, seher rüzgârı
Ne söyler o gonca-fem benim için?

Döşendim toprağı, yaslandım taşı,
Felekten yaralı sînemin başı;
Dostlar meclisinde sâk(i) olan naşı,
Yâre söyler m'ola kem benim için?

Can hasrette, gönül ister visali,
Eğnime giyindim post ile şalı;
Abdal olmuş deyu Mecnûn misâli,
Söylensin âlemler ko benim için.

Acep: Acaba niçin? **Baht-ı siyah:** Kara baht, kötü talih. **Gonca-fem:** Gonca gül ağızlı. **Naşı:** Rakip, düşman, ikiyüzlü yalancı hasım.

"MECNÛNÎ SEVMİŞTİR BİRİN DESİNLER"

Gel güzel, gezelim dâr-ı fenâda,
Bana Ferhâd, sana Şîrin desinler;
Arap da, Acem de, Bay ü gedâ da,
Pesend edüp sad âferin desinler.

Dolaşalım şu âlemin her yanın,
Yedi iklim dört köşesin dünyanın;
Hakiki dost için dâr-ı fenânın,
Geşt eylemiş bahr ü berrin desinler.

Yâr dâmenin komam elden, ölünce,
Sahn-ı mahşer, rûz-i cezâ olunca,
Arayıp bir yâr-ı sâdık bulunca,
Sarfeylemiş küllî varın desinler.

Güzelin derdinden eylemem şekvâ,
Bana yâr gerektir, gerekmez dünya;
Dost için ölürsem gam değil bana,
Yâr uğruna vermiş serin desinler.

Yanıma alaydım zülfü leylâyı,
Gezip seyredeydim bağ ü sahrâyı,
Yanımda görenler melek-sîmâyı,
Mecnûnî sevmiştir birin desinler.

Pesend etmek: Kıskanmak, imrenmek, beğenmek. Sad: Yüz 100.
Dâr-ı fenâ: Dünya. Geşt eylemek: Gezmek, dolaşmak. Bahr ü ber: Deniz ve kara. Dâmen: Etek. Küllî: Hep, hepsi, her şey. Şekvâ: Şikâyet, yakınma.

“HÜSNÜNE GÜZELLER OLMASA MAĞRUR”

Sâki, bize niye sunarsın câmı?
Âşıka n'eylesin bâde-i engûr,
Mest olup gezerim subh ile şâmı,
Bilirsin olmazam haşredek mahmûr.

Beni mest eyledi aşkın şarabı,
Nâğme-i âhımla buldum hesabı;
Bana arz eyleme çeng ü rebâbı,
Dokunmaz kûşeme sadâ-yı tanbûr.

Dâîm âh eylemek olmuştur kârım,
Aşk ile bir yerde yoktur kararım;
Yanıma gelince gül yüzlü yârım,
Bilirim, dil mülkün eylemez ma'mur.

Mecnûnî daima gözetir rââhı,
Bu sözümde hilâfım yok billâhi;
Her bir muradına erer vallâhi,
Hüsnüne güzeller olmasa mağrur.

Sâki: İçki sunan, dağıtan kişi. Câm: Kadeh, şarap bardağı.
Bâde-i engûr: Üzüm şarabı. Subh: Sabah. Şâm: Akşam. Haşredek: Kıyamete kadar. Mahmûr: Hamr'dan; sarhoşlukla uyku basan, baygınlaşan.
Çeng ü rebab: Çeng ve rebab, kanuna benzeyen, dik tutulan bir saz ve bir çeşit kemençe.

“BİR KÜLHANA DÖŞESİNLER POSTUMU”

Arz-ı hâlim eyle kaşı kemâne,
Acep cânân bendesine küstü mü?
Divâne gönlümüz düştü gümâne,
Bizden Tanrı selâmını kesti mi?

Bunda konan göçer, eğlenmez kervan,
Devredip dönmede bu çarh-ı devran,
Dilerim bulmasın derdine derman,
Benden ayrı düşürenler dostumu?

Aşkın kitabını destime aldım,
Yitirdim kendimi, hayrette kaldım;
Efkâr hânesine tekyeşin oldum,
Bir külhana döşesinler postumu.

Çare nedir, kalem böyle çalınmış,
Siyah zülfün gerdanına salınmış,
Bölük bölük mâh yüzüne bölünmüş,
Mecnun(î), bâd-ı sabâ hilâf esdi mi?

Tekyeşin: Tekye-nişin'den; tekkede oturan, derviş.

“SEVDİ CANIM, ÖLEYİM Mİ?”

Karşıdan salınma dilber,
Sana kurban olayım mı?
İsmin okur gönül ezber,
Sevdi canım, öleyim mi?

Bu âşıkın mihnet ile,
Geçti ömrü zahmet ile;
Hey insafsız, hasret ile,
Şöyle mahrum kalayım mı?

Sevdiğim beni yâd ettin,
Gayrısına gönül kattın,
Kulunu yabana attın,
Seni Hakk’a salayım mı?

Mecnûnî düştü bu derde,
Sevdası yanıyor serde,
Tenhâca bulduğum yerde,
Bir şeftali alayım mı?

DÎVAN

Ne acâyib rûz imiş, cânâ, bu bayram günleri
Mâh-rûlar azmeder seyrâna bayram günleri;
Nice âşıklar gelir kurbâna bayram günleri,
Can verir bîçâreler cânâna bayram günleri.

Yürü hey hercâî dilber kaddimi dal eyleme,
Aklımı başımdan alıp beni abdal eyleme,
Öldür âşıklarını, gel, böyle işgal eyleme,
Padişahlar nail olmaz kana bayram günleri.

Der ki Mecnûnî güzel, düştüm muhabbet râhına,
Kûh-i Kaf olsa dayanmaz ben fakiyrin âhına,
Ey sabâ bizden selâm et ol güzeller şâhına,
Dahil olsun meclis-i irfâna bayram günleri.

Not: Halk şairlerinin fâilâtün fâilâtün fâilatün fâilün kalıbıyla yazdıkları gazellere dîvan denir; çoğunlukla dörder dizeli kümelerle murabba gibi dizilir.

Rûz: Gün. Cânâ: Sevgili. Mâh-rû: Ay yüzlü güzel. Azmetmek: Niyetlenmek, girişmek. Seyrân: Gezinti. Kadd: Boy pos. Dal eylemek: Bükmek, eğmek. Kûh-i Kaf: Kaf Dağı.

Emrah

18. yüzyılın sonunda Erzurum köylerinden birinde doğduğu, gerek halk inanışları gerek kendi şiirlerindeki anışlardan belli olan Emrah'ın, 1855-1860 arasında, son yıllarını geçirdiği Niksar'da öldüğü kabul edilir. Daha açık bilgi –her zamanki gibi– yoktur. Eserlerindeki öğelerden ve dîvan şiiri yolundaki emeğinden anlaşıldığı gibi hem yeterince öğrenim görmüş hem tasavvuf yoluna yönelmiştir. Şiirlerinde geçen yer adlarının tekrarından Trabzon, Sivas, Kastamonu, Konya, Niğde illerini dolaştığı, çeşitli yerlerde kısa süreli serüvenler yaşadığı bellidir. Kendisine ilgi duyan ve koruyup esirgeyen edebiyat meraklısı kişilere konuk olarak birkaç şehirde yerleşip yaşadığı, ev bark kurduğu da söylenmektedir. Emrahoğulları adıyla anılan ailelerin birbirinden uzak yerlerde yaşamaları, birçok yerde adına bağlanan mezarın olması, şiirlerinin dilden dile geçerek yayılış genişliği kazanışı, aruzla yazdıklarının basılışı, asıl mezar taşının Niksar'da bulunuşuna kadar[1] birçok veri onun ününün yaygınlığını gösteren işaretlerdir. Bu açıdan 19. yüzyılın Dertli ve Seyrânî gibi[2] adı herkesçe bilinen birkaç sanatçısından biridir. Dîvan şiiri yolunda yazdıkları zayıf kopyalar olmaktan öteye gitmez.

1. Bkz. Eflâtun Cem Güney, *Erzurumlu Emrah, Hayatı ve Şiirleri*, 2. Basım, 1955.
2. Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, *Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi*, Milliyet Yayınları, 1972.

Ama Doğu Anadolulu bir saz şairi olarak hece vezniyle söylediği iki yüze yakın şiirin derlenmiş hali, kendisini 19. yüzyılın önemli âşıklarından biri saymamızı gerektirir. Çağdaşlarından Tokatlı Nuri (ölümü, 1882) üzerinde belli etkileri vardır.

Hayatının, değişik geziler, yerleşmeler, evlenmeler ve serüvenlerle dolu oluşu, Orta ve Doğu Anadolu'daki ününü artırmış olmalıdır. İlgi çeken kişiliğiyle eserine değer kazandırmış, şiirlerinin yayılıp bilinmesini sağlamış gibidir. 19. yüzyıldaki âşık fasıllarında eserleri en çok okunan sanatçılardan biri olan Emrah, klasik edebiyat bilgisiyle üstünlük kazanarak etki sağlamış; iki yanlı çalışkanlığıyla geniş alanlarda duyulmuştur. Tasavvuf şiirleri belli bir değer düzeyinin üstünde değildir. Asıl ilginç yanı, saz şiiri geleneği yolundaki içten ve etkili aşk, gurbet şiirleridir. Şiirlerinin bir kısmı Ercişli Emrah'ın (17. yüzyıl) Selvi Han'la ilişkili halk hikâyesine de eklenmektedir. Ercişli'nin bazı şiirleri de Erzurumlu Emrah'a mal edilmiş olabilir.

“YARAM YÜREKTEDİR SARABİLMEZSİN”

El çek tabip, el çek yaram üstünden,
Sen benim derdime devâ bilmezsin;
Sen nasıl tabibsin, yoktur ilacın,
Yaram yürektedir sarabilmezsin.

Sana derim sana ey kalbi hayın,
Kimseler çekmesin feleğin yayın,
Yıkıp harab ettin gönül sarayın,
Alıp bir taşını koyabilmezsin.

Emrah’ım, dinledin benim sözlerim,
Muhabbetin can evimde gizlerim;
Ne duruyon, ağlasana gözlerim,
Bir daha yârini görebilmezsin.

Hayın: Hain’den; hıyanet eden, nankörlük eden, aldatan. Muhabbet: Sevgi, aşk, ilişki.

“EMRAH’I ZÜLFÜNDE YÂR EĞLENDİRİR”

Gönül gitmek ister gurbet illere,
Velâkin bizleri yâr eğlendirir;
Ezelden mâiliz gonca güllere,
Bülbül-i şeydâyı zâr eğlendirir.

Bülbül gibi kaldık güller içinde,
Gözümüz kan ağlar seller içinde,
Biz ehl-i harâbız iller içinde,
Bizi ancak namus, âr eğlendirir.

Bir sözüm var aşikâre söylenmez,
Söylesem de nazlı yârce dinlenmez,
Zincir ile bağlasanız eğlenmez,
Emrah’ı zülfünde yâr eğlendirir.

Velâkin: Fakat, lâkin, ama. Bülbül-i şeydâ: Çılgın, âşık bülbül. Zâr: Ağlama, ağlayan. Ehl-i harâb: “Ehl-i Harâbat”dan; meyhane adamları; yıkık gönüllüler. Âr: Utanma. Aşikâre: Açıkça, herkese.

“GÜZEL SEVMEK BİR SARP KALE”

Gönül gurbet ile varma,
Ya gelinir ya gelinmez;
Her dilbere meyil verme,
Ya sevilir ya sevilmez.

Yürüktür bizim atımız,
Yardan atlattı zatımız,
Gurbet ilde kıymatımız,
Ya bilinir ya bilinmez.

Bahçenizde nar ağacı;
Kimi tatlı kimi acı;
Gönüldeki derd ilacı,
Ya bulunur ya bulunmaz.

Deryalarda olur bahri,
Doldur da ver içem zehri,
Sunam gurbet ilin kahrı,
Ya çekilir ya çekilmez.

Emrah der ki düştüm dile,
Bülbül figan eder güle,
Güzel sevmek bir sarp kale,
Ya alınır ya alınmaz.

Meyil vermek: Meyletmek, eğilim göstermek, sevmek, tutulmak, gönül vermek. Yürük: Yüğrük, çabuk ve iyi yol alan, hızlı koşan, göçebe. Zat: Şey, eşya, iş, kendi, asıl, öz, saygı değer kişi. Bahri: Tüyünden kürk de olan, gagası kaşığa benzer bir çeşit deniz ördeği.

"DEDİM... DEDİ..."

Sabahtan uğradım ben bir fidana,
Dedim mahmur musun, dedi ki yok yok;
Ak elleri boğum boğum kınalı,
Dedim bayram mıdır, dedi ki yok yok.

Dedim inci nedir, dedi dişimdir,
Dedim kalem nedir, dedi kaşımdır,
Dedim on beş nedir, dedi yaşımdır,
Dedim daha var mı, dedi ki yok yok.

Dedim ölüm vardır, dedi aynımda,
Dedim zulüm vardır, dedi boynumda,
Dedim gül memeler, dedi koynumda,
Dedim ver ağzıma, dedi ki yok yok.

Dedim Erzurum nendir, dedi ilimdir,
Dedim gider misin, dedi yolumdur,
Dedim Emrah nendir, dedi kulumdur,
Dedim satar mısın, dedi ki yok yok.

“SEVMESEM İNCİNİR, SEVSEM İNCİNİR”

Bir nâzenin bana gel gel eyledi,
Varmasam incinir, varsam incinir,
Beyaz gerdanından, ince belinden,
Sarmasam incinir, sarsam incinir.

Kaşına çekilmiş kudret kalemi,
Görmemiş dünyada derd ü elemi,
Her sabah, her akşam verir selâmı,
Almasam incinir, alsam incinir.

Gene görünüyor yârin illeri,
Başımızda esen sevda yelleri,
Yârin bahçesinde gonca gülleri,
Dermesem incinir, dersem incinir.

Nereden nereye sevmişim yâri,
Ateşi komuyor yakıyor beni,
Âşık Emrah sever böyle bir canı,
Sevmesem incinir, sevsem incinir.

Nâzenin: Cilveli, oynak, çok nazlı, nazik.

“BİR DAHA SAZ ALMAM ELE”

Ağalar gurbetten geldim,
Geldim ki cânânım gitmiş;
Bir daha saz almam ele,
Salınıp gezenim gitmiş.

Aynasın verin dizine,
Sürmeler çeksin gözüne,
Siyah zülfün mâh yüzüne,
Tarayıp düzenim gitmiş.

İçmişem ezel şarabı,
Gine kavuştur Yarabbi,
Destinde aşkın kitabı,
Okuyup yazanım gitmiş.

Bir daha içmenem bâde,
Sırrımı vermenem yâde,
Uçtu gövel kaldı yâda,
Göllerde gezenim gitmiş.

Emrah'ım ben de varırsam,
Düşmandan hayıf alırsam,
Vâdem yetince ölürsem,
Kabrimi kazanım gitmiş.

Gövel: Yeşil başlı yaban ördeği. Yâd: Yabancı, el. Hayıf: Haksızlık, cevir, zulüm (haf'dan). Vâde: Bir iş için önceden belirtilen zaman, ecel. Kabir: Mezar.

“ELBET RAHME GELİP BİR GÜN ANAR YA”

Sûz-i hicrânınla boyanmış gönül,
Bir katre lâlinden içse kanar ya;
Eğer yanmazsan da bu nâr-ı aşka,
Şu âh ü vâhımdan kalbin yanar ya.

Ben fedâ etmişken can ile teni,
Sen uyup ağyare terk ettin beni;
Ey gonca dehanım el kınar seni,
Bülbül yuvasında olsa kanar ya.

Emrah sana yeter hayâl-i vuslat,
Hayat ile bulur gönül meserret;
Gülüm sağ olsun da etmesin ülfet,
Elbet rahme gelip bir gün anar ya.

Rahm: Acıma, esirgeme, koruma. Sûz: Yanma, tutuşma, ateş, sıcaklık. Sûz-i hicrân: Ayrılık ateşi. Lâl: Ağız, dudak. Nâr-ı aşk: Aşk ateşi. Ten: (Burada) vücut, varlık. Ağyar: Yabancılar, eller, başkaları. Dehan: Ağız. Kınamak: Ayıplamak. Meserret: Sevinç, mutluluk, gönül hoşluğu. Ülfet: Görüşüp konuşma, yakınlaşıp dost olma.

“HASRET KIYAMETE KALIP DURMASIN”

Bâd-ı sabâ selâm eyle yârime,
Çıkıp anacımda gülüp durmasın;
Ben doydum usandım güzel sevmeden,
Uğrun uğrun selâm salıp durmasın.

Gayrı hûblar ile yokken pazarım,
Hilâl kaşlarında kaldı nazarım;
Yol üstüne kazman benim mezarım,
Yâr gelip geçtikçe yanıp durmasın.

O yârin sitemi bana pek çoktur,
Aradım cihanı menendi yoktur;
Var yürü göğsüne düğmeler diktir,
Esen ürüzgârlar dövüp durmasın.

Emrah der ki bir bahçecik tutalım,
Kırmız(ı) gülü goncasına katalım;
Gel seninle sarılalım, yatalım,
Hasret kıyâmete kalıp durmasın.

Anaç: Karşı, yüz yüze. Bâd-ı sabâ: Seher yeli. Uğrun uğrun: Gizlice, hırsızlamasına, belli etmeden. Hûb: Güzel. Menend: Benzer, eş.

“DEDİM... DEDİ...”

Dedim dilber didelerin ıslanmış,
Dedi çok ağladım, sel yarasıdır;
Dedim dilber yanakların dişlenmiş,
Dedi zülfüm değdi, tel yarasıdır.

Dedim dilber lebin şeker bal olmuş,
Dedi bugün bana başka hal olmuş;
Dedim dilber ak gerdanın al olmuş,
Dedi çiçek sokdum gül yarasıdır.

Dedim dilber Emrah aklını aldın,
Dedi şu cihanda beni mi buldun,
Dedim dilber niçin sararıp soldun,
Dedi çekdiceğim dil yarasıdır.

Dide: Göz. Leb: Dudak. Dil: a) Lisan, b) Gönül.

“ŞİMDENGERÜ NAZLI YÂRE KÜSKÜNÜM”

Şimdengerü nazlı yâre küskünüm,
Yıktı hatırımı barışmam gayrı;
Âlem gelip bana rica ederse,
Çevirdim yüzümü görüşmem gayrı.

Güzel keklik gibi kafeste olsa,
Altın vezni ile cevahir tartsa,
Yârim mahşer günü şefaat etse,
Giderim mahşere görüşmem gayrı.

Bu yıl da Emrâhî yârsız kışlasın,
Varır isem o yâr beni taşlasın,
Şimdengerü bildiğini işlesin,
Hiçbir umuruna karışmam gayrı.

"BULSAM ÇAREYİ ÇAREYİ"

Ben bir seyyah Arap olsam,
Giysem karayı karayı;
Yitirdim nazlı yârimi,
Bulsam arayı arayı.

Irak yollar yakın olsa,
Her güzelde hakkım olsa,
Dostum Lokman Hekim olsa,
Sarsam yarayı yarayı.

Yâri düşürse ardıma,
Bir ateş düştü yurduma,
Benim unulmaz derdime,
Bulsam çareyi çareyi.

Emrah'ım da okur yazar,
Hak kalemin kimler bozar?
Ayna almış perçem düzer,
Zülfün tarayı tarayı.

“YÂRİ BEN BESLEDİM EL ALDI GİTTİ”

Çağrışır bülbüller, gelmiyor bağban,
Hoyrat, dost bağından gül aldı gitti;
Türlü mihnet ile bir bağ bezettim,
Yâri ben besledim, el aldı gitti.

Yüz bin mihnet çektim bir daha gerek,
Hayli ömür ister bir daha görek,
Yâri elden aldı o kanlı felek,
Aktı gözüm yaşı sel oldu gitti.

Nazlı yârdan kem haberler geliyor,
Dostlarım ağlıyor, düşman gülüyor;
Dediler ki sefil Emrah ölüyor,
Kimi kazma kürek, bel aldı gitti.

Bağban: Bağcı, bahçıvan. Hoyrat: Kaba, saygısız, hırpalayıcı.
Mihnet: Güçlük, zorluk, sıkıntı. Kem: Kötü.

“ÇIKMAZ BU DERT SENDEN, TEMELLİ KALDI”

Umur-ı âlemden olduk müberrâ,
Arada bir derd-i tecelli kaldı;
Bize böyle diyor takdir-i Mevlâ,
Ancak bu hatırda teselli kaldı.

Ne kadar cehd etsek biz bir murâde,
Olmuyor takdir-i Hak’tan ziyâde;
Yoktur halâsıma emr ü irade,
Verdiğim arzuhal besbelli kaldı.

Emrah sana Hak’tan tecelli böyle,
Kimden kime şekvâ eylersen eyle;
Yüz bin hekime var da ilaç eyle,
Çıkmaz bu dert senden, temelli kaldı.

Umur: İşler. Umur-i âlem: Dünya işleri. Müberrâ: Uzak, ilgisiz. Derd-i tecelli: Tecelli derdi. Tasavvuf felsefesine göre Tanrı’nın evren görüntüsünde belirişi. Murad: istek, dilek, maksat. Halâs: Kurtuluş.

Dadaloğlu

Toros Türkmenlerinin Avşar boyundan Dadaloğlu'nun şiirleri, kendisinin ve çevresinin özel hayatını aydınlatan işaretlerle dolu olmasaydı, onu kendilerine mal etmek isteyerek sözlerini değiştirmekten de çekinmeyen bölgesel söylentilerin tanıklığına başvurmak gerekecekti. Ama aslında tek dayanağımız da ağızdan derlenen bu şiirlerin toplu taranışıyla birbirini tutan ipuçlarının değerlendirilişidir. Göçebe Türkmen aşiretlerinin belli yerlerde köyler kurarak yerleştirilmeleri yolunda hükümetçe girişilen hareketlerin önce inatçı bir direnişle karşılandıktan sonra acı bir yenilgiyle sonuçlanması, Dadaloğlu'nun şiirlerinde öncelikle işlenen konulardır. Babasının da aynı takma adla şiirler söyleyen Âşık Musa olduğuna dair kayıtlara rastlanmıştır. Şiirlerinden çıkardığımız sonuçlar; Kozan, Erzin, Payas dolaylarında doğduğu, daha çok Gâvur Dağları'nda göçebe aşiretler arasında yaşadığı, Çukurova ile Orta Anadolu'yu dolaştığı, çeşitli çekişmeler içinde birbiriyle dalaşan yerel beylerin çevresinde yetiştiği, hükümete bile başkaldıran derebeylerinin sindirilmesinden sonra bezgin ve karamsar bir yaşlılık sürdüğüdür. Hiçbir kesin bilgi olmaksızın, söylentilerden yararlanmak ve belli tarihsel olayları düşünmek yoluyla, hayatının 1785-1868 yılları arasında sürdüğü tahmin edilir. Ahmet Cevdet Paşa'nın da bulunduğu Fırka-i Islahiye'nin seferi sırasında, Derviş Paşa'nın çeşitli bölgelere yer-

leştirdiği Selçuklu soyunun Varsak boyundan kopmuş bu aşiretlerin, Dadaloğlu'nun sesinde dile geldiği ortadadır. İskân hareketinin zorla gerçekleştirilmesi, yüzyıllarca Toroslar'da göçebe yaşayan bu aşiretlerin kesin yenilgisi, dağılışı, bu yüzden bezginliğe ve karamsarlığa düşüşleri onun şiirlerinde işlenen temalardır. Aşiretinin Sivas dolaylarına yerleştirilmesi, iklim ve hayat değişikliği, yaşlılığın doğal bezginliği son şiirlerinde bir yas havasına bürünür. Eski derebeylerinin hükümlerinin geçmeyişi, Dadaloğlu'nun anlayamadığı bir toplumsal gerçektir. Bir yanıyla Köroğlu'nu, bir yanıyla Karacaoğlan'ı andıran içli ve etkili şiirleri, Güney Anadolu'da yüz yıldır dilden dile geçmiş; çeşitli ağızlardan derlenerek yazıya aktarılmıştır. 19. yüzyılın en özgün ve güçlü halk sanatçılarının başında, yaşadığı hayatın özelliği, gördüğü olayların etkinliği ile çok değişik şiirler söylemiş olan Dadaloğlu gelir. Şehir âşıklarının etkisine girmeyen saf ve özlü bir halk sanatçısıdır.[1]

1. Bkz. Pertev Naili Boratav, Halil Vedat Fıratlı, *İzahlı Halk Şiiri Antolojisi*, 1943. Cahit Öztelli, *Köroğlu ve Dadaloğlu*, 1953. Haşim Nezihi Okay, *Dadaloğlu*, 1959. Haşim Nezihi Okay, *Köroğlu ve Dadaloğlu*, 1970. Yaşar Kemal, *Binboğalar Efsanesi*, 1971.

"ILGIT ILGIT SEHER YELİ ESİYOR"

Ilgıt ılgıt seher yeli esiyor,
Gâvur Dağları'nın başı dumanlı;
Gönül binmiş aşk atına, aşıyor,
Bire beyler cünunluğun zaman(ı) mı?

Aşağıdan iskân evi gelince,
Sararıp da gül benzimiz solunca,
Kalım mülküm seyfi gözlüm kalınca,
Kaypak Osmanlılar size aman mı?

Aşağıdan iskân evi geliyor,
Bezirgânlar koç yiğide gülüyor,
Kitabın dediği günler oluyor,
Yoksa devir döndü âhir zaman mı?

Aşağıda akça çığın ötünce,
Katar başı mayaların sökünce,
Şahtan ferman Türkmen ili göçünce,
Daha da hey Osmanlı'ya aman mı?

Dadaloğlu'm sevdası var başımda,
Gündüz hayâlimde, gece düşümde;
Alışkan tüfekle dağlar başında,
Azrailden başkasını koman mı?

Ilgıt ılgıt: Yavaş yavaş, hafif hafif. Cününluk: Coşkunluk, akıl tanımazlık, delilik. İskân evi: Göçebeleri belli yerlere kondurmak göreviyle gönderilen hükümet ordusu, Derviş Paşa komutasındaki "Fırka-i Islahiye". Seyfi: Güzel gözlü bir av kuşu. Bezirgân: Tüccar, alıp satıcı, kervan sahibi.
Akça çığın: Bir kuş cinsi (yerel). Katarbaşı: Yük hayvanlarını yöneten kervanbaşı. Maya: Dişi deve.

“BAĞIŞLA GÖR MOR SÜMBÜLLÜ ALA’MI!”

Dumanlıdır Aladağ’ın alanı,
Ortasında sarı çiçek sarvanı,
Yiğit durağı da arslan yatağı,
Dilberleri hep de böyle ala mı?

Pınarında bir yenice sağlık var,
Çimeninde ıstar görmüş yağlık var,
Kızlarında bir başkaca ağlık var,
Irmağı da şu dağların ala mı?

Koç yiğitler cirit oynar dölekte,
Geyikleri yaylım eder yaylakta,
Bir koku var toprağında ırmakta
Gözüm yaşı davarında kala mı?

Dadal’ım der bin bir dağı gezerim,
Aladağ’da bir yapılı gözerim,
Hak vergisi şıvgaların ezerim,
Bağışla gör mor sümbüllü Ala’mı!

Sarvan: (Savran) (Burada) Küme, öbek. Istar: Dokuma ve halı tezgâhı. Yağlık: Mendil, çevre, peşkir, sofra örtüsü. Ağlık: Aklık, beyazlık. Dölek: Düz yer, ova, tepelerin eteği. Yaylak: Yayla, otlanacak ve gezilecek yer. Şıvga: Fidan, taze sürgün, yeni dal.

“GÖNÜLDEN GÖNÜLE YOL GİDER DERLER”

Gönülden gönüle yol gider derler,
Onu sürmeye bir hoşça can gerek;
Doğru söyle yiğit işin doğrusun,
Hiylebaz olamaz yiğit bön gerek.

Buna kılıç derler aralar açar,
Püskürür meydana al kanlar saçar,
Bazı kötüler de övünür geçer,
Yiğit batman döver gözde hor gerek.

Yüksek kayalarda şahinler olmaz,
Kısırdır katırlar kulun kunlamaz;
Bazı hocalar da çalgı dinlemez,
“Nedir kuru ağaç, bize din gerek”.

Dadaloğlu der ki belim bükülür,
Gözümün gevheri yere dökülür;
Yalnız taştan duvar olmaz, yıkılır,
Koç yiğide emmi, dayı, il gerek.

Bön: (Burada) Saf, temiz yürekli, hilesiz. **Batman:** Büyük ağırlık, eski ağırlık ölçülerinden biri. **Kulun:** Yeni doğan tay. **Kunlamak:** Doğurmak.

"ÖLEN ÖLÜR, KALAN SAĞLAR BİZİMDİR"

Kalktı göç eyledi Avşar illeri,
Ağır ağır giden iller bizimdir;
Arab atlar yakın eyler ırağı,
Yüce dağdan aşan yollar bizimdir.

Belimizde kılıcımız kirmanî,
Taşı deler mızrağımın temreni;
Hakkımızda devlet etmiş fermanı,
Ferman padişahın, dağlar bizimdir.

Dadaloğlu'm yarın kavga kurulur,
Öter tüfek, davlumbazlar vurulur;
Nice koç yiğitler yere serilir,
Ölen ölür, kalan sağlar bizimdir.

Kirmanî: iyi cins çeliğin yapıldığı yer, kirman kılıcı. Temren: Demren, ok ve mızrağın ucundaki demir kısım. Davlumbaz: Büyük savaş davulu, kös.

“SEVERİM KIR ATI, BİR DE GÜZELİ”

Şu yalan dünyaya geldim geleli,
Severim kır atı, bir de güzeli;
Değip on beşime kendim bileli,
Severim kır atı, bir de güzeli.

Atın beli kısa, boynu uzunu,
Kuru suratlısı elma gözünü,
Kızın iplik iplik süt beyazını,
Severim kır atı, bir de güzeli.

Atın höyük sağrı kalkan döşlüsü,
Kalem kulaklısı, çekiç başlısı;
Güzelin dal boylu, samur saçlısı
Severim güzeli, bir de kır atı.

At koşu tutmasın çıktığı zaman,
Yalı kaval gibi yıktığı zaman,
At dört, kız on beşe yettiği zaman,
Severim kır atı, bir de güzeli.

Dadaloğlu’m hile yoktur işimde,
Yiğit olan yiğit görür düşünde;
At dördünde, güzel on beş yaşında,
Severim kır atı, bir de güzeli.

“BERİ DUR DA NAZLI DİLBER, BERİ DUR”

Dostun bahçesinden yâd el geçmesin,
Kurutur ha nazlı dilber kurutur;
Senin sevdan yüreğimde yağ komaz,
Eritir ha nazlı dilber eritir.

Yüksek olur arab atın kaltağı,
Eşsiz kalmaz koç yiğidin yatağı;
Korkarım bir kötüye değer eteği,
Geri dur ha nazlı dilber geri dur.

Arab at üstünde olsa postumuz,
İkrarından döndü m'ola dostumuz;
Bir gün kara toprak örter üstümüz,
Çürütür ha nazlı dilber çürütür.

Dadaloğlu'm der ki ben ne yapayım,
Hangi din hak ise ona tapayım;
Eğil de bir al yanaktan öpeyim,
Beri dur ha nazlı dilber, beri dur.

“YİĞİDİN ALNINA YAZILAN GELİR”

Yürü yiğit yürü yol ile yürü,
Ağustosta erir dağların karı;
Gayet güzel olsa yiğidin yâri,
O yiğit yanına nazınan gelir.

Yürü yiğit yürü yolundan kalma,
Her yüze güleni dost olur sanma;
Ölümden korkup da sen geri durma,
Yiğidin alnına yazılan gelir.

Sana derim sana ey kınalı taş,
Gözümden akıttın kanlar ile yaş;
Göllerde oynayan iki yeşil baş,
Göllerin safâsı kazınan gelir,

Misis köprüsünde kollarım bağlı,
Ayrılık elinden ciğerim dağlı,
Göksun’a vurunca Bayazıtoğlu,
Sana gelen beyler sözünen gelir.

Dadaloğlu’m der ki kolum yazılı,
Atım gök kır attır yanım tazılı,
Gelir koyunları yanı kuzulu,
Karışmış sağmalı yozunan gelir.

“BOYUNCUĞUN BÜKER GİDER”

Kozan’a iller Kozan’a,
Akıl ermez bu düzene;
Öldürmüşler beyimizi,
Yasak mezarın gezene.

Kara çadır is mi tutar,
Altın tabak pas mı tutar,
Kozanoğlu ölmeğilen
Avşar ili yas mı tutar?

Çıktım Kozan’ın dağına,
Karı dizleyi dizleyi;
Yaralarım göz göz oldu,
Hekim gözleyi gözleyi.

Kozandağı karlı buzlu,
Etrafı hep gelin kızlı,
Gitme beyim öldürürler,
O hainler dünden sözlü.

Şu Feke'nin hanımları,
Kara bilmez alınları;
Kör olasın Derviş Paşa,
Hep dul ettin gelinleri.

Kızılırmak akar gider,
Kenarını yıkar gider;
Ünü büyük Kozanoğlu,
Boyuncuğun büker gider.

Not: Mani biçiminde söylenip tekrarlanan bu şiirler anonim öğelerle doludur; Dadaloğlu'na bağlananları, Güney Anadolu bölgesinden derlenmiştir.

"ZALIM DÜŞMAN ÜSTÜMÜZE MERD OLUR"

Aşağıdan Yusuf Paşa'm geliyor,
Düşmanına karşı koyan merd olur;
Şahin kocasa da vermez avını,
Aslı kurt yavrusu gene kurt olur.

Arab atlar yağma oldu arada,
Fitiller işliyor kızgın yarada;
Bana derler ne gezersin burada,
Ölenece yüreğime dert olur.

Küheylânım yedim yedim yederler,
Olanca malımı talan ederler,
Heves-güves yaptırdığım odalar,
Korkarım ki düşman konar yurt olur.

Çıkam idi şu köşkümün üstüne,
El ederdim yârânıma dostuma,
Binem idi yiğit atın üstüne,
Gösterirdim sana savaş nerd'olur.

Dadaloğlu der ki göründü dağlar,
Aşiret kavgasın görenler ağlar;
Ben öldüğüme kayırmam beyler,
Zalım düşman üstümüze merd olur.

“ŞİMDEN SONRA YAŞAMASI GÜC’OLDU”

Yine tuttu Gâvur Dağı boranı,
Hançer vurup acarladın yaramı;
Sana derim Mıstık Paşa öreni,
İçindeki bunca beyler nic’oldu?

Çınar sana arka verip oturan,
Pöhrenk ile sularını getiren,
Yoksulların işlerini bitiren,
Samur kürklü koca beyler nic’oldu?

Tavlasında arap atlar beslenir,
Konağında baz şahinler seslenir,
Duldasında nice yiğit yaslanır,
Boz kır atlı yüce beyler nic’oldu?

Feneri de deli gönül feneri,
Atları da dolanıyor kenarı,
Sana derim Küçük Ali öreni,
Sana inip konan beyler nic’oldu?

Sabahaca kandilleri yanardı,
Soytarılar fırıl fırıl dönerdi,
Ha deyince beş yüz atlı binerdi,
Sana inip konan beyler nic’oldu?

Gidip Karbeyaz’dan sular getiren,
Dört yanında meyvelerin yetiren,
Câmi sana arka verip oturan,
Havranalı büyük beyler nic’oldu?

Mıstık Paşa gitmiş, odası yaslı,
Hatunları vardı hep turna sesli,
Top top zülüflü de İstanbul fesli,
Usul boylu hatunların nic'oldu?

Saçı altın bağlı fesler sırmalı,
Lâhuri şal giymiş gümüş düğmeli,
Gözleri kudretten siyah sürmeli,
Mor bilekli güzellerin nic'oldu?

Derviş Paşa yaktı yıktı illeri,
Soldu bütün yurdumuzun gülleri;
Karalar giydik de attık alları,
Altınımız geçmez akça tunc'oldu.

Ağlayı ağlayı Dadal'ım söyler,
Vefâsız dünyayı şu insan neyler?
Bir yiğidi bir kötüye kul eyler,
Şimden sonra yaşaması güc'oldu.

Mıstık Paşa: Derebeyi Küçükalioğlu Dede Bey'in oğlu, Fırka-i Islahiye'ce İstanbul'a sürgüne gönderilmiştir. Ören: Harap, yıkıntı, kalıntı. Acarlamak: Deşmek. Pöhrenk: Toprak su künkü. Dulda: Gölge, sâye.

“YEDİ İKLİM DÖRT KÖŞEYİ DOLANDIM”

Yedi iklim dört köşeyi dolandım,
Meğer dünya her tarafta bir imiş;
Ben dünyayı Âl(-i) Osman’ın sanırdım,
Meğer dünya dört sultanlık yer imiş.

İrili ufaklı insan piç oldu,
Onlar doğdu, geçinmesi güç oldu;
Altı arap atlı şahbaz nic’oldu,
Mâmur sandım yalan dünya çürümüş.

Okuttuğun tutmaz oldu âlimler,
Kalktı da kitaptan arttı zulümler,
Terlemeden mal kazanan zâlimler,
Can verirken soluması zor imiş.

Kulak verdim dört köşeyi dinledim,
Meğer gıybetimi eden çoğ imiş;
Çok yaşayıp mihnet ile ölmeden,
Az yaşayıp dem sürmesi yeğ imiş.

Dadaloğlu’m der ki sözüm vasiyet,
Benim sözüm dinleyene nasihat,
Besmelesiz kazanılmış piç evlat,
O da dünyasına ziyankâr imiş.

Âl-i Osman: Osmanlı hanedanı, soyu. Şahbaz: (Burada) yiğit kişi, kahraman. Gıybet: Dedikodu, arkadan söyleme. Yeğ; Daha iyi, tercih edilir.

"DİNLEYİN AĞALAR BİR SÖZ EDEYİM"

Dinleyin ağalar bir söz edeyim,
Bir güzel beni dilinen kandırdı;
Söz verdi de geri döndü sözünden,
Kötüleri üstümüze güldürdü.

Deşir hey sevdiğim simlerin kuşan,
Deli olur senin sevdana düşen;
Dostum nerde deyi sorup sormasan,
Muhabbeti ara yerden kaldırdı.

Senin için giyeceğim alları,
Irak idi yakın ettim yolları,
Heves-güves yetirdiğim gülleri,
Korkuyorum bir soysuza yoldurdu.

Dadaloğlu'm der ki bakın hâlime,
Değirmen dönüyor çeşmim seline;
İnanman güzelin tatlı diline,
Çokça beni serseriye yeldirdi.

Sim: Gümüş. Heves-güves: İsteyerek, imrenerek. Yetirmek: Yetiştirmek, beslemek. Yeldirmek: "Yelmek"den; koşturmak, acele yürütmek. Dilinen: Dil ile. Deşir: Topla.

“ÖLÜM DE GÜZELİ SEVERE BENZER”

Gecebaş geldi nerde kışladı,
Ufacık evlere neler işledi,
Taze gelin, büyük kızdan başladı,
Ölüm de güzeli severe benzer.

Gecebaş geldi de el ayak şaştı,
Han evler kapandı, dükkânlar göçtü;
Koç yiğit kalmadı, toprağa düştü,
Analar yürekten yanara benzer.

Ulu minarede salâ verildi,
Bin bir ayak bir ayağa derildi,
Kabirciye kazma kürek verildi,
Arkadan da Mehdî gelire benzer.

Dadal, Mevlâ'nın sunduğu ağıdır,
Pençe vurur canevimi dağıtır;
Ecel değirmende unun öğütür,
Teknenin başında yük vara benzer.

Gecebaş: Bir salgın hastalık; Kozanoğlu ayaklanması sırasında yüzlerce kişinin ölümüne sebep olan bir salgından Ahmet Cevdet Paşa eserinde söz etmektedir. Bir ayağa derilmek: Bir yere, ölü evine kalabalığın toplanması. Mehdî: 12. İmam; inanışa göre kıyamete yakın tekrar zuhur etmek üzere sır olmuştur.

"YAYLALARDA BİR GÜZELE UĞRADIM"

Yaylalarda bir güzele uğradım,
Gümüş nalın giyer altın halınan;
Onun bir bakışı bin gazâ değer,
Şu dünyada baha yetmez malınan.

Entarisin giydirsinler sivayi,
Hiç giymesin atlas ile dibayı;
Beş yüz arşın yüksek olsun sarayı,
Al yanağa gün değmesin yılınan.

İnanmayan gelsin baksın maşkına,
Altın tasta bâde içmiş aşkına,
Ben ilâyık gördüm sultan köşküne,
Dört çevresi sünbül ilen, gül ilen.

Ben ilâyık gördüm onu paşaya,
Arap köle tayınını taşıya,
Yurttan yurda bindirsinler koşuya,
Göçebe de böyle gitsin elinen.

Dadaloğlu bunu söyler yolunan,
Ebrûları sırmayınan, telinen;
Sallanı sallanı gidiyor mayan,
Gezdir zalım yeşilinen, alınan.

Hal: Ayak bileğine takılan bilezik. Halınan: Hal ile. Gazâ: a) Bir çeşit süs altını, b) Savaş, cihad, inanç uğruna girişilen kavga. Malınan: Mal ile. Siva: Bir cins süslü kumaş. Diba: Bir cins ipekli kumaş. Maşk: Gösteriş, verdiği izlenim. Ebrû: Kaş. Maya: Dişi deve; (mecazen) değerli, süslü, sevgili.

“ŞİMDİ DÖNDÜM DÜZEN TUTMAZ TELE BEN”

Yükseklerde şahin gibi süzülür,
Enginlerde turna gibi düzülür,
Haçan dostu ansam gönlüm üzülür,
Şimdi döndüm düzen tutmaz tele ben.

Adama bakışta bir hoşça bakar,
O dostun hasreti sînemi yakar,
Ak göğüs arası mis gibi kokar,
Bülbül gibi kona idim dala ben.

Dadaloğlum der ki zatı zatınan,
Bir güzel sevdim ben pek firkatınan;
Önü sine-bentli bir al atınan,
Düşeyidim o dost ile yola ben.

Haçan: Ne vakit ki, ne zaman.

“DE Kİ GAYRI BİZİM İLLER İNİLER”

Can evimden vurdu felek, neyleyim,
Ben ağlarım, çelik teller iniler;
Ben almadım toprak aldı koynuna,
Yârim diyen bülbül diller iniler.

Doya doya mâh cemâlin görmedim,
Saçlarını çözüp çözüp örmedim,
Bir gececik sefâsını sürmedim,
Sarmadığım ince beller iniler.

Kara olur okçuların yoncası,
Görülmemiş bu dünyada buncası,
Açılmadan kopup düştü goncası,
Bahar ağlar, açan güller iniler.

Gider oldum Avşar ili yoluna,
Bakmam gayrı bu diyarın gülüne;
Karaları taksın çapar koluna,
Yağız atlı nice kullar iniler.

Göremedim baharını, yazını,
Çalamadım curasını, sazını;
Özge yârin nice çekem nazını,
Gözlerimden akan seller iniler.

Varayım da mezarına varayım,
Başucunda el kavuşup durayım,
Bıktın mıydı benden deyip sorayım,
Mezarına giden yollar iniler.

Yürü bire Dadaloğlu'm yürü git,
Dertli dertli Çukurova yolun tut,
Bunda suçum varsa Hakk'a tövbe et,
De ki gayrı bizim iller iniler.

Ruhsâtî

Hayatı, kişiliği ve eserleri yakın zamanlarda araştırıcı Eflâtun Cem Güney tarafından tanıtılan, şiirleri bir araya getirilip bastırılan Sivaslı bir köylü şair: Ruhsâtî (1856-1911)[1] hocası Feryadî, ustası Noksanî, genç yaşta ölen oğlu Minhacî, çırağı Meslekî gibi hepsi Sivas dolaylarında yetişen âşıklar grubu içinde belirli bir üstünlük ve özellik gösterir. Kangal ilçesinin Deliktaş bucağında doğduğu için Deliktaşlı diye de anılır. Deliktaşlıların ağzından derlenen, çıraklarının ezberinde bulunan, sonunda elyazması eseri de ele geçirilen Ruhsâtî'nin asıl adı Mustafa'dır. Önceleri İcadî, sonra Cehdî, en sonunda Ruhsâtî takma adını kullanmıştır. Yoksul bir köylü ailesi içinde doğmuş, öksüz ve yetim olarak büyümüş, köy odalarında kulaktan öğrenim görerek yeteneğini geliştirmiş, Kusurî'ye saz çıraklığı yaparak âşıklığa özenmiş, Feryadî'den okuryazarlık almış; bir ara Bektâşî tarikatına katılmış, dört kez evlenmesine karşılık vakitsiz ölümlerle çeşitli yaslar yaşamıştır. Eşlerini beklenmedik ölümlerle yitiren Ruhsâtî'nin pek çok çocuğu da –belki yoksulluktan, belki bakımsızlıktan– erkence ölmüş, yetişkin oğlu Âşık Minhacî'nin de ölümünü görmüştür. Toprağı az bir köylünün hayatı, emeğini değerlendiren karışık işlerle doludur. Ruhsâtî de duvarcılık, değirmencilik yaparak yaşama-

1. Bkz. Eflâtun Cem Güney, Çetin Eflâtun Güney, *Ruhsâtî, Hayatı ve Şiirleri*, 1958.

sını kolaylaştırmak istemişse de çırağı Meslekî ile birlikte köy köy dolaşarak sazcılık da yapmıştır. Yine yoksulluk içinde, yetmiş altı yaşında iken 1911'de (1327) kendi köyünde ölmüştür.

Çırağı Âşık Meslekî'nin ağzından derlenen ve yazma defterindekilerle karşılaştırılarak son şekli tespit edilen şiirlerinde dindar bir Türk köylüsünün dünya görüşü, yoksulluk ve yoksunluk içinde geçen bir Anadolu insanının hayat çilesi belirir. Özgün buluşlar ve saf deyişlerle kültür çevrelerinin uzağında yetişmiş bir köy şairinin katıksız kişiliğini gösterir. Toplum olayları karşısındaki eleştirici zekâsı ile iğneleyici taşlamaları da dikkati çeker. Kapanık çevrelerde saz şiiri geleneğini sürdüren, bu yolu bozmadan geliştiren son sanatçılardan biri de Ruhsâtî'dir.

“BİR SEBEP HALK’OLUR, AZ VAR UCUNDA”

Dâim kış olmaz ya, devr-i âlemdir,
Hazer kıl sevdiğim, yaz var ucunda;
Elbet ayrı düşen bir gün kavuşur,
İkrârımız kavı, söz var ucunda.

Yaralarım göz göz oldu, elleme,
Siyah zülfü gül yüzüne telleme,
Bu gurbetin ardı gelmez belleme,
Bir sebep halk’olur, az var ucunda.

Yavruyu sorarsan hilâl kaşlıdır,
Eşinden ayrılmış, gözü yaşlıdır;
Muhabbet dediğin iki başlıdır,
Tahammül olunmaz göz var ucunda.

Bu sırrımız her adama denilmez,
Böyle ömür geldi geçti sayılmaz;
Hey Ruhsâtî, bu dünyaya doyulmaz,
Velâkin on arşın bez var ucunda.

Devr-i âlem: Evrenin, hayatın dönüşü, değişimi. Hazer kılmak: Sakınmak, çekinmek, korunmak. İkrar: Sözleşme, bildirme. Kavî: Kuvvetli, güçlü, sıkı. Halk’olmak: Yaratılmak, doğmak. Belleme: Bilme, sanma.

“HEY, BENİM OLASICA”

Ne dedim, neme küstün?
Mevlâ’dan bulasıca;
Gel beri barışalım,
Viranda kalasıca.

N’ola sevdiğim, n’ola,
Kolun boynuma dola;
Emeği gidip sesle,
Boş yere yelesice.

Bak şunun cunbuşuna,
Rastık çekmiş kaşına;
Pişman olup işine,
Saçını yolasıca.

Seni sevdim derinden,
Kan kaynar damarımdan;
Güzellik defterinden,
İsmini silesice.

Niçin sevinçten uçan,
Niçin ak göğsün açan,
Niçin Ruhsat’tan kaçan,
Hey benim olasıca?

Uçan: (Burada) Uçuyorsun. Açan: Açıyorsun. Kaçan: Kaçıyorsun.
Neme: Neyime, hangi hareketime? Yelmek: Koşmak, (burada) boşuna acele etmek. Cunbuş: Cümbüş, eğlence, süs, giyim kuşam.

"RUHSÂTÎ KÜLHAN VAR, SEN NE OLACAKSIN?"

Ben âşıkım deyu lâf etme gönül,
Dağlarda duman var, sen ne olacaksın?
Çağlar hak diliyle, Hakk'ı çağırır.
Şat, Murat, Fırat var, sen ne olacaksın?

Yazıcıoğlu yanmış evrak elinde,
Mecnun Hakk'a yetmiş, Leylâ dilinde,
Ferhad canı vermiş Şirin yolunda,
Fuzûlî Sultan var, sen ne olacaksın?

Aşk ile kül olmuş, yanmış Niyazî,
Eşrefoğlu gezmiş Şam'ı, Şiraz'ı,
Yunus meleklerden almıştır râzı,
Bekayı bulan var, sen ne olacaksın?

Emrah göçün çekmiş dâr-ı fenâdan,
Mansûrî bendini asmış semâdan,
Arınmış Kuddusî hep mâsivâdan,
Canına kıyan var, sen ne olacaksın?

Âşık Garip asmış sazın duvara,
Kerem Baba yanıp dönmüş küllere,
Kusurî'nin gözü dönmüş fenere,
Enelhak diyen var sen ne olacaksın?

Âşık Ömer gelmiş çok yazmış ebyat,
Kâmilî dünyada almamış murat,
Nizamoğlu, Dertli çok kılmış feryat,
Belâyı bulan var sen ne olacaksın?

(...)

Nic'âşıklar gelmiş, niceler göçmüş,
Nice sır saklamış, nice sır açmış,
Nicesi bu yolda serinden geçmiş,
Ummâna dalan var, sen ne olacaksın?

Bazı âşık vardır sever savurur,
Mahbubu aşkından dağlar devirir,
Altmış beş yaşında çalar çığırır,
Meslekî(-i) suzân var, sen ne olacaksın?

Ben değilim, Hakk söyletir dilimi,
Bâde içtim kimse bilmez hâlimi,
Şu yalan dünyadan çektim elimi,
Meftunî(-i) nihan var sen ne olacaksın?

Çoklar aşk yolunda verdi serini,
Dağlar çekemezdi ân ü zârını,
Daha öldürmedin nefsin birini,
Ruhsâtî, külhan var, sen ne olacaksın?

Şat, Murat, Fırat: Belli başlı ırmaklar. Yazıcıoğlu: Yazıcızade Mehmet (?-1451); "Muhammediye" (1449) yazarı, Hacı Bayram müridi; Gelibolu'da inziva hayatı yaşayan, dinî eserler yaratmış kişi. Yazıcızade Ahmet Bican (?-1466), kardeşi; "Envâr-ül âşıkin" (1451) yazarı. Fuzûlî: En büyük dîvan şairi (1495?-1556); Azerî lehçesiyle yazılmış Türkçe şiirleri Doğu Anadolu'da özellikle yaygındır; büyük bir hayranlık ve saygı beslendiği, adına takılan "sultan" kelimesinden de bellidir. Leyla vü Mecnun, Ferhâd ile Şirin: Arap, İran, Türk dîvan edebiyatlarında yüzlerce kez tekrarlanmış aşk hikâyeleri; belirli mesnevî konuları. Niyazî-i Mısrî: 17. yüzyılın tasavvuf şairlerinden (1618-1694); hece şiirleriyle Yunus Emre izinde gitmiştir. Eşrefoğlu (Rumî): 15. yüzyıl tasavvuf şairlerinden; (?-1469); Yunus Emre yolundadır. Râz: Sır. Beka: Sonsuzluk, kalıcılık, ebedîlik. Dâr-ı fenâ: Ölümlü dünya. Mansurî: Hallac-ı Mansur; tasavvuf yolunda darağacında can vermiş ünlü kişi. Kuddusî: Bir mutasavvıf olmalıdır. Mâsivâ: Tasavvuf felsefesine göre Tanrı'dan gayrı her şey; hepsinin Allah yolunda terk edilmesi gerekir. Âşık Garip: Adına ünlü halk hikâyesi doğan saz şairi. Kerem Baba: Âşık Kerem. Kusurî: 18. yüzyıl saz şairlerinden. Enelhak: Tasavvuf yolunda benliğini öldürüp sırf gönül olanların erişebileceği son manevî rütbe; "ben hakkım". Ebyat: Beyitler, şiirler. Kâmilî: Zile'den yetişmiş, 1862'de öldüğünü bildiğimiz tasavvuf yolunda bir halk şairi. Nizamoğlu: Seyyid Seyfi, Seyyid Nizamoğlu mahlaslarını da kullanan bir halk şairi ve mutasavvıf. Dertli: (1772-1845) Ünlü bir halk şairi. Meslekî, Meftunî: Ruhsâtî'ye çağdaş olan halk şairleri. Külhan: Hamamlarda ateş yakılan yer; (burada) cehennem.

"...SABREYLEDİM"

Belâ bâbından nasibim(i),
Bal eyledim sabreyledim;
Otuz yıl el kapısında,
Kul eyledin... sabreyledim.

Zehir mihnet için(e) saldın,
Çekeceğim iyi bildin,
Peder mâderimi aldın,
Lâl eyledin... sabreyledim.

Tufanlar esti başımda,
Halâvet yoktur aşımda,
Şu yirmi sekiz yaşımda,
Dul eyledin... sabreyledim.

Aşkın zincirin kırdın,
Yusuf gibi dâra soktun,
Kerem gibi nâra yaktın,
Kül eyledin... sabreyledim.

Ne devlet verdin ne de mal,
Ne ziynet verdin ne de al;
Tekrar gösterdin bir cemâl,
Del'eyledin... sabreyledim.

Sevda verdin mecaz deyu,
Mecazîden gel vaz deyu,
Dîdem yaşı Hicaz deyi,
Sel eyledin... sabreyledim.

Uzak eyledin dostumu,
Ateşe yaktın üstümü,
Bilmeden soydun postumu,
Şal eyledin... sabreyledim.

Tanıtmadın da haddimi,
Pul ettin altın adımı;
Büküp de elif kaddimi,
Dal eyledin... sabreyledim.

Sây edip belimi büktün,
Gözümün güherin döktün,
Nice bin haddeden çektin,
Tel eyledin... sabreyledim.

Kendimi sanırdım dostun,
Taaccüp ki bana küstün;
Nâstan itibârım kestin,
Çul eyledin... sabreyledim.

Ruhsat(î) seni sever candan,
Ne candan, derûn-u dilden,
Bâri ayırma imandan,
Yol eyledin... sabreyledim.

Bâb: Kapı. Mâder: Ana. Lâl: Dilsiz, sessiz. Halâvet: Tatlılık, hoşluk. Hadde: Madenleri inceltmeye yarayan baskı makinesi. [Taaccüp: Şaşkınlık, şaşma. (y.h.n.)] Nâs: Halk, kalabalık, toplum.

"...UNUTMA HA!"

Bir gün başın son yastığa,
Koyacaklar unutma ha!
İki komşu gelir bir bir,
Soyacaklar, unutma ha!

Gezer ölüm, pazarında,
Gelir bugün de, yarın da;
Bir tahtanın üzerinde,
Yuyacalar, unutma ha!

Bağlanır kanadın kolun,
Nutka kadir olmaz dilin;
Mirasçılar bütün malın,
Yiyecekler, unutma ha!

Kan dolar gözün içine,
Söz katma sözün içine,
Yarım top bezin içine,
Saracaklar, unutma ha!

Felek dinlemez nazını,
Kabul etmez niyâzını,
Beş on kişi namazını,
Kılacaklar, unutma ha!

İndirirler kara yere,
Karanlık bir ıssız dere;
Ne bir mum ne de bir çıra,
Koyacaklar, unutma ha!

Yalınız kalırsın bîkes,
Evden barktan ümidi kes;
Kayıptan işittin bir ses,
Soracaklar, unutma ha!

Eğer yok ise imanın,
Cehenneme varır canın,
Semâya çıkar figanın,
Yakacaklar, unutma ha!

Ruhsâtî, ölüm korkusu,
San, ıslah eder herkesi;
Kaldır dünyadan hevesi,
Görecekler, unutma ha!

"AMAN ALLAH DE, ALLAH DE!"

Kara gün kararıp kalmaz,
Hemen Allah de, Allah de!
Hangi akşam sabah olmaz?
Aman Allah de, Allah de!

Sahibimiz çok nazlıdır,
Yanında geçer sözlüdür;
Hemen kalbinde gizlidir,
İman Allah de, Allah de!

Var amma yetmiş bin perde,
Ne göktedir, ne de yerde;
Karıncasın komaz darda,
İnan Allah de, Allah de!

Sen seni çalma gel taşa,
Niyaz eyle gitme boşa;
Kulu gibi değil, hâşâ,
Uyan Allah de, Allah de!

Ne derdin var ise söyle,
Kalbini müberrâ eyle;
Bu da geçer, kalmaz böyle,
Dayan Allah de, Allah de!

Ruhsâtî, olma divâne,
Günde beş yol dur dîvâna;
Sıdk ile düş âsitâne,
Uzan Allah de, Allah de!

“BU KÖŞKÜ SARAYI SANA KİM VERDİ?”

Hele bir düşün ki gözümün nuru,
Bu kadar parayı sana kim verdi?
Bazı fukaraya bulma kusuru,
Mesti, kundurayı sana kim verdi?

Anadan doğunca kürkün var mıydı?
Üryan gelmedin mi, börkün var mıydı
Torba torba mecidiyen var mıydı?
Tükenmez parayı sana kim verdi?

Kuştüyü döşekte yattın uzandın,
Haftada bir çeşit geydin özendin,
Aferin aklına, sen mi kazandın,
Şu tompu, tarlayı sana kim verdi?

Dinle Ruhsâtî'yi, ni diyom sana,
İyi bir öğüttür, sanma ki çene,
Çalışmayla verse, verirdi bana,
Bu köşkü sarayı sana kim verdi?

[Tomp: Küçük tepe, tümsek; tarlalar arasındaki toprak yükseltiden sınır. (y.h.n.)]

“...ÖLDÜRÜR BENİ”

Senin bu saçların, senin bu bûyun,
Senin bu benlerin öldürür beni;
Senin bu leblerin, senin bu sözün,
Senin bu dillerin öldürür beni.

Senin bu harçların, senin bu huyun,
Senin bu kaşların, senin bu yayın,
Senin bu duruşun, senin bu boyun,
Senin bu kolların öldürür beni.

Senin sallanışın, senin gezişin,
Senin kirpiklerin, senin sezişin,
Senin bu esrarın, senin sezişin,
Senin bu yolların öldürür beni.

Senin bu yanağın, senin bu dilin,
Senin zülüflerin, senin bu telin,
Senin yaz baharın, senin sümbülün,
Senin bu güllerin öldürür beni.

Senin hayır işin, senin şer işin,
Senin arayışın, senin soruşun,
Senin Acem şalın, senin sarışın,
Senin bu bellerin öldürür beni.

Senin bu Ruhsâtî'n, senin kardaşın,
Senin benim için böyle telâşın,
Senin bu feryâdın, senin gözyaşın,
Senin bûselerin öldürür beni.

Bûy: Koku. Harc: İş.

“YÜREĞİ TUNÇ, DEMİR DONLU KÖR MISTIK”

Silâh sağ omuzda bir yiğit çıktı,
Dediler ki gelen ünlü Kör Mıstık;
Dedim Köroğlu mu, yoksa Çullu mu?
Dediler ki yok yok, şanlı Kör Mıstık.

Dedim atı var mı, dediler yayan,
Dedim kara kuş mu, dediler şahan,
Dedim yüzü nasıl, dediler yaman,
Her rastgeldiğine kinli Kör Mıstık.

Dedim boyu nasıl, dediler selvi,
Dedim aklı nasıl, dediler sivri,
Dedim izi nasıl, dediler eğri,
Çatal yürek, yarım canlı Kör Mıstık.

Dedim zoru nasıl, dediler metin,
Güleşte nesi var, dediler çetin,
Dedim hizmetini... almalı satın,
Henüz sinni yirmi beştir Kör Mıstık.

Ruhsâtî metheder böyle aslanı,
Nefsi Deliktaş’ın keçi çobanı,
Şimdi zamanın mîr-i mirânı,
Yüreği tunç, demir donlu Kör Mıstık.

Sin: Yaş. Mîr-i mirân: Beylerbeyi.

“ÖLÜRSEM MEZARDA GİYECEĞİM YOK”

Efendim, nazır kıl arzuhalime,
Açlıktan madde bir: Diyeceğim yok;
“İane” buyurmuş devletli beyim,
Akşamdan sabaha yiyeceğim yok.

Derdi olan elbet gelir sızılar,
Lokman deyu geldim beyler gaziler,
“Herle” deyu ağlaşıyor kuzular,
Kazana bir avuç koyacağım yok.

Ben her zaman huzuruna gelemem,
Ne havada gezdiğimi bilemem;
Yol üstüne durup kervan alamam,
Efendimden başka soyacağım yok.

Başımda kalmadı zerrece akıl,
Ağniya komşular oldular pahıl,
Paşamdan isterim beş kile tahıl,
Üç ile dört ile doyacağım yok.

Kimini ne güzel sevmiş kayırmış,
Kimine ne de çok vermiş doyurmuş,
Kimini ne güzel yapmış buyurmuş,
İmanın muhkemdir, sayacağım yok.

(...)

Biraz ahvalimden yazdım varaka,
Verirsen Ruhsat'a, atmaz ırağa,
Bir top bez isterim, biraz nafaka,
Ölürsem mezarda giyeceğim yok!

İane: Yardım. Herle: (Burada) Bir tür yiyecek. Ağniya: Zengin. Pahıl: Kıskanç cimri. Muhkem: Sağlam. Varaka: Kâğıt, mektup, yazı. Nafaka: Geçinecek şey.

“ZEKÂTINI VERMEZ İSEM GERİ AL”

Ya İlâhî, görünmezden bir devlet,
Zekâtını vermez isem geri al;
Helâlinden dört öküz ver Yarabbi,
Koşup çifte süremezsem geri al.

Yoksulluğu ezberledim, n'ideyim.
Verin aşkın badêsini yudayım,
Biraz altın ver ki hacca gideyim,
Bu kavl üzre duramazsam geri al.

Çok verirsin beynamaza, hayına,
Saldın beni züğürtlüğün yayına,
Köprüler yaptıram Tecer suyuna,
Kâgir bina kuramazsam geri al.

Bir söz ver Yarabbi, göreyim şimdi,
Yoksulluk elinden ciğerim yandı;
Üryana bir gömlek, yetime hindî,
Rızan için saramazsam geri al.

Ne mümkün Yarabbim yolundan sapam,
Ruhsat'ın terk edip dünyaya tapam,
Senin rızan için bir oda yapam,
İki minder seremezsem geri al.

Zekât: Şeriata göre, helâlliğini sağlamak üzere mal ve paranın her yıl sadaka olarak dağıtılması gereken kırkta biri. Kavl: Söz, yemin, ahd. Beynamaz: Bînamaz'dan; namazsız, ibadet etmeyen kişi. Tecer: Sivas dolaylarında bir dağ ve ırmak. Üryan: Çıplak. Hindî: Bir cins kumaş.

"DAHA GÖNLÜM ÇIRALICA GÜZELLER"

Toplanıp toplanıp gelmen yanıma,
Zati yürek yaralıca güzeller;
Hakk'ı severseniz girmen kanıma,
Gam yükümüz kiralıca güzeller.

Bir yanık âşıkım, gel hoca sanma,
Gönlümüz alçaktır, hiç yüce sanma,
Adımı duyup da pek koca sanma,
Daha gönlüm çıralıca güzeller.

Bak yine açılmış yolu bağların,
Misafir alıyor başı dağların,
Yeni gelmiş sarılacak çağların,
Öpülmeniz sıralıca güzeller.

Ne yapayım yeşilim yok, alım yok,
Sana lâyık şekerim yok, balım yok,
Ruhsâtî'yim, mangırım yok, pulum yok,
Ararsınız paralıca güzeller.

Zati: Aslında, esasta, zaten.

“YAZI BELLİ DEĞİL, HAT BELLİ DEĞİL”

(A)

Bir vakta erdi ki bizim günümüz,
Yiğit belli değil, mert belli değil;
Herkes yarasına derman arıyor,
Deva belli değil, dert belli değil.

Fark eyledik âhir vaktin yiğittin,
Merhamet çekilip göğe gittiğin,
Gücü yeter soyar gücü yettiğin,
Papak belli değil, börk belli değil.

Adalet kalmadı hep zulüm doldu,
Geçti şu baharın gülleri soldu,
Dünyanın gidişi acayip oldu,
Koyun belli değil, kurt belli değil.

Başım ayık değil kederden yastan,
Ah ettikçe duman çıkıyor festen,
Harabe yüz tuttu bezm-i gülistan,
Yayla belli değil, yurt belli değil.

Çarh bozulmuş, dünya ıslah olmuyor,
Ehl-i fukaranın yüzü gülmüyor,
Ruhsatı de dediğini bilmiyor,
Yazı belli değil, hat belli değil.

Papak, börk: Kürk ve keçeden çeşitli başlıklar. Hat: Yazı, çizgi.

“NAMUS BELLİ DEĞİL, AR BELLİ DEĞİL”

(B)

Bir vakta erişti şimdi günümüz,
Ayân belli değil, sır belli değil;
Bir gül-i rânâya olduk müptelâ,
Bülbül belli değil, hâr belli değil.

Kimse serin bu sevdaya salmamış,
Hiçbir kimse Hakk’dan nişan almamış,
Şeriattan asla eser kalmamış,
Hayır belli değil, şer belli değil.

Kimse bilmez kimsenin maksudunu,
Bilen hani düşmanını, dostunu?
Cümlesi giyinmiş nâmert postunu,
Avrat belli değil, er belli değil.

Kamusu dalâlet bendini geçmiş,
Tahayyürde kalıp Ruhsat’ın şaşmış;
Cümle âlem halkı gayretten düşmüş,
Namus belli değil, ar belli değil.

Ayân: Açık, belli, meydanda (ıyân’dan). Gül-i rânâ: En iri, seçkin, makbul gül. Müptelâ: Tutkun, âşık, düşkün. Hâr: Diken. Ser: Baş. Şer: Kötülük. Maksud: Amaç, istek, dilek. Kamu: Herkes, kalabalık, hepsi.
Dalâlet: Sapıklık, yanlış yol.

"VARDIM NAZLI YÂRİN ZİYARETİNE"

Vardım nazlı yârin ziyaretine,
Dedim kalk gidelim, dedi varamam;
Dedim bu kadar mı vazgeldin benden,
Dedi vazgelmedim ama varamam.

Dedim kuzulara nasıl dayandın,
Dedi evvel Allah sana güvendim;
Dedim aşkın ile odlara yandım,
Dedi biliyorum ama varamam.

Dedim senin ile ahdim var idi,
Dedi ki dünyada bahtım yâr idi;
Dedim benden gönlün ne tez farıdı,
Dedi farımadı ama varamam.

Dedim Ruhsat mıdır elde iradın,
Dedi ki mahşere kaldı muradın,
Dedim beni kabirde mi aradın,
Dedi arıyorum ama varamam.

Not: Eşinin mezarı başında söylendiğine inanılır.

Vazgelmek: Vazgeçmek, gözden çıkarmak, uzaklaşmak. Kuzular: (Burada) Öksüz kalan çocuklar. Farımak: (Burada) Soğumak, uzaklaşmak, usanmak.

"ÖLÜMDEN DE YAMAN GURBET VAR İKEN"

Billâhi ağyara vermezem seni,
Elimde bu kadar mesnet var iken;
Çevirir dört yanın eylerim hisar,
Bende ilm-i simya, kuvvet var iken.

Haberdar olmadım kendi nârımdan,
Dağlar âciz kaldı âh ü zârımdan,
Kimseler ayırmaz beni yârımdan,
Ahd ü peymân ile vuslat var iken.

Gönül kuşun yücelerden uçurdum,
Elimle yavruya bâde içirdim,
Ölüm acısını çoktan geçirdim,
Ölümden de yaman gurbet var iken.

Gine mi göründün dudağı kiraz,
Aklımı yerinden oynattın biraz,
O yârdan kimseler almasın miras,
Deliktaşlı Âşık Ruhsat var iken.

Âşık Şenlik

Çıldırlı Âşık da denen Âşık Şenlik, son çağ saz şairlerinin hemen hepsi gibi bu geleneği içtenlikle sürdüren, kültür çevrelerine uzak kalmış bölgelerden birinden, Kars'tan yetişir. Azerbaycan'a yakınlığı yüzünden değişik ağız ve kültür etkilerinin karıştığı bu bölgede yetişen öteki âşıklar (Ardahanlı Mazlûmî, Kağızmanlı Hıfzı, Poshoflu Müdâmî, Âşık Bahrî, Âşık Cevlânî, Âşık Nihânî, Âşık Zülâlî, Poshoflu Âşık Üzeyir...) gibi yerel niteliklerini korur. 1853'te Çıldır'a bağlı Suhara köyünde doğmuş, asıl adı Hasan iken saz ustalığına geçerken Şenlik mahlasını almıştır (1850).

Öğrenim gördüğüne dair bir kayıt yoktur. Geleneksel yolla özenip yetişerek küçük yaşta saza ve söze başlamış, çok dolaşmış, usta elinde yetişmiş, kulaktan öğrenmiş, belleğinin gücüyle eski şiirlerle beslenmiş olmalıdır. Yetiştiği bölgenin bu çağdaki kara bahtına, işgal acılarına, savaş yıkımına, yoksulluk ve acılara katlanmış, muhtemelen 1912-1913-1914 yıllarında ölmüştür; zehirlendiği yolunda bir söylenti de vardır.

Kars'ta yerleşmiş Terekeme (Karapapak) boyundan olduğu, şiirlerindeki ağız özelliklerinden bellidir (Azerbaycan, Gence ağzı). Eseri ve kişiliği üzerindeki ilk yazılar kırk yıl önceki bölge basınında yer almış, zamanla şiirleri derlenerek bir araya getirilmiştir.[1] Çıldırlı Âşık'ın değeri, yüksek kültür

1. Bkz. *Âşık Şenlik*, haz. İsmail Âşıkoğlu, Kovan Yayınları, 1964.

katlarının etkilerine kapılmayan, saz şiiri geleneğini içtenlik ve saflıkla sürdüren özgün bir kişiliğe sahip oluşundandır. Çünkü yüzyılımızda halk şairleri artık çağdaş olanaklardan yararlanarak, özelliklerini yitirmekte, sadece biçim yönünden saz şiiri geleneğine bağlı kalmaktadırlar. Maddî ve manevî yoğunlukla gittikçe kaynaşan, köyle şehir arasındaki ayrımı kaldıran, teknik araçlarla aynı beğenide birleşen bugünkü toplumda birçok halk şairi bir piyasa öğesi olarak rol oynamakta; zamanlarını yitirmiş bir geleneğin son zayıf sesleri olmaktadırlar. Âşık Şenlik, hiç olmazsa birkaç şiiriyle, başlangıcından beri izlediğimiz Türk halk saz şiirinin güçlü sözcülerinden biridir.

"BILDIR YAĞAN KARDAN BETER GİDERİM"

Mevlâ'yı seversen konuk et beni,
Bu gece eğleşir, yatar giderim;
Gözden ırak olup gönülden cüdâ.
Derbeder olur da yiter giderim.

Çıra yakıp yanımızda oturma,
Zahmet edip eve haber götürme,
Bir içim su, bir lokma nân getirme,
Niyet eder, oruç tutar giderim.

Allahı seversen ta'n etme bize,
Hak, kulun aybını vurmamış yüze;
Coşkun seller gibi akıp denize,
Bıldır yağan kardan beter giderim.

Sabahtan kalkanda han pulu iste,
Eğer vermez isem tekdir et, kısta;
Atı koy mezada müşteri sesle,
Değeri değmeze satar giderim.

Çıldırlı Şenlik'im aşk havasında,
Üryan gönlüm gezer abdal postunda;
Kahve ocağında, peyke üstünde,
Yorgansız döşeksiz yatar giderim.

Yitmek: Kaybolmak, gözden uzaklaşmak. Derbeder: Kapı kapı gezen serseri, perişan, dağınık. Nân: Ekmek. Ta'n etmek: Ayıplamak, kınamak. Bıldır: Geçen yıl. Kıstamak: Azarlamak, ölçmek.

"CAN SAĞ İKEN YURT VERMEYİZ DÜŞMANA"

Ehl-i İslâm olan işitsin, bilsin,
Can sağ iken yurt vermeyiz düşmana;
İsterse Uruset nesi var gelsin,
Can sağ iken yurt vermeyiz düşmana.

Guşanın gılıcı, geyinin donu,
Kavga bulutları sardı her yanı;
Doğdu koç yiğidin şan alma günü,
Can sağ iken yurt vermeyiz düşmana.

Asker olan bölük bölük bölünür,
Sandınız mı Kars kalesi alınır,
Boz atlar üstünde kılıç çalınır,
Can sağ iken yurt vermeyiz düşmana.

Kavga günü namert sapa yer arar,
Er olan göğsünü düşmana gerer,
Cemî ervah bizlen meydana girer,
Can sağ iken yurt vermeyiz düşmana.

(...)

Benefserdir bilim Urus'un esli,
Orman yabanisi, balıkçı nesli;
Hınzır sürüsüne dalın kurt misli,
Can sağ iken yurt vermeyiz düşmana.

Şenlik ne durursuz, atlara binin,
Sıyra kılıç düşman üstüne dönün;
Artacaktır şanı bu Âl'Osman'ın,
Can sağ iken yurt vermeyiz düşmana.

Uruset: Rus. Cemî: Hepsi, topluca. Ervah: Ruhlar. Urus: Rus. Benefser: (Burada) Serseri. Misli: Gibi. Sıyra: Yalın, sıyrılmış.

"AZRAİL'DEN MÜHLET ALAN ÖVÜNSÜN"

İster ihtiyar ol, ister nevcivan,
Bu dünyada bâkî kalan övünsün;
Meraksız, fikirsiz, gamsız her zaman,
Her zaman şâd olup gülen övünsün.

Müddet ki Hazret-i Âdem'den beri,
Okunmaz defteri, bilinmez sırrı;
Bu dünyadan gitti nice bin biri,
Ahretten dünyaya gelen övünsün.

Sefil Şenlik der ki bu dünya fâni,
İskender, Ürüstem, Süleyman hani?
Ecel pazarından kurtaran canı,
Azrail'den mühlet alan övünsün.

Nevcivan: Genç, delikanlı. Ürüstem: Zaloğlu Rüstem, Şehnâme'nin ünlü kahramanı.

“EL GÖTÜR YAKAMDAN, KOY İHTİYARLIK”

Bu dünyanın safâsını sürmeden,
Ne tuttun yakamı ay ihtiyarlık?
Evvelki devranım düşer yâdıma,
El götür yakamdan, koy ihtiyarlık.

Alıp verir dizlerimin yelini,
Eğdin kametimi, büktün belimi;
Yakın iken ırağ ettin yolumu,
Günlük yolum oldu ay ihtiyarlık.

Dayaksız adım atabilmenem,
Tüy döşek üstünde yatabilmenem,
Altı aylık çocuğa yetebilmenem,
Ettin sabilere tay ihtiyarlık.

Sultan idim dağ başında ben ezel,
İndi dökülenler gönlümden gazel;
Beni görüp güler idi her güzel,
Onu da ömrüme say ihtiyarlık.

Sulandı gözlerim zây oldu işler,
Ağız pabuçladı, döküldü dişler;
Ürkmez oldu benden yerdeki kuşlar,
Çekerim elinden huy ihtiyarlık.

Sefil Şenlik böyle bir hale geldi,
Aşk ucundan benzi sarardı soldu;
Evlâd ü ıyâlim terkimi kıldı,
Âhir günüm oldu zây ihtiyarlık.

“NAZLI YÂR HALİMDEN BİLMEYE GELİR”

Eğlen kardeş vasf-ı halim söyleyim,
Nazlı yâr halimden bilmeye gelir;
Aklımı başımdan edip perişan,
Canıma bir ateş salmaya gelir.

Sende ki var bu nezâket, bu edâ,
Yüzünü görmeden yanarım oda;
Kaşları gazapnâk, kirpiği cüdâ,
Taşlayıp sineme çalmaya gelir.

Derbeder Şenlik'im gam hânesiyim,
Yanarım oduna, pervanesiyim,
İşidüp ki aşkın divânesiyim,
Söyletüp başıma gülmeye gelir.

“DOST AĞLASIN, DÜŞMANLARIM ŞÂD OLUP”

Yığılın ahbaplar, yârân yoldaşlar,
Gamlı gönlüm vatanımdan yâd olup;
Kahpe felek beni sürgün eyledi,
Dost ağlasın düşmanlarım şâd olup.

Daha geçti devrân sürmek sırası,
Aşk okunun merhem bulmaz yarası,
Hiç kimsenin boşa yanmaz çırası,
Çoklar bu sevdadan nâ-murad olup.

Ustasından ders almayan pîrsizdir,
Bir gül gördüm dört tarafı hârsızdır,
Ko desinler kul Şenlik'e arsızdır,
El içinde bu iş bana ad olup.

“LOKMAN HEKİM SARMAZ YARANI KARTAL”

Ne bakarsın melûl melûl yüzüme,
Yüreğime koydun veremi kartal;
Kanat çaldın, pervâz ettin uçmaya,
Zâlim gülle kesti aranı kartal.

Zehmin ağır, yapın aslan yapısı,
Gören kuşlar seni titrer hepisi,
Öldürürdün ele geçen hapisi,
Atardın karanlık yere mi kartal?

Yüksek yüksek yığınlara çıkardın,
Uzak uzak menzillere bakardın,
Yüz sıçanı bir deliğe sokardın,
Keserdin ağzını hara mı kartal?

Sarıdır gözlerin, yekedir başın,
Çaynaklıdır pençen, keskindir dişin;
İnsafsız zulümkâr zabit yoldaşın,
Öldürmektir seni meramı kartal.

Sefil Şenlik zulüm eyledi sana,
Çalardın, çırpardın, batardın kana;
Derdin hadden aştı, gelmez hesaba,
Lokman Hekim sarmaz yaranı kartal.

Not: Âşık Şenlik’in uzun süre avcılıkla geçindiği; avcılara izcilik, kılavuzluk yaptığı söylenir.

Sümmânî

Şiirlerinden birindeki anıştan 1860'ta doğduğunu anladığımız Sümmânî, Erzurum'un Narman ilçesine bağlı Samikale köyünden Çoban Hasan'ın oğludur. Asıl adı Hüseyin iken çobanlık yıllarında rüyasında gördüğü Gülperi'ye âşık olarak "pîr elinden dolu içmiş", doğuştan getirdiği yetenek ve çevre etkisiyle saza ve söze başlamıştır. Erzurum âşıklarından saz çalmasını öğrendiği, hayâlî sevgilisi Gülperi'nin peşinde uzun gezilere çıktığı, amacına ulaşamamanın kırgınlığıyla yine köyüne döndüğü; çağdaşı ve akranı olan Zülâlî, Erbâbî, Celâlî, Muhibbî, Âşık Şenlik gibi saz şairleriyle buluşup deyiştiği biliniyor. İkinci bir gezinin arayışından sonra tekrar köyüne döndüğü, Kırım'a kadar uzanan bu dolaşmadan sonra umutsuz ve yalnız olarak ömrünün son yıllarını doğduğu yerde geçirdiği, şiirlerinin o bölgelerde dilden dile geçen canlı bir gelenek halinde yaşatıldığı, son dönem halk âşıkları içinde eserleri Doğu Anadolu'da en çok tanınan ve tekrarlanan saz şairi olduğu, tespit edilmiş gerçeklerdir. Evliliği ve çocukları konusunda karışık söylentiler vardır.

Sinop hapishanesinde bir mahkûmun ağzından derlediği şiirlerle bu konuda ilk kitabı çıkaran Haşim Nezihi Okay (1934) ile Nesip Yağmurdereli'nin eserleri (1939) sözlü gelenekte yaşayan şiirleri yazıya geçirmiştir. Daha sonra çeşit-

li araştırıcıların emekleriyle[1] derlenen Sümmânî'nin şiirleri, saz şiiri geleneğinin etkili son ustalarından birinin ürünüdür. Gerek dîvan şiirinin gerek Tanzimat'tan sonra gelişen Batı etkisindeki Türk edebiyatının yazılı eserlerinin uzağında eski âşık geleneğini sürdüren Sümmânî, kişisel yaşantısıyla geleneksel saz şiiri alışkanlığının öğelerini ustalıkla birleştiren son sanatçılardan biridir.

1. Pertev Naili Boratav, Mehmet Kardeş ve Haşim Nezihi Okay'ın ikinci kitabı, 1963.

“OĞUL DER DE AĞLAR M’OLA?”

Şu karşıki yüce dağlar,
Acep bizim dağlar m’ola?
Kara yaslı benim anam,
Oğul der de ağlar m’ola?

Kâbe’den gelir hacılar,
Yürekte çoktur acılar,
Evdeki çifte bacılar,
Kardaş der de ağlar m’ola?

Yol üstünde biten otlar,
Her gelen bizi öğütler,
Kavim kardeş koç yiğitler,
Yoldaş der de ağlar m’ola?

Nedir cürmüm, nedir hatam,
Nice gurbet elde yatam?
Ak sakallı benim atam,
Oğul der de ağlar m’ola?

Sümmânî’ye oldum talan,
Nice gurbet elde kalam?
Bir küçücek Şevki balam,
Dadaş der de ağlar m’ola?

"DÂVA İLE SULTAN OLSAN NE FAYDA?"

Çekme şu dünyanın endişesini,
Devir eyle gönlün dört köşesini;
Kemlik ile kırıp kalb şişesini,
Dönüp ona derman olsan ne fayda.

Arâbî, Fârisî dilin olmazsa,
Bülbüle münasip gülün olmazsa,
Elbet bir meslekte elin olmazsa,
Dâva ile sultan olsan ne fayda.

Bir gün olsun Yaradan'ı anmazsan,
Mecnun olup aşk oduna yanmazsan,
Bir güzelin sinesine konmazsan,
Hayâl ile mihman olsan ne fayda.

Bir yazı ki kara gelir kalemde,
Sözü hor görünür her bir kelâmda;
Bir yâr seni sevmediyse âlemde,
Sen o yâra kurban olsan ne fayda.

Sümmânî der Yaradan'ı zikreyle,
Birliğini bilip dâim şükreyle,
Tâ ezelden gelen işi fikreyle,
Başa geçip pişman olsan ne fayda.

“RÜZGÂR ESMEYİNCE DAL UYANIR MI?”

Kınamayın bizi Hakk’ı sevenler,
Yağmur düşmeyince sel uyanır mı?
Gönül boş değildir aşka düşeli,
Rüzgâr esmeyince dal uyanır mı?

N’ideyim dostlarım vefasız yâri,
Mevlâ’m her kuluna vermez bu kârı,
Gün günden artmakta bülbülün zârı,
Goncasız gülşende gül uyanır mı?

Erkânı bildirip hizmet verdiler,
Cümle yâran muradına erdiler,
Sümmânî’yi canevinden vurdular,
Böyle yaman aşka dil dayanır mı?

"KESİLİR MUHABBET, ÎTİBÂR OLMAZ"

Tövbekâr ol gönül, tarîkten çıkma,
Nâmertten şefâat şifâdar olmaz;
İylik eyle sakın bir gönül yıkma,
Görüşme kötüyle onda âr olmaz.

Dinleme dünyanın kıyl ü kalini,
Düşürme üstüne el vebâlini,
Gözetle kâmilin bir kemâlini,
Zirâ böyle kişi bahtiyar olmaz.

Namertler içinden hicret et, durma,
Yapacağın hayrı kimseye sorma;
Kişizâdelikle kendini kurma,
Mezar taşı ile iftihar olmaz.

Hisse-mend ol kâmillerin sözünden,
Başka yoktur kazan özü özünden;
Evlat düşse atasının gözünden,
Hudâ razı olup berhûdar olmaz.

Münafıkın yeri her dem nâr iken,
Düşman olsa korkma, Mevlâ var iken;
Bir adamın ezel vakti var iken,
Sonu yoksul olsa gözü dar olmaz.

Yoksulluk dediğin ömürü söker,
Katranı kaynatsan olur mu şeker?
Cinsi bozuk adam cinsine çeker,
Aslı karademir gevherdar olmaz.

Lâf edip âlemle varın söyleme,
İşin uygun diye kârın söyleme,
Her olur olmaza sırrın söyleme,
Şimdi insanlara hiç karar olmaz.

Sözü geçmez bir mecliste gedânın,
Bahtı kara olur vatan-cüdânın;
Sonu karanlıktır haramzâdenin,
Çalıp çırpma ile kesb-i kâr olmaz.

Sümmânî âh edip sararıp solma,
Gelen Tanrı'dandır, kimseden bilme;
Sevilen bir yere çok gidip gelme,
Kesilir muhabbet îtibâr olmaz.

“HER BİR HALDEN BÎHABERDİR SÜMMÂNÎ”

Ne kadar hoş olsa ağaç üstünde,
Dalında bir çiçek açmayı bilir;
Yetişir, erişir ağaç burcunda,
Gönül arz edene saçmayı bilir.

Adam var esrâr-ı beden nihandır,
Zahirî melâmî, bâtın sultandır;
Adam var ki bir muhit-i ummandır,
Adam var ki yiyip içmeyi bilir.

Adam var getirir dert belâsını,
Adam var fetheder can kal’asını;
Adam var getirir müptelâsını,
Adam var hızlıdan kaçmayı bilir.

Adam var devretmiş cümle Kuran’ı,
Adam var seyreder bahr-ı ummânı,
Her bir halden bîhaberdir Sümmânî,
Sazına üç beş tel koşmayı bilir.

“KORKARIM YUTACAK YER BENİ BENİ”

Kalkın verin şu âşıkın sazını,
Nasihat eylerse tutun sözünü,
Ejderha misâli açmış ağzını,
Korkarım yutacak yer beni beni.

Şimdi menzilimiz yüceden yüce,
Çok masârif edip girmeyin borca,
Varından ziyâde bir altın harca,
Sarıp gül kefene koy beni beni.

Yıktı yüreğimi şu hasret âbı,
Akıttım gözümden kan ile hâbı,
Avuçlayıp yerden alın türâbı,
Savurun başıma vay beni beni.

Sümmânî dünyadan uçmuş gidiyor,
Ecel şerbetinden içmiş gidiyor,
Cümle yârenleri kalmış gidiyor,
Mahşerde görürsüz siz beni beni.

“EVVELCE UĞRUNDA ÇALIŞMAK GEREK”

Yahşi güzel olsa yaman deyilmez,
Dostlar gönül her güzele eğilmez,
Aşk bağının ham meyvası soyulmaz,
Mizaç ehli olmak, erişmek gerek.

Sevdiğim bir güzel kalem kaş amma,
Edâlı, cilveli, ser nakkaş amma,
Güzelin safâsı, nâmı hoş amma,
Evvelce uğrunda çalışmak gerek.

Perişan tâlihim ezel be ezel,
N’olur a vefâsız biraz yola gel;
N’idem seni böyle n’idem a güzel,
Mürüvvet eylemek, barışmak gerek.

Sümmânî bu sever seni ziyâde,
Nasıl bunu dille etsin ifade,
Yâr köyüne erişilmez piyâde.
Binip aşk atma ulaşmak gerek.

“ALDANAN BEN, SIZLANAN BEN, YEREN BEN”

Ya ben derdim kime şekvâ edeyim,
Hicran benim, firkat benim, verem ben;
Hangi bir tabibe sual edeyim,
Mecrûhu ben, Lokman'ı ben, saran ben.

Bu dert benden olur mu ki hiç nihan,
Kişi kemâline bu mudur nişan,
Soldu güller bozulalı gülistan,
Bahçesi ben, bahçıvan ben, deren ben.

Vefâlıdır, acır sandım ben anı,
Çıktım yola arda koydum vatanı;
Kime sual edem ben o civanı,
Gelici ben, gidici ben, varan ben.

Ahvâlime nice çekeyim aman,
Harab oldum onu gördüğüm zaman,
Bakmadı âhıma ol şah-ı hûban,
Aldanan ben, sızlanan ben, yeren ben.

Ben gönlümü senden etmem hiç beri,
Söyle güzel nasıl dönem ben geri?
Ne idem de unutam o gözleri,
Ülfet eden, nefret eden, gören ben.

Sümmânî der vardım cânân iline,
Rahmetmedi gözlerimin seline;
Her varımı, her yoğumu eline,
Teslim alıp, teslim edip veren ben.

Şekvâ etmek: Şikâyet etmek, yakınmak. Mecruh: Yaralı. Nihan: Gizli. Kemâl: Olgunluk. Civan: Genç, taze. Şah-ı hûban: Güzeller şahı. Beri: Uzak, sıyrılmış.

“GİTTİĞİN MENZİLDEN DÖNEBİLMEZSİN”

Gel gönül güvenme köşke, saraya,
Kazanıp safâsın sürebilmezsin;
Bu dünya mal olmaz yoksula, baya,
İnsansın, kararda durabilmezsin.

Güvenme âlemde gençliğe, çağa,
Gel gönül yapışma çürük budağa;
Ne evlâda güven, ne bahçe, bağa,
Becerip yemişin derebilmezsin.

Güvenme mercanım, lâlim var diye,
Bâb-ı Sadârette elim var diye,
Güvenme dünyada malım var diye,
Cem edip safâsın sürebilmezsin.

Cümlenin matlubu Hazret-i Huda,
Lûtfu kereminden etmesin cüdâ,
Yârâna, ahbaba eyle elvedâ,
Bir gördüğün bir de görebilmezsin.

Ne yaptı Sümmânî aşkın râhına,
Canım kurban olsun şahlar şâhına,
Âkıbet yolcuyuz ahret rahına,
Gittiğin menzilden dönebilmezsin.

[Bir de: Bir daha. (y.h.n.)]

“CAN EMÂNET, BİR KİMSEYE MÜLK OLMAZ”

Bahar gelir yine karşı dağlara,
Mor menekşe, lâle bitmek içindir;
Bülbül figan eder iner bağlara,
Bir gül goncasıyla yatmak içindir.

Ezelden bu dünya fânidir, fâni
Bugün varlık yahû ya yarın hani?
Hak bize çok verdi akl ü iz’anı,
Aşka dâim hizmet etmek içindir.

Hey Sümmânî gönül asla tek olmaz,
Konar göçer hiç kimseye yük olmaz;
Can emânet, bir kimseye mülk olmaz,
Bu dünyaya gelen, gitmek içindir.

“ELİMİZDE BİR KIRIK SAZ BULUNUR”

Dünyalıktan hâlim sorar bazısı,
Bizde sîm yerine emraz bulunur;
Böyle imiş alnımızın yazısı,
Elimizde bir kırık saz bulunur.

Âşıklar beyhûde gurbeti gezer,
El oğlu âriftir ne olsa sezer,
Güzellerde vefâ, bizde sim ü zer,
Ne kışın bulunur, ne yaz bulunur.

Sümmânî kıssadan hisse bu pendin,
Bu aşkın nârına yandıkça yandın;
Sakın bir kimseye inanma kendin,
Doğru arar isen pek az bulunur.

Emraz: Hastalıklar, marazlar. Sîm ü zer: Gümüş ve altın. Pend: Nasihat, öğüt, tavsiye.

"BİZ GEL DEMEYİNCE GELMEZ MİSİNİZ?"

El ele vermiş de gelen güzeller,
Bir Tanrı selâmı vermez misiniz?
Mevlâ'm sizi süs için mi yaratmış,
Biz gel demeyince gelmez misiniz?

Gurbete gidenler azığın alır,
Kimisi gider de kimisi kalır;
Kimi sevab için Kâbe'ye varır,
Kâbe kapınızda, bilmez misiniz?

Karadır kaşınız yaydan nic'olur,
Bugün dünya yarın ahret nic'olur,
Bir gönül yapması yüz bin hac olur,
Siz gönül yapmasını bilmez misiniz?

Sümmânî'yim, ey dil yâre n'iderim,
Başım alıp diyar diyar giderim;
Yarın mahşer günü dâva ederim,
Siz mahşer yerine gelmez misiniz?

Azık: Gıda, besin, yol yiyeceği.

“YÂRE ŞEKVÂ ETMİŞ RÛZİGÂR BENİ”

Ko desinler ateşin yok, közün yok,
Dahi yâre yalvaracak yüzüm yok;
Yoklarım kendimi bir kem sözüm yok,
Yâre şekvâ etmiş rûzigâr beni.

Bulmadım dünyada gönüle mekân,
Nerde bir gül bitse etrafı diken;
Yârde o âh, bende bu baht var iken,
Hasret mahpus eder kara yer beni.

Sümmânî’yem kendi kendim okladım,
Şâdlık taksiminde yattım (u)yukladım,
Yârin fikir defterini yokladım,
Yazmış bundan böyle ihtiyar beni.

Huzûrî

Hemen otuz yıl önce adından söz edilmeye başlanan Yusufelili Huzûrî (Ali Huzûrî Coşkun), Çoruh (Artvin) ilinin Yusufeli (eski Kiskim) ilçesinin Zor köyünde doğmuş (1887), Keşfî mahlasını kullanan bir halk şairi babanın çocuğu olarak canlı bir gelenek içinde yetişmiştir. Köy ve kasaba medreselerinde eski usûl öğrenim gördüğü, çeşitli hocalardan ders aldıktan sonra kendi kendini yetiştirdiği biliniyor. Köylüsü Âşık İznî'den saz çalmasını öğrenmeye başlayan Huzûrî, Abdülaziz Ağa'dan ustalık edinerek doğu illerinin en iyi çalıcılarından biri olarak ün kazanacaktır.

Doğu Anadolu illeriyle şimdi sınır dışında kalmış olan yerleri dolaşma fırsatı bularak yetişen sanatçı, saz şairi kimliğini erkence kazanmış; Birinci Dünya Savaşı'nda etkili görevlerde bulunmuş, köyüne dönüşünde evlenerek küçük kasaba memurluklarıyla geçinmiştir. Sanatçı özgürlüğünü kısıtlayan memurluk hayatından ayrılışlar, tekrar dönüşlerle geçen yıllar arasında köy imamlığı ve yaz gezileriyle gönlünce yaşamaya çalışmış; köyüne dönüşlerinde bağı bahçesiyle uğraşarak çiftlik yaşantısını sürdürmüştür. Şair yaratılışın gereklerine uyduğu yıllarda yurdun çeşitli yerlerini dolaşmalar, iş bulunan yerde bir süre geçim derdiyle oyalanışlar hayatının sürüp giden olayları arasındadır. Altı çocuk babası olduğu, 1951'de öldüğü biliniyor. Sağlığında

verdiği izinle Hikmet Dizdaroğlu hece vezniyle yazılmış şiirlerini bir cilt halinde bastırmıştı.[1]

Derlenen eserleri arasında genç yaşında düzüp anlattığı "Lütfi Beğ Hikâyesi", "Mevlid-i Nebevî", 300'e yakın şiiri içine alan aruz vezniyle yazdıkları bir yana, 200'e yakın hece vezniyle söylenmiş şiirleri ilgilendirir bizi. Özellikle taşlamalarında çağının gerçeklerini eleştiren dikkatli bir gözlemin yer yer genel nitelemelere dayanan, yer yer ince buluşlarla zenginleşen yergi gücü vardır. Doğu Anadolu'da yaşayan halk şiiri geleneğinin son ustalarından biri de Huzûrî'dir.

---

1. Bkz. *Yusufelili Huzûrî, Hayatı, Şahsiyeti, Şiirleri*, 1949.

PARA DESTANI

Bir dâsitanım var, zamana uygun,
Bûs etmeye dest ü dâmen paradır;
Mahzunu şad eder, şadları mahzun,
Mâmurları eden vîran, paradır.

Parasız kimsenin bakma yüzüne,
İsterse şah olsun özü özüne,
Sakın başka bir şey alma gözüne,
Merde revnak veren unvan, paradır.

Yabana dolanır parasız derviş,
Sende değil herkeste var bu teşviş,
Derler para ile görülür her iş,
Taht ü rif'at, köşk ü eyvan, paradır.

Yapsan fayda yok yüz bin hünerler,
Parasız kalanlar kış günü terler;
Sîm ü zersiz şaha, gedâdır derler,
Ağa, paşa, mîr-i mîran... paradır.

Kesende yok ise köprüden geçme,
Tezden tutulursun bir yana kaçma,
Parasız hükümet kapısın açma,
Kadı, müftü, emr ü ferman... paradır.

Fakir olan her dem gider engine,
Parasız bellider, baksan rengine;
Her mecliste buyur derler zengine,
Yârân, ahbap, lûtf u ihsan paradır.

"Yâ Hû"nun cevabı kuru eyvallah,
Parasız çok ümittir "inşallah";
Parasız bir molla demez bismillâh,
Kitap, mezhep, dîn ü îman... paradır.

Fakir suya düşse çıkamaz kirden,
Zengin arabasın aşırır kırdan,
Topal zengin iyi, sağlam fakirden,
Her şeyden evvelâ noksan paradır.

Yâd görünür pulsuz gelse dâderin,
Zengin mihman olsa olmaz kederin;
Kimse sormaz ne kişidir pederin,
Asıl, nesil, şöhret ü şan... paradır.

Fakir olan ne iş tutsa sonu yok,
Üç gün aç da kalsa zengin gene tok;
Pulsuz bilse aşçı der ki yemek yok,
Yemek, ekmek, peynir, ayran paradır.

Hep izz-i destine almış cihanı,
Her yerde söylenir şeref ü şanı,
Bir pençede yıkar bin pehlivanı,
Karşı durulmayan aslan... paradır.

Onunla ağ olur yüzün karası,
Geç sağlanır müflislerin yarası,
Kızıl altın pasaportun tuğrası,
İngiliz, Fransız, Yunan... paradır.

Onun başındadır edeb ü hayâ,
Karanlık gecede artırır ziyâ;
İster mütteki ol, ister evliyâ,
Şimdiki asırda insan paradır.

Fakir ise bâkire kız, dul gibi,
Devletsiz şan kıymetlenir pul gibi;
Paralıysan şeytan kaçar yel gibi,
İbare, dubara, şeytan paradır.

Nice ocakları yıkar, söndürür,
Nice müşterinin aklın kandırır,
Nice şahitlerin ağzın döndürür,
Eğri, doğru, yalan, bühtan... paradır.

Züğürdün eceli, çoğu uyuzdan,
Üç kere yok dersen düşersin gözden;
Bir lira yahşidir bin doğru sözden,
Merhamet, mürüvvet, vicdan... paradır.

Zengine çay gelir felekten caba,
Postasını taşır ol bâd-ı sabâ,
Cebin dolu ise derler merhaba,
Selâm, kelâm, lisan, beyan… paradır.

Yok deme, cevabı, “buyur kenara”,
Tutuşma evlâdım beyhûde nâra;
Desen “baba ekmek”, der “oğul para”,
Ana, baba, sâdık, ihvan… paradır.

Bin salavat versen karşısı cennet,
Bin tevhit söylesen olmaz emniyet,
Bin ihlâs okusan yüz bin de temmet,
Gene iş aşıran… hemen paradır.

Yokluk mektebinde ne oku, ne yaz,
Olmak ister isen var eyle demsaz;
Dükkâncı ne dua alır ne namaz,
Ticaret, kemâlât, ziyan paradır.

Zamana uygundur bu sözüm nâçâr,
Alan veren ancak ol Perverdigâr;
Vefâsız dünyaya aldanma zinhar,
Padişah da olsan âhir ölüm var;

Huzûrî yok yere olma günahkâr,
Sana elden evvel düşman, paradır.

"BİR DESTANIM VARDIR ZAMANA UYGUN"

Bir destanım vardır zamana uygun,
Yattıkça yat kardeş, sakın uyanma;
Bir meşhur cevaptır, sen kazan sen ye,
El için beyhûde ateşe yanma.

Ananın erine çağırma peder,
Ahırında sana kötülük eder,
Kemlik et, elinden geldiği kadar,
Ey'lik edip sakın düşman kazanma.

Kime ki eyi dersen darılır, söver,
Merhamet zamanı değilmiş meğer;
Yanında birini kesseler eğer,
Bir hançer de sen vur, sonra utanma.

Her nereye gidersen eyle talanı,
Öyle yık ki ağlatasın güleni;
Bir saatte söyle yüz bin yalanı,
Her doğru söz söyleyene inanma.

Hediye nâmile bir şey gönderme,
Âdet edip hiç misafir kondurma,
Komşunun evi yanarken söndürme,
El kârı için de bir adım uzanma.

Beyhûde Mevlâ'dan eyleme dilek,
Asla zihnin yorup çekme boş emek;
Babanın hayrına verme bir ekmek,
Aç kalıp da kapı kapı dilenme.

Bir yetim görürsen vur, dök dişini,
Çalış ki bozasın halkın işini;
Günde yüz adamın vur, kır başını,
Bir yarayı sarmak için dolanma.

Keyfin bozma altı için, beş için,
Çekme kahır olur olmaz iş için,
Canın fedâ eyle bir sarhoş için,
Kuru sofuların sözüne kanma.

Huzûrî neylesin dünya ülfetin,
Kesme doğruluktan sen muhabbetin,
Cenâb-ı Mevlâ'dan iste izzetin,
Her şaşkının sözüne de inanma.

“ANLAŞILMAZ YOK İÇİNDE VARIZ BİZ”

Kabadayılardan uzak kaçarız,
Düşmüşe, zayıfa yâr-ı garız biz;
Dostumuza âb-ı hayat saçarız,
Düşmana dokunmaz zehr-i mârız biz.

Zelihe misâliz ahdde, vefâda,
Perverde olmuşuz cevr ü cefâda;
Nasibimiz yoktur zevk ü sefada,
Belâdan hoşlanır bahtiyarız biz.

Huzûrî, gemiyi engine saldık,
Çok hikmetler gördük, şaşırdık kaldık;
Ahsen-i takvimde feyzimiz aldık,
Anlaşılmaz yok içinde varız biz.

Yâr-ı gar: Mağara dostu; Mekke'den Medine'ye göç (hicret) sırasında Hazreti Muhammed'e mağarada saklanırken yoldaşlık etmiş olan Ebubekir; (mecazen) çok vefalı arkadaş. Mâr: Yılan. Zehr-i mâr: Yılan zehri. Zeliha: Züleyha; Yusuf'a yürekten tutulan, aşkını ona açıklayan Aziz-i Mısr'ın karısı; Yusuf'un namuslu davranışı karşısında Hak yoluna girmiş, sözünden dönmemiştir. Ahd: Söz. Perverde: Beslenmiş, eğitilmiş, yetiştirilmiş. Ahsen: En güzel. Ahsen-i takvim: En iyi, en güzel kıvamda; (mecazen) insan.

"ORTADA BİR KURU MERHABA KALDI"

İsmi var cismi yok ankaya döndü,
Ne eylik, ne bahşiş, ne caba kaldı;
En yakın dostumuz adûya döndü,
Ne ehibba, ne de akraba kaldı.

Harâmiler yedi kovanda balı,
Sıralı boş kaplar arıdan hâlî;
Olduk yeni doğmuş çocuk misâli,
Ne gömlek, ne yelek, ne aba kaldı.

Huzûrî sözlerin hikmet nâmına,
Hastalık göz dikti sıhhat nâmına,
Yedirmek içirme külfet nâmına,
Ortada bir kuru merhaba kaldı.

Anka: Simurg, zümrüdüanka, bir masal ve efsane kuşu; (mecazen) adı olan kendi olmayan nesne. Adû: Düşman. Ehibba: Ahbaplar, arkadaş ve tanıdıklar. Hâlî: Boş. Ülfet: Görüşme, arkadaşlık etme, dostluk.

“DEDİM... DEDİ...”

Dedim cevretme ey âfet,
Dedi hûblarda âdettir;
Dedim yok çekmeye takat,
Dedi sabret, selâmettir.

Dedim dilzâr ü giryânım,
Dedi her derde dermanım;
Dedim nerde benim canım,
Dedi bende emânettir.

Dedim çok derd ü âlâmın,
Dedi yok sanma ikramım;
Dedim söyle serencâmım,
Dedi bil ki felâkettir.

Dedim oldum sana meftun,
Dedi âlemde çok mecnun;
Dedim serv-i kaddin mevzun,
Dedi yok yok, kıyâmettir.

Dedim ettin beni rüsvâ,
Dedi yok bende suç asla;
Dedim ver, hâhişim cânâ,
Dedi vakt-i icabettir.

Âfet: Belâ, büyük felâket; (mecazen) çok güzel insan. Cevretmek: Üzmek, acı çektirmek. Hûb: Güzel. Dilzâr: Gönlü ağlayan. Giryan: Ağlayan. Âlâm: Elemler, hüzünler, eziyetler. Serencam: Sergüzeşt, olup biten, baştan geçen şeylerin sonucu. Meftun: Tutkun. Serv-i kadd: Selvi boylu. Mevzun: Ölçülü, uygun, güzel. Kıyâmet: Mahşer günü (boy'un mazmunu). Rüsvâ: Onursuz, itibarsız, değersiz. Hâhiş: İstek, dilek, isteme. İcabet: Kabul etme, kabul edilme, razı olma, uyma. Vakt-i icabet: Gerektiği zaman, ben kabul edince, kabul edilince.

“BİLEN, BİLMEYENE KUL OLDU GİTTİ”

Bize biz diyecek bir hal kalmadı,
Yandı vücûdumuz, kül oldu gitti;
Her kime verdikse attı, almadı,
La’l ü gevherimiz pul oldu gitti.

Feleğin elinden dedik el’aman,
Boş harman, ne buğday kaldı ne saman;
Bir yandan kocalık, bir yandan zaman,
Atlasımız eski çul oldu gitti.

Huzûrî, aynanın yüzü tuttu toz,
Ağızlar kapalı, gözler eski göz;
Gün gece lâstikli can sıkar her söz,
Bilen bilmeyene kul oldu gitti.

“İSTERSEN CANIMI ÜZ KARA BAHTIM”

Nedir çektirdiğin cevr ü cefâlar,
Ettin bir derdimi yüz kara bahtım;
Hayal oldu gitti zevk ü safâlar,
Düşürdün bağıma güz kara bahtım.

Kederler yağdırdın kerem isterken,
Rakip gönderirsin hemdem isterken,
Yalvarıp yarama merhem isterken,
Ekersin gülerek tuz kara bahtım.

Birdir Huzûrî’ye zevk ile mihnet,
Hicran hastasına olur mu sıhhat?
Bir gün için sana eylemem minnet,
İstersen canımı üz kara bahtım.

Hemdem: Sıkı fıkı, canciğer arkadaş. **Mihnet:** Güçlük, sıkıntı, zorluk. **Hicran:** Ayrılık. **Minnet:** Yükümlülük, iyilik borcu.

"NERE GİTTİM, AKAR SUYUN KURUTTUM"

Neler gördü ayağımız, başımız,
Gurbet ellerinde ömrüm çürüttüm;
Elli altısını buldu yaşımız,
Renkten renge girdi postu sürüttüm.

Gün görüp almadım rahat bir nefes,
Kırıldı ne hevâ kaldı ne heves;
Bahtımdan görmedi faide bir kes,
Nere gittim, akar suyun kuruttum.

Huzûrî, su ile söyünmez közüm,
Derd ü meşakkatten açılmaz gözüm,
Kime ne söyledim, geçmedi sözüm,
Ancak bir sâkiye sözüm yürüttüm.

Hevâ: Arzu, sevgi, istek, tutku. **Kes:** Kimse, kişi, şahıs. **Söyünmek:** Sönmek. **Köz:** İyice yanmış odun, kömür ateşi, kor. **Sâki:** İçki sunan kişi.

“YETMİŞ İKİ DERDE DEVÂLI GÜZEL”

İkide bir pencereden bakarsın,
Cilveli, cümbüşlü, edâlı güzel;
Bu garip canımı oda yakarsın,
Ey melek yavrusu belâlı güzel.

Saldın yüreğime yangın ateşin,
Dudakların kiraz, incidir dişin;
Bakû'da, Gence'de bulunmaz eşin,
Yüzün güneş yanak ziyâlı güzel.

Kolların bembeyaz mermerdir bilek,
Parmakların kamış, hallerin tek tek;
Yüz bin hûri olsa, yüz bin de melek,
Sensin hepisinden bahalı güzel.

Alnın bedr, ayıdır kaş, üzerinde,
Siyah saçlar dağılmıştır serinde;
Boy bos kadd ü kaamet... yerinde,
İnsaflı, imanlı, vefâlı güzel.

Beraber oturmak olur mu kısmet,
Kime nasip olur böyle bir devlet?
Turunç memelerin, ak göğsün cennet,
Temelin Firdevs-i Âlâ'lı güzel.

Hiç ağlama kirpiklerin ıslanır,
Güzelliğin her ülkede seslenir,
Bülbül müsün, ev içinde beslenir,
Çıkmazsın dışarı sevdâlı güzel.

Bahtiyardır senin sevdânı çeken,
Yaşasın binlerce doğurup eken;
Huzûr'(yi) gencelttin ihtiyar iken,
Yetmiş iki derde devâlı güzel.

Âşık Veysel

Sivas dolayları şairlerinin en güçlü ve ünlüsü: Âşık Veysel. Şarkışla'nın Sivrialan köyünden, Gülizar'dan doğma, Ahmet oğlu Veysel Şatıroğlu (1894-1973). Yedi yaşında çiçek hastalığı yüzünden iki gözünü yitirip kör olduktan sonra saz şairlerinin deyişleriyle avunmuş, Çamşıhlı Ali Ağa'dan ders alarak çalmayı öğrenmiş, ezberindekileri aktararak bir süre oyalanıp gitmiş. Ölümlerinden (1921) önce anasıyla babasının everdiği Veysel, bir yandan yeni doğmuş çocuğunun ölümünü, bir yandan eşinin yanaşmayla kaçışını görmüş. Kucağında gezdirdiği iki yaşındaki ilk kızını da yaşatamamış. İkinci evlilikten yedi çocuk babası olmuş Veysel. Ahmet Kutsi Tecer'in Sivas'ta öğretmenliği sırasında düzenlediği âşıklar bayramında göze çarpmış; Tecer'in yüreklendirmesiyle iyice girişmiş âşıklığa. Yardım ve destek görmüş, 1933'ten bu yana her fırsattan yararlanarak gezip dolaşmış yurt topraklarını. Köy enstitülerinde saz öğretmenliği yapmış, ilk şiirleri *Ülkü* dergisinde çıktıktan sonra (1941-1944) bir de kitabı basılmış: *Deyişler* (1944).

Halk kaynağına yönelen dikkatler, son yılların en özgün halk şairi olarak Veysel'i bulur. Dünyaya kapanık bir gözün gönül zenginliği, kulaktan eğitilen bir halk adamının bellek gücü, saz şiiri geleneğinin son ucu Veysel, hem çalıp hem söyleyerek son dönemde iyice ün kazanır. Sebebi, taklite kaçmadan geleneği sürdürüşü, o saf geleneği kişiliğinin öz-

gün gücüyle besleyişidir. Çağdaş bir sanatçı sorumluluğuyla zamanını izleyen Veysel'in gerçekçi bakışı, saz şiirini 20. yüzyılın beğenisiyle kaynaştırır. *Sazımdan Sesler* adıyla basılan ikinci kitabından sonra eserlerini derleyen çeşitli yayınlar yapılmıştır. En sonuncusu, aynı yıl içinde ikinci baskıya ulaşan *Dostlar Beni Hatırlasın* adı altında bütün şiirlerini derleyip sunan Ümit Yaşar Oğuzcan'ın hazırladığı eserdir (1971).

Bu konuda Sabahattin Eyüboğlu, yirmi yıl önce şöyle demişti: "Yunus'tan bu yana halk şiiri zincirinin son halkası sayabileceğimiz Veysel'in, kendini, işini ve dünyasını bilmeyi, insan ve şair olmayı Sivrialan köyünde nereden, kimden, nasıl öğrendiğini bilmiyorum. Orta Anadolu'nun çelimsiz bir tümseğinin içinde dokuz kat medeniyet saklayan höyükleri, toprakla bir olan boz bir kımıldanış altında dünyanın bütün renklerini taşıyan kuşları gibi o da için için neleri pişirdiğini uzaktan belli etmez. İn cin yok deyip geçecekken bir de bakarsın kat kat açılan bir âlem: Çöl ortasında pırıl pırıl su."

Türk halk şiiri, saz şairleri, âşık edebiyatı, son döneminin en büyük ve güçlü temsilcisini Veysel'de bulur; onun için bu kitap da şimdilik burada biter.

"GENÇ YAŞIMDA FELEK VURDU BAŞIMA"

Genç yaşımda felek vurdu başıma,
Aldırdım elimden iki gözümü;
Yeni değmiş idim yedi yaşma,
Kayıbettim baharımı, yazımı.

Bağlandım köşede kaldım bir zaman,
Nice kimselere dedim elaman;
On on beş yaşma girince heman,
Yavaş yavaş düzen ettim sazımı.

Üçü yüz onda gelmiş idim cihana,
Dünyaya bakmadan ben kana kana,
Kader böyle imiş, çiçek bahana,
Levh-i kalem kara yazmış yazımı.

Geçirdim ömrümü hevayı heves,
Derdim bir kimseye değildir kıyas,
Her zaman, her vakit kalbimde bu yas,
Çarh-ı devran güldürmedi yüzümü.

Bir vefâsız zalım yâre bağlandım,
Tarih üç yüz otuz beşte evlendim;
Sekiz sene bir arada eğlendim,
Zalım kâfir yetim koydu kuzumu.

Ele geniş bana dünya dar oldu,
Tahammülsüz gönlüm bir karar oldu;
Günüm zindan, gecelerim zâr oldu,
Kader ile bölemedim kozumu.

Veysel der, dünyaya ben niye geldim?
Her zaman ağladım, ne zaman güldüm?
Gönlüme teselli kendimde buldum,
Sabır ile teskin ettim özümü.

“EĞER GÖRSE İDİM GÖZ İLE SENİ”

Sen bir ceylân olsan, ben de bir avcı,
Avlasam çöllerde saz ile seni;
Bulunmaz dermanı, yoktur ilacı,
Vursam, yaralasam söz ile seni.

Kurulma sevdiğim, güzelim deyin,
Bağlanma karayı, alları geyin;
Ben bir çoban olsam, sen de bir koyun,
Beslesem elimde tuz ile seni.

Koyun olsan otlatırdım yaylada,
Tellerin yoldurmazdım hoyrada;
Balık olsan, takla dönsen deryâda,
Düşürsem toruma hız ile seni.

Veysel der, ismini koymam dilinden,
Ayrı düştüm vatanımdan, ilimden,
Kuş olsan da kurtulmazdın elimden,
Eğer görse idim göz ile seni.

“SEN BİR ÇİÇEK OLSAN, BEN BİR YAZ OLSAM”

Her sabah, her sabah suya giderken,
Yâr yolunda toprak olsam, toz olsam;
Bakıp dört köşeyi seyran ederken,
Kara kaş altında elâ göz olsam.

Üğrünü üğrünü giderken yola,
Nice dilsizleri getirir dile;
Gövel ördek gibi inerken göle,
Ya bir şahin olsam, ya bir baz olsam.

Veysel ördek olsun, sen de göl yârim,
Yeter gayri, kerem eyle, gel yârim;
Lâle, sümbül, mor menevşe, gül yârim,
Sen bir çiçek olsan, ben bir yaz olsam.

"BU BENDEKİ AŞK OLMASA"

Güzelliğin on par'etmez,
Bu bendeki aşk olmasa;
Eğlenecek yer bulaman,
Gönlümdeki köşk olmasa.

Tâbirin sığmaz kaleme,
Derdin dermandır yâreme;
İsmin yayılmaz âleme,
Âşıklarda meşk olmasa.

Kim okurdu, kim yazardı?
Bu düğümü kim çözerdi?
Koyun kurt ile gezerdi,
Fikir başka bașk'olmasa.

Güzel yüzün görülmezdi,
Bu aşk bende dirilmezdi,
Güle kıymat verilmezdi,
Âşık ve mâşuk olmasa.

Senden aldım bu feryâdı,
Bu imiş dünyanın tadı;
Anılmazdı Veysel adı,
O sana âşık olmasa.

“YENİ MEKTUP ALDIM GÜL YÜZLÜ YÂRDAN”

Yeni mektup aldım gül yüzlü yârdan,
Gözletme yolları, gel deyi yazmış;
Sivralan köyünden, bizim diyardan,
Dağlar mor menevşe, gül deyi yazmış.

Beserek'te lâle, sümbül yürüdü,
Güldede'yi çayır çimen bürüdü;
Karataş'ta kar kalmadı, eridi;
Akar gözüm yaşı sel deyi yazmış.

Eğlenme gurbette yayla zamanı,
Mevlâ'yı seversen ağlatma beni,
Benek benek mektuptadır nişanı,
Gözyaşım mektupta pul deyi yazmış.

Kokuyor burnuma Sivralan köyü,
Serindir dağları, soğuktur suyu;
Yâr mendil göndermiş, yâdigâr deyi,
Gözünün yaşını sil deyi yazmış.

Veysel bu gurbetlik kâr etti cana,
Karıştır göçünü ulu kervana,
Gün geçirip fırsat verme zamana,
Sakın uzamasın yol deyi yazmış.

"TÜRLÜ TÜRLÜ SADÂ VERİR AĞAÇLAR"

Yel estikçe dalgalanır dalları,
Türlü türlü sadâ verir ağaçlar;
Tertip olmuş kuğu gibi dilleri,
Türlü türlü sadâ verir ağaçlar.

Bahar gelir, yaprak açar yaz olur;
Aşka düşen ateş olur, köz olur;
Kaval olur, keman olur, saz olur,
Türlü türlü sadâ verir ağaçlar.

Yel değdikçe ince dallar ses verir,
Yeşil yaprak etrafına süs verir;
Aşılarsan, meyvesini has verir;
Türlü türlü sadâ verir ağaçlar.

Balta gelir, yatağından yâd eder,
Usta gelir, keman yapar, ud eder;
Yanık sesli kaval, ne feryâd eder,
Türlü türlü sadâ verir ağaçlar.

Davul olur gümbür gümbür gümüler,
Zurna olur, ince sesli iniler;
Gıranata dertlerimi yeniler,
Türlü türlü sadâ verir ağaçlar.

Kalem olup her lisandan okuyor,
Ana sesi ciğerimi yakıyor;
Dallarında çeşitli kuş şakıyor,
Türlü türlü sadâ verir ağaçlar.

"ASLIMA KARIŞIP TOPRAK OLUNCA"

Aslıma karışıp toprak olunca,
Çiçek olur mezarımı süslerim;
Dağlar yeşil giyer, bulutlar ağlar,
Gökyüzünde dalgalanır seslerim.

Ne zaman toprakla birleşir cismim,
Cümle mahlûk ile bir olur ismim;
Ne hasedim kalır ne de bir hasmım,
Eski düşmanlarım, olur dostlarım.

Evvel de topraktır, sonra da adım,
Geldim gittim bu sahnede oynadım;
Türlü türlü tebdilâta uğradım,
Gâhi viran, şen olurdu postlarım.

Benden ayrılınca kin ve buğuzum,
Herkese güzellik gösterir yüzüm;
Topraktır cesedim, güneştir özüm,
Hava yağmur uyandırır hislerim.

Âlimler âlemi ölçer biçerler,
Hânını hasını eler seçerler,
Bu dünya fânidir konar göçerler,
Veysel der ki gel barışak küslerim.

“BİR KÜÇÜK DÜNYAM VAR İÇİMDE BENİM”

Bir küçük dünyam var, içimde benim,
Mihnetim, ziynetim bana kâfidir;
Görenler dar görür, geniştir bana,
Sohbetim, ülfetim bana kâfidir.

İstemem dünyanın saltanatını,
Süslü giyimini, arap atını;
Bilirsem Türklüğün var kıymetini,
Vatanım, milletim bana kâfidir.

İsterdim hayatta düşmanla savaş,
Milletime kurban olaydı bu baş;
Nasip değil imiş şehitlik, kardaş,
İmanım, niyetim bana kâfidir.

Dünya geniş olsun, ister dar olsun,
Yeter ki kalbimde iman var olsun;
Her zaman milletim bahtiyar olsun,
Rütbemle mesnedim bana kâfidir.

İçimde beslerim bir büyük ordu,
Çiğnesin düşmanı, yükseltsin yurdu;
Azmi zihniyeti Veysel’in derdi,
İşte bu niyetim bana kâfidir.

“KARA TOPRAK”

Dost dost diye nicesine sarıldım,
Benim sâdık yârim, kara topraktır;
Beyhûde dolandım, boşa yoruldum,
Benim sâdık yârim kara topraktır.

Nice güzellere bağlandım kaldım,
Ne bir vefâ gördüm, ne fayda buldum;
Her türlü isteğim topraktan aldım,
Benim sâdık yârim kara topraktır.

Koyun verdi, kuzu verdi, süt verdi,
Yemek verdi, ekmek verdi, et verdi;
Kazma ile dövmeyince kıt verdi,
Benim sâdık yârim kara topraktır.

Adem'den bu yana neslim getirdi,
Bana türlü türlü meyva yetirdi;
Her gün beni tepesinde götürdü,
Benim sâdık yârim kara topraktır.

Karnın yardım kazmayınan, belinen,
Yüzün yırttım tırnağınan, elinen;
Gene beni karşıladı gülünen,
Benim sâdık yârim kara topraktır.

İşkence yaptıkça bana gülerdi,
Bunda yalan yoktur, herkes de gördü;
Bir çekirdek ektim, dört bostan verdi,
Benim sâdık yârim kara topraktır.

Havaya bakarsam hava alırım,
Toprağa bakarsam dua alırım,
Topraktan ayrılsam nerde kalırım?
Benim sâdık yârim kara topraktır.

Dileğin var ise iste Allah'tan,
Almak için uzak gitme topraktan;
Cömertlik, toprağa verilmiş Hak'tan,
Benim sâdık yârim kara topraktır.

Hakikat ararsan açık bir nokta,
Allah kula yakın, kul da Allah'a,
Hakk'ın gizli hazinesi toprakta,
Benim sâdık yârim kara topraktır.

Bütün kusurumu toprak gizliyor,
Merhem çalıp yaralarım düzlüyor;
Kolun açmış, yollarımı gözlüyor,
Benim sâdık yârim kara topraktır.

Her kim ki olursa bu sırra mazhar,
Dünyaya bırakır ölmez bir eser;
Gün gelir Veysel'i bağrına basar,
Benim sâdık yârim kara topraktır.

“DAĞLAR ÇİÇEK AÇAR, VEYSEL DERT AÇAR”

Bir ulu ağaçtan bir yaprak düşse,
O anda acısın duyar, iniler;
Katlansa acıya, sakince geçse,
Esen rüzgârlara uyar, iniler.

Bu aşkın meyinden içip de kanan,
Gendeki başını sevdaya salan,
Yârinden ayrılıp gurbette kalan,
Geçen günlerini sayar, iniler.

Çağlayıp akıyor, bakarsan suya,
Yağan yağmurlardan zevk duya duya;
Geçer dolaplardan, yeter arzuya,
Başını çarklara koyar iniler.

Dağlar çiçek açar, Veysel dert açar,
Derdine düştüğüm yâr benden kaçar;
Gerçek âşık olan kendinden geçer,
Derdini âleme yayar iniler.

"KARDEŞİM"

Beni hor görme kardeşim,
Sen altınsın, ben tunç muyum?
Aynı vardan var olmuşuz,
Sen gümüşsün, ben sac mıyım?

Ne var ise sende bende,
Aynı varlık her bedende;
Yarın mezara girende,
Sen toksun da ben aç mıyım?

Kimi molla kimi derviş,
Allah bize neler vermiş;
Kimi arı, çiçek dermiş,
Sen balsın da ben çeç miyim?

Topraktandır cümle beden,
Nefsini öldür, ölmeden;
Böyle emretmiş Yaradan,
Sen kalemsin, ben uç muyum?

Tabiata Veysel âşık,
Topraktan olduk, kardaşık;
Aynı yoldayız, yoldaşık,
Sen yolcusun, ben baç mıyım?

Çeç: Birçok bölgede samanından ayrılmış tahıl; bazı yerlerde üzümün suyu alındıktan sonra kalan posa. Burada "dolak halinde balsız petek" anlamında (Bkz. *Derleme Sözlüğü III*, 1104).

“YETER GAYRI, YUMMA GÖZÜN KÖR GİBİ”

Kambur felek sanki beni kayırdı,
Eşden, dosttan, nazlı yârdan ayırdı;
Gizli sırrım memlekete duyurdu,
Sanki benim bir ettiğim var gibi.

Kimine at vermiş, eştirir gezer;
Kimine aşk vermiş, coşturur gezer;
Kimine mal vermez, koşturur gezer;
Sanki bunu zengin etmek zor gibi.

Bir kısmına yayla vermiş, köy vermiş,
Bir kısmına büyük büyük pay vermiş;
Sevdiğine güzellikle boy vermiş,
Al yanaklar şûle vurur nûr gibi.

Birinin aklı yok, deli divâna,
Bir kısmı muhtaçtır acı soğana;
Bir kısmını zengin etmiş, yan yana,
Şimdi kendi saklanıyor, sır gibi.

Kimine saz vermiş, çalar eğlenir;
Kimi zevk içinde, güler eğlenir;
Veysel gözyaşların siler eğlenir;
Yeter gayrı, yumma gözün kör gibi.

"GİDİYORUM GÜNDÜZ GECE"

Uzun, ince bir yoldayım,
Gidiyorum gündüz gece,
Bilmiyorum ne haldeyim,
Gidiyorum gündüz gece.

Dünyaya geldiğim anda,
Yürüdüm aynı zamanda;
İki kapılı bir handa,
Gidiyorum gündüz gece.

Uykuda dahi yürüyom,
Kalmaya sebep arıyom,
Gidenleri hep görüyom,
Gidiyorum gündüz gece.

Kırk dokuz yıl bu yollarda,
Ovada, dağda, çöllerde,
Düşmüşüm, gurbet ellerde,
Gidiyorum gündüz gece.

Düşünülürse derince,
Irak görünür görünce;
Yol bir dakka miktarınca,
Gidiyorum gündüz gece.

Şaşar Veysel, işbu hale
Gâh ağlaya gâhi güle;
Yetişmek için menzile,
Gidiyorum gündüz gece.

"SAZIMA"

Ben gidersem, sazım, sen kal dünyada
Gizli sırlarımı âşikâr etme,
Lâl olsun dillerin söyleme yâda,
Garip bülbül gibi âh ü zâr etme.

Gizli dertlerimi sana anlattım,
Çalıştım, sesimi sesine kattım;
Bebe gibi kollarımda yaylattım,
Hayâli hatır et, beni unutma.

Bahçede dut iken bilmezdin sazı,
Bülbül konar mıydı dalına bazı?
Hangi kuştan aldın sen bu avazı?
Söyle doğrusunu, gel inkâr etme.

Benim her derdime ortak sen oldun,
Ağlarsam ağladın, gülersem güldün;
Sazım, bu sesleri turnadan m'aldın?
Pençe vurup sarı teli sızlatma.

Ay geçer, yıl geçer, uzarsa ara,
Giyin kara libas, yaslan duvara;
Yanından, göğsünden açılır yara,
Yâr gelmezse yaraların elletme.

Sen petek misâli, Veysel de arı,
İnleşir, beraber yapardık balı,
Ben bir insanoğlu, sen bir dut dalı;
Ben babamı, sen ustanı unutma.

İçindekiler

Rauf Mutluay (1925-1995) Eski ve yeni Türk edebiyatının çağdaş kuşaklarca anlaşılması ve izlenmesi için çok önemli dil köprüleri kurmuş olan "edebiyat hocamız" Rauf Mutluay 1995 yılında yaşama veda ettiğinde, geride bu göz kamaştırıcı adanmışlık çabasının ürünü geniş, özenli bir kütüphane bırakmıştı.

"Öğretmen yazarlar" olarak anılan edebiyat ailesinin son üyeleri arasındaydı. Yaşam yapıtı bütünüyle edebiyat tarihimiz ve sorunlarının irdelenmesi üzerinde yükselen Mutluay'ın ilk yazıları 1946 yılında *Gün* dergisinde çıktı. Sonraki yıllarda dönemin önemli gazete ve dergilerinde deneme, inceleme ve eleştirileri yayımlandı; özellikle 1968-1978 arası *Cumhuriyet* gazetesinde "Kitaplar" ve "Edebiyat Sohbetleri" üst başlığıyla yer bulan yazıları çok geniş bir okur kitlesinin ilgisine konu oldu. Hocamızın Milliyet Yayınları'nın "100 Şair 1000 Şiir" ve eleştirmen Fethi Naci'nin Gerçek Yayınevi'ndeki ünlü "100 Soruda..." dizisinde yayımlanan çok sayıda kitabı Türk edebiyatının tarihsel gelişimine merak duyan günümüz okurları için de kaynak kitap niteliğindedir.

Rauf Mutluay'ın *Türk Halk Şiiri Antolojisi* başlıklı inceleme ve derleme çalışması 1972 yılında Milliyet Yayınları'nın "100 Şair 1000 Şiir" dizisinin üç kitabından biri olarak yayımlanmıştı. Doğal devamı niteliğindeki *Tanzimat'tan Günümüze Kadar Türk Şiiri* (1973) ile tamamlandığı varsayılabilecek olan bu değerli çalışma, devasa Halk Şiiri hazinemizin en parıltılı örneklerini, Öksüz Dede'den Âşık Kerem'e, Gevherî'den Sümmânî'ye, Karacaoğlan'dan Âşık Veysel'e 20 büyük Ozan'ı kapsıyor.

